Dr. Gianina Maria-Cristina Picioruș

Creatori
de *limbă* și de *viziune poetică*
în literatura română

Dimitrie Cantemir

Teologie pentru azi
București
2015

Creatori de *limbă* și de *viziune poetică* în literatura română:

Dosoftei,
Cantemir,
Budai-Deleanu,
Eminescu,
Arghezi,
Nichita...

Vol. II

Dimitrie Cantemir

(partea a doua)

Teologie pentru azi
București
2015

Al patrulea capitol („*partea a patra*”) al *Istoriei ieroglifice* debutează cu un fragment ce reprezintă prima ilustrare, în literatura noastră, a motivului *lumii pe dos* (le monde à l’envers), descinzând din opera lui Vergiliu și care, încreștinat, a fost vehiculat mai mult în Evul Mediu apusean.

Motivul va reapărea, la noi, la Budai-Deleanu, în *Țiganiada* („*Ah! căruntă vechie cinstită!/ Unde-s a tale sânte tocmele?.../ Ce urgie-acum lumea-întărâtă/ Ș-o-înneacă-întru cel noian de rele?/ Perit-au credința cea bătrână!/ Ah!* **lume-întoartă***! vreme păgână!” (Cântul VII)*[1]) și, ulterior, la Vasile Fabian-Bob, în poemul *Moldova la anul 1821* („*S-au întors mașina lumei, s-au întors cu capu-n gios/ Și merg toate dimpotrivă anapoda și pe dos”* etc.[2]).

Aici, la Cantemir, secvența e motivată de iscarea *vânătorii asupra Inorogului*, pentru care se pregătesc *„lațuri, curse, mreji”*:

După aceia toate pasirile de carne mâncătoare
și toate jigăniile de singe nevinovat vărsătoare,
pentru asupra Inorogului vânătoare,

---

[1] *Cf.* Ion Budai Deleanu, *Țiganiada sau Tabăra țiganilor. Poemation eroi cómico-satiric alcătuit în doaosprăzece cântece*, ediție îngrijită de Florea Fugariu, repere istorico-literare de Andrei Rusu, Ed. Minerva, București, 1985.

[2] *Cf. Poezia românească în epoca romantică*, ediție de Mircea Anghelescu, Ed. Fundației Culturale Române, București, 1997.

beleag[3] și cuvânt își dederă,
și toate în toate părțile
să-l cerce,
să-l afle,
să-l prindză,
să-l lege,
și după a lor tirănească să-l giudece lege
să orânduiră.

Ce ei încă acestea orânduind
și fel de fel de lațuri, curse, mreji
și alte măiestrii
în toate poticile
și căile
întindzind,
strâmbătate ca aceasta
în multă vreme ceriul a privi,
pământul a suferi
neputând,

de năprasnă din toate părțile
și marginile pământului
holburi [furtuni],
vivore,
tremuri,
cutremuri,
tunete,
sunete,
trăsnete,
plesnete
scorniră,

[3] Loc de întâlnire.

atâta cât tot muntele înalt
cu temeliele în sus
și cu vârvul în gios
răsturnară
și tot copaciul gros,
înalt și frundzos
din rădăcină îl dezrădăcinară,

și așe, toată calea
și cărarea
pre pământ și prin aer
cu grele neguri
și cu întunecoși nuări,
ca cu un veșmânt negru căptușind
astupară
și tot drumul de pe fața pământului
cu stinci pohârnite,
cu dealuri și holmuri răzsipite
și cu păduri săciuite [doborâte]
pretiutiderelea închisără
și încuiară.

Din ceriu fulgere,
din nuări smidă
și piatră,
din pământ aburi,
fumuri
și holburi,
unele suindu-să,
iară altele coborându-să,
în aer focul cu apa să amesteca
și *stihiile*

între sine cu nespus chip să lupta.

Carile atâta de strașnică
și groznică
metamorfosin în **toată fapta** [făptura]
făcură,
cât ceriul cu pământ
și apa cu focul
războiu cumplit să fie râdicat
să părea,
cu a cărora clătire
toată zidirea să scutura
și să cutremura
și spre cea desăvârșit
a tot duhul peire
să pleca[4].

„Toată fapta” înseamnă: întreaga creație a lui Dumnezeu. Am întâlnit această expresie în *Cazania* lui Varlaam:

> „deca iaste sănâtos ochiul ce iaste în trupul nostru, veade chiar [clar] *toate faptele*: ceriul, pămăntul, munții, marea, înâlțimea, adăncul, lumina, întunerecul și toate fealiurile copacilor și pomilor, fierilor și peștilor”[5].

---

[4] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ed. cit., p. 172-173.

[5] Varlaam, *Cazania (1643)*, ediție îngrijită de J. Byck, Ed. Academiei RSR, București, 1966 [1943], p. 161.

Modul acesta de exprimare este scriptural. Spre exemplu, Tob. 3, 11, εὐλογήσαισάν Σε πάντα τὰ ἔργα Σου εἰς τὸν αἰῶνα (LXX), a fost tradus în *Bibilia 1688* prin: „Blogoslovească-Te *toate faptele* Tale în veac!".

Pasajul cantemirean anticipează un alt eveniment cataclismic, de proporții cosmice, care se va petrece în *partea a opta* a cărții – e un episod în avanpremieră.

Lupta *stihiilor „între sine"* am remarcat-o enunțată, de asemenea, la Budai-Deleanu: *„Dela miază noapte mai departe,/ Sus, în văzduhul întunecos,/ Este-un loc (precum scrie la carte)/ Cărùi zic filosofii haòs,/ Unde neîncetata bătălie/ Face-asupra stihii stihie!"* (*Cântul I*).

Aceasta este, așa cum observam și altădată, o reminiscență din teoria filosofico-religioasă a lui Heraclit despre *războiul elementelor*[6] care, la Cantemir și Budai-Deleanu, capătă întrebuințare *literară*, alegorică. Asemenea exemple de *răscoală cosmică* tind să-i confere, secvențial, și istoriei lui Cantemir proporții *epopeice*.

Participarea cosmosului la dramele umane majore, reprezintă, în sine, o temă cunoscută a

---

[6] A se vedea Dr. Gianina Maria-Cristina Picioruș, *Țiganiada: tradiție și inovație. Aventura scriiturii și canonul literar românesc*, Teologie pentru azi, București, 2012, p. 7-10, *cf.*

http://www.teologiepentruazi.ro/2012/07/19/tiganiada-traditie-si-inovatie/.

literaturii religioase ortodoxe și a istoriei bizantine[7] – vom discuta mai târziu pe larg acest aspect. Impresia noastră este că autorul a resimțit motivul „lumii pe dos” ca o *complinire* a acestei teme mari, ca un element din literatura universală care putea fi *adăugat* tradiției sale fără să-i dăuneze cu ceva.

Se potrivea dorinței sale de a ilustra o *„metamorfosin în toată fapta”* – dacă *metamorfosin* e un neologism de origine greacă, în schimb, *toată fapta* indică, precum în *Cazania* lui Varlaam: *toată făptura/ creația*. Pentru că întreaga creație este *fapta* lui Dumnezeu, iar *făpturile* sunt, în româna veche, *faptele* Sale.

Cantemir face apel, ca mai târziu Heliade, la cuvinte care, într-o anumită formulă, nu mai sunt simple *aliterații*, ci tind să devină complicate *jocuri de sunete*:

holburi,
vivore,
tremuri,
cutremuri,
tunete,
sunete,
trăsnete,
plesnete /…/

[7] Din cărțile de cult ale Bisericii sau din cronografe aflăm că universul întreg s-a comportat *participativ* la ieșirea Protopărinților din Rai, la Răstignirea lui Hristos, la căderea Constantinopolului etc. și iarăși se va arăta astfel în vremea sfârșitului chipului acestei lumi.

Din ceriu fulgere,
din nuări smidă
și piatră,
din pământ aburi,
fumuri
și holburi...

Iată și un fragment dintr-un poem al lui Heliade:

E bun de orice rău
Arcanul, leacul meu,
Licoarea extrafină,
Ambrozia divină:
Lixirul eminent,
Lixir omnipotent!

Cum bei, îți ia cu mâna,
Căci el este fântâna,
Sorgintea ș-a vieții,
Sorgintea tinereții.
Ș-apoi...ș-a frumuseții...
Compratelo, compratelo,
Că, iată-mă, mă duc.
E bun de orice rău
Arcanul leacul meu:

Și friguri,
Și lângoare,
Și tifos,
Și holeră,

Și ofticǎ,
Și ciumǎ,

Cum bei, îți ia cu mâna.
Leprǎ,
Chelie,
Virus
Și râie,
Scrofuli,

Rahit,
Spasme
Și asme,
Revme,
Podalgǎ,
Lovǎ,

Scorbut,
Toate le spalǎ.
Toate le stinge:

Marea virtute-a leacului meu.
Cum bei, îți ia cu mâna,
Cǎci el este fântâna...

Toate le spalǎ,
Toate le stinge:
Și bǎtrânețea,
Și gârbovia,
Și cǎrunteţea,
Și chiar orbia,
Și zbârcitura,

Și știrbitura,
Și ignoranța,
Și nebunia!

(*Dulcamara*)[8]

Un efect asemănător ar putea produce și unele versuri ale lui Emil Botta (*Poetul și lumea lui*, vol. *Pe-o gură de Rai*), dacă îndrăznim să reconfigurăm *strofa*:

Tutelară noapte, orbitor Pretutindeni,
desfrunzirea pădurii ascult-o,
argentina pădurilor rugă ascult-o!
Și apei ce-și sună în toate serile
talanții,
florinii,
averile,
Isadorei,
Terpsihorei,
Apei,
auzi-i,
auzi-i căderile![9]

---

[8] *Cf.* I. Heliade Rădulescu, *Poezii. Proză*, antologie și repere istorico-literare de Marin Mincu, Ed. Minerva, București, 1977, p. 173-175.

[9] *Cf.* Emil Botta, *Poezii*, cuvânt înainte de Valeriu Râpeanu, text îngrijit, note și variante de Aurelia Batali, Ed. Eminescu, București, 1979, p. 199.

În volum:

„Tutelară noapte, orbitor Pretutindeni,
desfrunzirea pădurii ascult-o,

Nu este de mirare că, în destul de multe situații, structurile retorico-poetice ale lui Cantemir, care par să curgă după un ritm interior, cu semnificații latente ale sonorităților și cu nebănuite ritmuri încastrate în frază, au fost și pot să fie considerate uluitor de moderne.

Pe lângă „deprinderea ritoricească” spre care zice Cantemir că *s-a nevoit* cu deosebire în această carte, credem că putem intui o *conștiință poetică* infiltrată în rațiunea elaborării acestei lucrări.

Textul *romanului* ne conduce, mai departe, spre singura *fabulă vegetalo-mineralieră* a cărții:

munții cu holmurile [dealurile]
între sine,
pentru greutatea carea
de la stânci și de la copaci trag,
să jeluiră
și de pohoara carea în cârcă poartă
unul către altul să olecăiră
și fietecarile către de-aproapele său
într-acesta chip dzisără:

„Până când, fraților, stinca piatra sacă

---

argentina pădurilor rugă ascult-o!
Și apei ce-și sună în toate serile
talanții, florinii, averile,
Isadorei, Terpsihorei, Apei,
auzi-i, auzi-i căderile!”.

și plopul, chiparâsul și paltinul,
copaci fără roadă,
în capul nostru suindu-să,
pe spate-ne urcându-să,
vârvurile și creștetele ne vor acoperi?
Și până când ei înălțindu-să
și mărindu-să,
ca [și] cum în vreo samă n-am fi,
ne vor ocări și batgiocuri? /.../

De care lucru, cu toții într-un gând
și într-o inimă a ne împreuna,
cu mic și cu mare, într-un cuvânt
și într-un giurământ
a ne lega
trebuie
și lucru carile
altădată în politiia noastră
nu s-au mai vădzut
să facem,
adecă cu a noastră răsturnare
a mândrilor
și trufașilor
cea desăvârșit prăpădire
și răzsipire
să aducem /.../.

Deci unde ne sint rădăcinile,
acolo vârvurile,
și unde ne sint vârvurile,
acolo rădăcinile
să ne mutăm.

Că într-acesta chip
toată stânca groasă
și pietroasă
și tot copaciul crăngos
și frundzăros
supt noi va rămânea,

și așe, precum pururea
decât noi mai mici [sânt]
și precum noi i-am hrănit
și i-am crescut,
în brață i-am purtat
și la sin i-am aplecat
și precum până într-atâta în samă a nu ne băga
și în toată hula și ocara a ne lua
nu li s-au cădzut
vor cunoaște”. /.../

Așe, munții deodată cu cuvântul
și lucrul plinîră,
căci pre toată movilița cu sine trăgând,
toate holmurile [colnicele]
și dealurile
după cei șepte voievodzi
urma.

Carii cu toții deodată clătindu-să
și din temelie cutremurându-să,
unii peste alții să pohârniră,
de a cărora huiet

toate marginele lumii să răzsunară
și să înspăimântară[10].

Munții și dealurile, conduși de șapte hatmani/ voievozi, *se răscoală* împotriva stâncilor și pădurilor pe care le poartă în spate. Adică împotriva a *„toată stânca groasă/ și pietroasă/ și* [a] *tot copaciul crăngos/ și frundzăros”*.

Doar Nichita Stănescu va mai avea cutezanța unor invenții lingvistice de asemenea manieră: *„ce ierboasă mi-e privirea – / somnolent în ea te pierzi”*... (*Înger refuzat de păsări*, vol. *Oul și sfera*) etc.

Iar această *răsturnare* a ordinii, această întoarcere esențială a lucrurilor *cu susul în jos*, ne evocă tot un text nichitian:

Noi am fost primii, oamenii aceștia din prezent,
Noi suntem cei mai vechi,
noi suntem primii, oamenii aceștia din prezent
și singurateci.

Peștii și păsările, iarba, arborii
au decăzut din noi, din noi
și umbra care-o lasă arborii
când sunt.

Noi suntem cei mai vechi
iar tot ce este
e-o decădere din vechimea celor vechi,

---

[10] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ed. cit., p. 173-174.

e un semnal.

Noi am îmbogățit vederea și auzul,
mirosul, pipăitul,
și gustul, ah, dar mai ales auzul
acestei decăderi.

(*Cel mai bătrân*, vol. *În dulcele stil clasic*[11])

Scena tulburării mesei împărătești de către insectele care invadează ospățul animalelor și păsărilor este savuroasă și poate figura oricând alături de fragmente din *Harap-Alb* (de altfel, întregul capitol are mai multe pasaje care suportă o comparație atentă și aplicată cu stilul marelui povestitor Ion Creangă):

După împărăteasca poruncă
toate să gătară,
fel de feliuri de mâncări,
în divuri,
în chipuri
de băuturi, pre mese să aședzară.

Fietecarile după cinstea și stepăna sa
la deosăbite mese,
cineși după neamul său și feliul

---

[11] *Cf.* Nichita Stănescu, *Ordinea cuvintelor. Versuri*, vol. I și II, cu prefață, cronologie și ediție îngrijită de Alexandru Condeescu, Ed. Cartea Românească, București, 1985, p. 292 (I), 29 (II).

să orânduiră

(că chipul întâi a trufiii
în procathedriia mesii să zugrăvește
și toată mândria
în scaunul cel mai de sus să săvârșește). /.../

Ei într-acesta chip la veseliia
ospățului aședzindu-să
și în tot feliul de dezmierdări desfătându-să
și acmu *păharăle pre masă ades primblându-să*,
cineși pre monarhul său
cu nespuse laude și colachii în ceriuri înălța

(că vinul, în stomah intrând,
aburul la cap trimite
și aburul vinului, în cap învăluindu-să,
gândurile acoperite
și cuvintele negândite
la ivală scoate).

Și acmu la cele mai dinluntru
a voroavelor pozvolenii întrând,
cine de viteaz,
cine de credincios,
cine de vârtos
să lăuda.

Așijderea,
cine credința și priința sa,
cine vicleșugul și vrăjmășiia altuia,
cu desfrătate

și cu vinul împiedicate
voroave arăta.

Acestea încă ei bolbăind
și stropii vinului
din gura unuia
în obrazul altuia sărind,
iată, de năprasnă și fără veste,
toate turmele
și neamurile
a tuturor muștelor[12] la masă nechemate
și la ospăț neîmbiiate
a vini și fără nici o sială
a să ospăta vădzură[13].

Ospățul e, fără îndoială, după tipicul celor la care prințul Cantemir a luat parte de multe ori. El însuși va face la Iași, pentru țarul Petru cel Mare, „masă frumoasă în curțile domnești"[14].

Cantemir povestește cu umorul lui Neculce și al lui Creangă și, cum spuneam și altădată, poate fi socotit primul alcătuitor de basme *în versuri*, înaintea lui Eminescu, Coșbuc sau Iosif (deși, ca *psihologie a povestirii*, pare că se apropie mai mult de Creangă):

---

[12] Insectelor.

[13] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ed. cit., p. 186-187.

[14] Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, ediție îngrijită și glosar de Iorgu Iordan, Ed. Minerva, București, 1980, p. 201.

Neamul dară muștelor, precum s-au dzis,
tot într-un suflet
și într-o inimă sculându-să
și *mai mult cu focul inimii*
decât cu aripile zburând
și ducându-să,
pre toate zburătoarele
și mărgătoarele
la pomenitul ospăț aflară.

Carile, mai mult de mânie
decât de foame,
în bucatele streine
și în agonisita altora *ca focul în paie*
și ca scânteia în iarba pucioasă
intrară.

Aceasta toți sfetnicii și senatorii
din îmbe părțile vădzind,
în mierare și ciudesă ca aceasta sta
și ce poate fi aceasta,
din cap, din umere și din ochi
semne făcându-și,
muțește întreba.

Toți de toți întreba
și cel ce să răspundză
nu era.

Albinele, viespile, muștile și alalte gloate
nicicum ceva uitându-să,
ca la bucatele și mesele sale,

fără nici o grijă, mânca,
împrăștiia
și de pre masă gios,
la furnici arunca. /.../

Iară Vulturul și Leul, de mânie,
ca beșica de vânt să împlură,
unul piui,
altul răcni,
și fietecarile cetelor
și bulucurilor sale
de războiu și de bătaie
să să gătească cu urgie poruncіră.

Și „nici unul din tâlharii
în samă nebăgători să nu scape!” striga:
„Cine sint aceștea
carii de strașnice chipurile împărătești
a să s[f]ii n-au învățat?
Carii sint aceștea
ce de frica groazniciii noastre nu s-au
cutremurat?

Au ieste cineva supt soare
a căruia neștiutorii a să rușina ochii
de străluminarea slăvii noastre
să nu să tâmpască?
Au ieste din fața pământului
până în țârcălamul [cercul] lunii
duh ca acela carile
gând împotrivnic spre nebiruita noastră putere
să puie?

Cum mai curând dară
în unghi să-i fărâmați,
în colți să-i zdrumicați,
în labe să-i spinticați
și cu lutul și țărna să-i amestecați
și ca pravul și pulberea în vânt să-i aruncați”.

După a împăraților poruncă, cu toții îndată
de masă și veselie să lăsară
și de arme și de războiu să apucară

(că precum după răscoale
lineștea cu veseliile,
așe după veselii armele și gâlcevile
adese urmadză),

toată jiganiia cumplită colții își tociia
și toată pasirea rumpătoare
pintenii își ascuțiia.

Cucoarăle cu buciunele buciuma,
lebedele cântecul cel de pre urmă a morții
cânta,
păunii, de răutatea ce videa,
în gura mare și cu jele să văieta,
șoimii ca hatmanii,
uleii ca sărdarii,
coruii ca căpitanii
pe dinaintea gloatelor și a bulucurilor să
primbla,
pupădza ca ceaușii la alaiu îi aședza,
căile din fluiere șuiera,

brehnăcile înalt
pentru paza strājilor să înălța. /.../

îndată sunete,
buhnete,
trăsnete,
plesnete,
vâjiituri
și duduituri
preste tot locul să răzsunară.

Că iuți aripile vulturilor,
brehnăcilor,
rarăilor,
șoimilor,
uleilor
și a coruilor
cu mare vâjiituri aerul despica,
leii,
urșii, pardoșii, dulăii,
ogarii și coteii,
cu unghile țărna aruncând
pulberea în ceriu spulbăra
și *cu neguri de prav*
luminoasă radzele soarelui astupa.

Mânie ca aceasta vărsară,
vrăjmășie ca aceasta arătară,
gătire ca aceasta făcură,
tunară,
detunară,
trăsniră,

plesniră,
răcniră,
piuiră
și din toate părțile cu mare urgie
marile acestea jigănii
asupra micșoarelor musculițe să repedziră[15].

Dacă lucrarea aceasta ar fi fost în engleză, fără nicio îndoială că ar fi produs o operă de animație *clasică*.

Cantemir are o imaginație fabuloasă cu care descrie năvălirea insectelor, surprinderea, uluirea și apoi izbucnirea de mânie inenarabilă a *ființelor mari*, provocate prin ignorarea *măreției* lor, de către cele mici și aparent insignifiante; fantezie care, într-adevăr, se poate să se fi adăpat din poveștile și basmele Orientului.

Narațiunea nu primează nici acum, pentru că tabloul este alcătuit mai mult din ocheade *liric-psihologice* ale autorului asupra evenimentelor (insectele năvălesc *„mai mult cu focul inimii/ decât cu aripile zburând”* și se reped la ospățul împărătesc *„ca focul în paie/ și ca scânteia în iarba pucioasă”*), din *gesturi* care interpretează acțiunea (*„din cap, din umere și din ochi/ semne făcându-și,/ mutește întreba”* etc.) și – mai ales – din *sunete* care alcătuiesc *fondul sonor* al scenelor, ca în filmele moderne. Un întreg *concert* de sunete, unele *enumerate*

---

[15] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ed. cit., p. 187-189.

verbal („*Cucoarăle cu buciunele* ***buciuma,****/ lebedele cântecul cel de pre urmă a morții* ***cânta,****/ păunii, de răutatea ce videa,/ în gura mare și cu jele să văieta,/…/ căile* ***din fluiere șuiera****”*; „*tunară,/ detunară,/ trăsnіră,/ plesnі-ră,/ răcnіră,/ piuiră*”) sau interjecțional-substantival („*sunete,/ buhnete,/ trăsnete,/ plesne-te,/ vâjiituri/ și duduituri*”), iar altele *sugerate* prin aliterații, creează impresia unei mari agitații.

E o *operă dramatică* orchestrată sonor.

Reprezentările auditive sunt mai bogate decât cele vizuale. Nu există decât o singură imagine vizuală mai semnificativă în pregătirea de bătălie: animalele scurmă cu ghiarele pământul de mânie, încât *„cu neguri de prav/ luminoasă radzele soarelui astupa”*.

În schimb, *rezonanța* faptelor dublează *sonor* evenimentele, sporind cu mult efectul… *poetic*.

Mișcările par *ordonate* și *echilibrate*, ambele tabere fiind animate de o neostoită vehemență. În realitate, cel puțin în interiorul uneia dintre taberele combatante, este mai mult enervare, buimăceală și *haos* decât organizare rațională și ordonată a unui răspuns tactic.

Astfel încât *buciumele*, *fluierele* care *șuiera* și *cântecele de lebădă* alcătuiesc împreună o…simfonie de Wagner.

Și nu ne-ar mira ca un poet ca Ștefan Petică – în epoca în care *romanticii simboliști* (sau simboliștii încă pe jumătate romantici) ai

noștri îl admirau pe Wagner – să fi lecturat opera lui Cantemir și să fi decriptat în cheie *muzical-simbolistă* fragmentul amintit[16].

Reamintim sonetul lui Ștefan Petică:

Păunii verzi plecară în noaptea solitară
Cu strigăte de jale ca nota care trece
Plângând sub ceruri triste; iar sus în turnul rece
Trei lacrimi umeziră pe coarde de ghitară.

Și palidele trupuri de roze s-adunară
Pe marginea-n ruină încet să se aplece
Murind ca niște albe columbe-n noaptea rece.
O, visele, poema de vise-n noaptea clară!

Și noaptea cea muiată în aurul de lună
Părea apoteoza fantastică și vagă
Căzând pe frunți de ceară în taina lor nebună.

Poeme dulci de vise, poeme de petale,
Ce mor în tremurarea din mintea-ne pribeagă!
Departe trec păunii cu strigăte de jale.

(*Moartea visurilor*, VII)[17]

---

[16] A se vedea Dr. Gianina Maria-Cristina Picioruș, *Trei poeți și-un început de secol*, Teologie pentru azi, București, 2014, p. 119-125,

http://www.teologiepentruazi.ro/2014/06/13/trei-poeti-si-un-inceput-de-secol/.

Sau:
http://www.teologiepentruazi.ro/2014/05/07/poezia-lui-stefan-petica-20/.

Revenind la opera lui Cantemir, lupta e *inegală*, dar nu în defavoarea insectelor, ci a animalelor și păsărilor care nu se pot război cu ființe atât de mici și de agile, care le umilesc mândria:

În aer așijderea toate pasirile rumpătoare
(căci alalte numai privitoare
era)
cu grele trupurile ce purta
și cu mari aripile ce le otcârmuia,
în gios slobodzindu-să
și în sus râdicându-să,
repede răpegiunea ce făcea,
muștele cu puțină clătire
și într-o parte din cale ferire,
în deșert a lovi
și în zădar a ieși
o [le] făcea.

Încă de multe ori, pentru mai mare batgiocura,
pre spate le încăleca
și pintre unghi și pe supt aripi
slobode și fără primejdie zbura.

Iară când vreuna
dintr-însele în brânca a vreunii pasiri sau
jigănii

[17] Ștefan Petică, *Opere*, ediție îngrijită de N. Davidescu, Ed. Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II", București, 1938, p. 71-72.

a cădea să tâmpla,
cum să o strângă
și cum să o fărâme nu avea. /.../

Iară supțirele și otrăvit acul albinelor,
viespilor și a gărgăunilor
cu carile iele în locul suliții
și a sigeții să într-arma,
cât de pre lesne în palma pasirii
sau în talpa jigănii
îl înfigea,
al căruia cumplită durere
nu numai cât trupul le beșica,
ce încă până la inimă pătrundzind,
la ficați le străbătea.

Și așe muștile, după ce în aer
pre cât vrea
pre pasiri obosiia,
trântorii buciumul de înturnat cânta
și cu toatele de iznoavă
la ospăț și la masă să aședza,
nicicum a leilor
sau a altor jigănii călcături
și stropșituri [striviri]
în samă băgând. /.../

Deci când jigăniile pre pământ
mai mare navală le da,
atuncea muștele, prin nări,
prin urechi, printre vine
și pre supt susiori întrându-le, să aciua.

De care lucru, nepriietinii,
nu pre atâta luptători,
pre cât scut, cetate și apărători
le era /.../.

Iară când muștele de bunăvoie le părăsiia
și mai înalt în aer să suia,
jiganiilor altă,
fără numai urletul în vânt
și trântitul cu curul la pământ nu le rămânea.

Căci muștele, de urlete a să spăriia
neînvățate
și din labele lor în văzduh depărtate
fiind, în toată nefrica și negrijea să afla,
și *pre spinarea zburătoarelor*
ca în carâte împărătești legănându-să
să primbla[18].

Morala autorului este una biblică: mândria *celor puternici*, care cred că nimic nu îi poate înfrânge, este umilită de Dumnezeu prin *cele slabe* ale lumii:

Pedeapsă și ocară ca aceasta
le zămisli *nebuna mândrie*
și dosadă ca aceasta le născu
mândra nebunie.

(Că de multe ori *părerea înaltă*

---

[18] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ed. cit., p. 189-190.

și tocma peste nuâri ridicată[19],
în fundul beznii necunoștinții pohârnindu-să,
cade,
și cu cât mai cu mărime să slăvește,
cu atâta mai în prăpaste,
prăvălindu-să, să ocărește.

Așijderea, adese s-au vădzut
că lucrurile prea putincioasă
și prea vârtoasă
pre lesne *a să zdrumica*
și a să fărâma
încă de la cel prea slab și moale,
precum diamantul cu plumb să lucreadză
și, cu pravul său și cu sirma fierului tăindu-să,
să despică, să rujdește [se zgârie]
și să julește.

Moartea și peirea filului [elefantului]
șoarecele ieste,
picătura ploii
piatra găurește
și funea de teiu
cu vreme marmurile despică.

Că lucru așe de putincios
și de vârtos
supt soare nu ieste
căruia biruință
și înfrângere să nu să dea,

[19] Aluzie la Lucifer.

încă de unde nici gândește,
nici nedejduiește).

Aședară, falnicile și trufașele dihanii,
duhurile cele înalte
și înfipte ce purta
și sprâncenele cele peste frunte ridicate
ce înălța,
cu ocara a toată lumea,
de tot gios le lăsară
și gândul într-altă socoteală
își mutară[20].

Brehnacea cea înțeleaptă extrage *învăță-mintele* acestor evenimente: nu există nimic *întâmplător* în lume, nimic nu se petrece fără ca Dumnezeu să îngăduie, răsplătind, prin aceasta, faptele fiecăruia.

Brehnacea e mai întâi *filosoafă*:

În lume într-aceasta
lucrurile tâmplătoare
cum vor vini
și cum vor cădea[21],
nime dintre muritori
deplin și cum sint
cu mintea a le cuprinde
poate,

---

[20] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ed. cit., p. 190-191.

[21] Cum se vor întâmpla.

nici vreodânăoară cineva
rădăcina adevărului
pentru cele fiitoare,
afară din tot prepusul,
cu socoteala
a atinge s-au vădzut.

Ce precum toate lucrurile
în lume sau ființăști
sint,
sau tâmplătorești,
așe în doaî chipuri
pentru dânsele a să adeveri
și a să înștiința
poate.

În cele tâmplătoare dară,
începutul adese greșește,
iară sfârșitul singur pe sine
de bine
sau de rău
început să arată
și să dovedește.

De care lucru,
a celor tâmplătoare,
până sfârșitul nu le videm,
nici de rele a le huli,
nici de bune a le lăuda
fără prepus putem.

Iară în cele ființești,
precum începutul, așe săvârșitul,
după a firii urmare,
afară din tot prepusul,
precum sint a le pricepe
și a le giudeca
îndrăznim
și putem[22].

Cele ce se întâmplă din inițiativă omenească se pot judeca și înțelege.

Cele care, în schimb, se petrec mai presus de voia oamenilor, au rațiuni și finalitate pe care numai Dumnezeu le cunoaște cu adevărat, iar oamenii nu le pot anticipa și nici nu le pot judeca întru totul.

De care lucru,
în lucrurile tâmplătoare,
cei ce cu minte întreagă
să slujăsc,
aceasta laudă
și spre bine prognosticesc,

ca oricând *calea lineștii*
s-ar afla,
drumul tulburării
cu *lunecătoriu piciorul norocirii*
să nu calce,

---

[22] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ed. cit., p. 191-192.

ce totdeauna
în *cărarea lineștii*
și *potica păcii*,
oricât de strâmptă ar fi,
nepărăsit
și neabătut
să călătorească[23].

Cel cu *„minte întreagă”*, care este omul *liniștii* și al *păcii* (care merge *„în cărarea lineștii/ și potica păcii”*) – om care este întotdeauna lăudat în *Scripturi* – nu se încrede în întâmplările *norocoase* ale vieții, care vin la cei care apucă pe *„drumul tulburării”*, (pentru că este *„lunecătoriu piciorul norocirii”*). Unii ca aceștia

> *„calea păcii* nu o știu și nu iaste judecată întru căile lor, pentru că cărările lor stricate-s” (Is. 59, 8, *Biblia 1688*).

Ci omul cu *„minte întreagă”* preferă calea *„strâmptă”* a vieții virtuoase, care aduce *pace* și *liniște* interioare, duhovnicești. Căci așa a spus Mântuitorul:

> „Întrați pren poarta *cea strâmtă*; căci largă e poarta și lată e calea carea duce la perire, și mulți sânt carii întră pren ea.

---

[23] Idem, p. 192.

> Că *strâmtă* e poarta și necăjită e calea carea duce la viață și puțini sânt carii [o] află pre ea” (Mt. 7, 13-14, *Biblia 1688*).

Căci pentru aceasta a venit în lume „Răsăritul den Nălțime” (Hristos, *Răsăritul cel de Sus*), ca

> „să Să arate celora ce întru întunearec și în umbra morții șăd, să direpteaze picioarele noastre în *calea de pace* [calea păcii]” (Lc. 1, 78-79, *Biblia 1688*).

Așijderea, ***pricina pricinelor***
a toată pricinele
dintâi *privitoare*
[contemplativă, gânditoare]
și *giudecâtoare*
ieste,
carile fără cea *cădzută* [cuvenită]
plată și răsplătire
a le lăsa nu poate /.../

Aședară, lucrurile muritorilor
și muritorii,
ori ca grăunțele în ciur,
ori ca spițele în roată
ar fi,
adevărul fără prepus ieste,
că loc stătătoriu

și viață credincioasă[24]
cuiva din fire nu s-au dat,
nici să va da,

ce toate
sfera nestării sale
sint să încungiure
și nesăvârșit
țircălamul [circumferința] firii
sint să împregiure[25].

Cantemir ne va explica ceva mai târziu, pe larg, această teorie a sa, despre *„sfera nestării”* lucrurilor în univers și despre *„țircălamul firii”* lor, arătând că Dumnezeu, după cum a pus soarele să se rotească la nesfârșit – iar acestea execută porunca Ziditorului fără derută – la fel a hotărât ca toate să parcurgă, mereu, același *cerc* existențial: *„că precum sorele”* se rotește, *„însă nici curgerii sfârșit a face,/ nici odihnii a să da nu poate”*, *„într-acesta chip și cursul a toată fapta* [făptura]/ *nepărăsit atomurile schimbându-și,/ toate cele din-ceput*[ul lumii] *chipuri* [moduri de a fi ale exisențelor]/ *nebetejite și nepierdute păzește”*[26]. E *repetiția* care îl va *obosi* foarte mult pe Eminescu, dar nu

---

[24] În sensul de: *fidelă* unei anumite stări existențiale, *neschimbătoare*.

[25] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ed. cit., p. 192.

[26] Idem, p. 326.

atât ca *mecanică* a mișcării lucrurilor iraționale în univers, care-și respectă orbita, cât prin *„șirul cel de patimi cel pururea retors”* (*Ca o făclie*): prin oamenii care, *„la același șir de patimi deopotrivă fiind robi”* (*Scrisoarea I*), repetă la nesfârșit – de data aceasta, din voință liberă – aceleași păcate.

Dar vom ajunge acolo...

Deocamdată, aflăm că *„lucrurile muritorilor”* sunt *„ca grăunțele în ciur,/ ori ca spițele în roată”*. Metafora *roții*, ca simbol al lucrurilor nestătătoare, a mai folosit-o Cantemir și în *Divan*, ea fiind însă recurentă la autorii noștri vechi: *„Trece veacul desfrânatu, trec ani cu roată /.../ Caută la ce l-au adus* [pe Cirus] *înșelătoarea roată”*[27]; „Așa se gonește binele cu răul, ca o roată ce îmblă împrejur: și în sus, și în jos”[28].

Dar *„Pricina pricinilor a toate pricinile”*, Cauza tuturor lucrurilor, Dumnezeu adică, dă tuturora *„cea cădzută* [cuvenită] *plată și răsplătire”*, fiecăruia după faptele sale.

În acest moment, Brehnacea devine un Esop creștin:

---

[27] Miron Costin, *Viiața lumii*, în: *Opere*, ediție critică, studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice și glosar de P. Panaitescu, ESPLA, București, 1958, p. 320-321.

[28] Mihail Moxa, *Cronica universală*, ediție îngrijită, însoțită de izvoare, studiu introductiv, note și indici de G. Mihăilă, Ed. Minerva, București, 1989, p. 197.

Deci până la cuvântul
ce voi să grăiesc
voi vini,
asupra acestuia lucru o *pildă*,
carea *în dzilele bătrâneţelor mele*
a privi
mi s-au tâmplat,
ascultători
şi îngăduitori
să fiţi pre toţi vă poftesc.

Odânoară pentru hrana
tâmplându-mi-să
peste creşteturile munţilor a zbura
şi peste toţi câmpii
cu ochii a mă primbla...[29].

Şi povesteşte o *pildă* lungă, o fabulă care poate fi socotită şi un *mic basm* cu puternic substrat liric, ilustrare a temei *vieţii deşarte*, în urma căreia se primeşte *plata păcatelor*.

Brehnacea vorbeşte, aşadar, *bătrâneşte* („*în dzilele bătrâneţelor mele*”), are înţelepciunea *bătrânească* a Ecclesiastului, iar ochiul său contemplativ îmbrăţişează nu numai *munţii* şi *câmpiile* peste care zboară, ci *se plimbă*, în fapt, peste o întreagă *panoramă a vieţii*.

Astfel, Brehnacea *fotografiază* de la înălţime o suită de întâmplări pilduitoare: un guziu (cârtiţă), care îşi ducea viaţa *„cu lineşte şi cu*

---

[29] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ed. cit., p. 192-193.

odihnă”[30], și care este prădat de furnici și lăsat să moară de foame, simțindu-se *„blestemat”* pentru că stricase rădăcinile unei verze.

Apoi furnica, ce dăduse peste proviziile guziului, *„cu aripi ca pasirile se într-aripă”* și, în consecință, este prinsă de o pasăre și servită drept mâncare pentru puii săi, *„fărâmi, fărâmiile făcând-o”*[31].

În absența păsării, un șoarece îi descoperă cuibul și îi ucide puii, pentru a-și hrăni, la rându-i, puii săi.

Jelania păsării, care imploră să îi fie cruțat măcar ultimul pui, ne aduce aminte de alte *plângeri* din literatura română veche, din *Învățăturile* lui Neagoe Basarab[32] sau din *Alexandria* populară, având același caracter *liric-retoric*:

Lasă-mi, tiranule, pre unul.
Cruță-mi, vrăjmașule,
pre acest mai mic macară.
Nu mă lăsa așe de tot arsă
și înfocată,
fie-ți milă de lacrămile

---

[30] Idem, p. 193.

[31] Ibidem.

[32] Ne gândim la *orația* lui Neagoe Basarab către *oasele maicii sale*, Neaga, *cf. Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său, Theodosie*, text ales și stabilit de Florica Moisil și Dan Zamfirescu, cu o nouă traducere a originalului slavon de G. Mihăilă, studiu introductiv și note de Dan Zamfirescu și G. Mihăilă, Ed. Minerva, București, 1970, p. 236-239.

și tânguirile mele,
nu-mi pierde toată
osteninița tinereților,
nu mă despărți
de toată nedejdea bătrânețelor mele!

Adu-ți aminte că și tu părinte a fii
și nascătoriu a nascuți
ești.
Socotește a inimii durere,
carea maica pentru rodul pântecelui său
pătimește.

Eu păcatul mieu cunosc
și în oglinda fărălegii mele acmu mă privăsc[33],
pentru carea astăzi
cea cădzută plată îmi iau
și dreaptă izbânda furnicăi
întreit asupră-mi să face,

ai căriia, o, ticăloasa,
jelnicul glas n-am ascultat
și peste putințele
și hotarăle firii mele trecând,
trag ce trag
și pat ce pat [pățesc ce pățesc].

Ia pilda mea asupra ta,
o, nemilostivule,
și cu pedeaspa la mine sosită
de cea la tine viitoare

[33] Parafrază la Ps. 50, 4, după cum am mai spus.

a scăpa
te învață.

Că precum mie întreit,
așe ție îndzăcit
Pricina pricinelor să nu-ti răsplătească
preste firea Ei ieste.

Și precum eu pre puii furnicăi
i-am făcut fără maică,
așe pre mine, maica,
tu m-ai făcut fără pui. /.../

Și precum tu pre mine
mă *desficiorești*,
așe altul
pre puii tăi va *despărinți*[34].

Aici, în jelania păsării, introduce Cantemir și *„olecăioase viersuri”*[35], adică acea scurtă poezie – despre care am mai vorbit –, care pleacă în mod programatic de la primele două versuri (deși nu sunt reproduse identic) ale *Vieții lumii*, poemul costinian:

A lumii cânt cu jele cumplită viață,
Cum să trece și să rupe, ca [și] *cum am fi o ață.*

Tânăr și bătrân, împăratul și săracul,

---

[34] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ed. cit., p. 194.

[35] Ibidem.

Părintele și fiiul, rude și-alalt statul,
În dzi ce nu gândește, moartea îl înghite,
Viilor rămași, otrăvite dă cuțite.

Țărna tiranul, țărna țăranul astrucă [acoperă],
Izbânda, dreptatea, în ce-l află-l giudecă,
Unii fericiți să dzic într-a sa viață,
După moarte să cunoaște c-au fost sloi de gheață[36].

Versurile par că nu au, decât tangențial, legătură cu drama *„păsăruicăi”*[37], ele fiind o compoziție pe tema *morții nemilostive*, care nu face diferența între victimele sale.

Finalul face trimitere însă și la judecata lui Dumnezeu, Care *„în ce-l află-l giudecă”* pe om, cum spune *Evanghelia*, adică în starea spirituală/ duhovnicească în care se găsește. Și nu toți cei care au fost *„fericiți”* în viață vor fi și după moarte.

Acest final se leagă, de fapt, de concluzia *pildei* Brehnacei, morala ei fiind *răsplătirea dreaptă* a lucrurilor care se fac în viață cu nedreptate.

Șoarecele, care *„nici de verșul, și de viersuri în ceva înduplecându-să”*, este prins de o *„mâță sălbatecă”*, care, *„în oala stomahului a-l*

---

[36] Idem, p. 194.

[37] Termenul apare și la Dosoftei, în *Psaltirea de-nțăles*: „Sufletul nostru ca o *păsăruică* s-au izbăvit din lațul vânătorilor” (Ps. 123, 6).

Folosim: Dosoftei, *Psaltirea de-nțăles*, text stabilit și studiu lingvistic de Mihaela Cobzaru, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2007.

fierbe/ și în tigaia maiurilor a-l prăji/ și în vasele mațelor a-l scoate/ începu"[38] – Cantemir are atâta imaginație încât să alegorizeze procesul digestiv.

Pisica sălbatică *sosește*, la rândul ei, în fălcile unui dulău ciobănesc, care *„toate oscioarele îi zdrumicară/ și toate mățișoarele îi deșirară"*[39].

Dulăul *„cu coada bârzoiată"* cade victimă unui lup, care vroia să scape de paznicul oilor și care, *„bucăți-bucățele făcându-l,/ viermilor îl întinsă masă"*[40].

Cruzimile acestea, în paranteză fie spus, ne fac să ne gândim tot la Creangă, în poveștile căruia critica a remarcat prezența unor asemenea detalii terifiante.

În poezie – în afară de *poezia retorică* a textelor medievale care deplâng *risipirea* frumuseții și a podoabei omenești în mormânt, la Neagoe Basarab[41] sau în *Divanul* aceluiași Cantemir – astfel de amănunte vor reapărea la Macedonski (*Noaptea de noiembrie*), Bacovia și Arghezi.

Mai departe...*„duhul cel mai pe urmă de la lup/ cu cumplită vrăjmășie"*[42] este scos de un

---

[38] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ed. cit., p. 195.

[39] Ibidem.

[40] Ibidem.

[41] A se vedea *Învățăturile lui Neagoe Basarab...*, op. cit., p. 212-213, 239-240, 340.

[42] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ed. cit., p. 196.

pardos, pe care îl săgetează cu palestra[43] ciobanul, stăpânul dulăului, pentru a-i lua blana. Însă pardosul, înainte de a muri, *rostește* vina fiecăruia – așa cum o gândește autorul:

Gudziul pentru curechiu [varză],
furnica pentru furtușag [furtișag],
pasirea pentru lăcomie,
șoarecele pentru simeție,
mâța pentru pizmă și viclenie,
dulăul pentru vrăjmășie
și mândrie,
lupul pentru veche[a] dușmănie,
eu pentru obraznica bărbăție
viața ne-am pus.
Iară ciobanul pentru piielea mea
capu-și își va da[44].

Adică fiecare își primește *plata sa*...

Într-adevăr, ciobanul este ucis de un oștean căruia el nu a vrut să-i vândă blana de pardos, răspunzându-i semeț (căci *„precum de acmu înainte și lei/ și paralei/ și țigan/ și oștean,/ tot cu o lovală va prăpădi/ i să păru”*[45]).

Iar oșteanul, vrând să vâneze un iepure care fugea *„spre niște locuri măluroase/ și*

---

[43] „Arcu balista (nota marginală a lui Cantemir). *Arcu-balista* sau *palestra* este arbaleta sau arcul cu vârtej, folosit în țările noastre în secolele XV-XVI”, *cf.* Ibidem, n. 1.

[44] Ibidem.

[45] Ibidem.

țărmuroase”, se prăbușește, în goana calului, de pe un țărm înalt („*din țărmurile malului fără aripi zbură/, și din călăreț alergătoriu,/ dobitoc fără aripi zburătoriu/ să făcu*”), zdrobindu-se de pietre, murind „*cu groaznică și strașnică moarte*”[46].

După *povestea* și *pilda* aceasta,
Brehnacea iarăși
cuvântul carile începuse
la sfârșit a-l duce
apucă:

„Aședară,
în lume *lucrurile tâmplătoare*
celor ce rădăcina
și *pricina dintâi necunoscută*
le ieste,
precum toate fără chivernisala cuiva
și fără nici o pricină a cădea
și a să tâmpla
să par.

Însă fietece de a sa hirișă [proprie]
și adevărată dintâi pricină
nu să lipsește
și fietecui
ceia ce i să cade tâmplare,
de hulă sau de laudă,
de fericire

[46] Idem, p. 197.

sau bezcisnicie[47]
fără greș vine[48].

Folosirea *pildelor* pentru ca învățătura să fie mai clară reprezintă o metodă cu largă utilizare în *Sfânta Scriptură*. La *pilde* vechi și noutestamentare, precum și la *fabule* împrumutate din *Viața Sfinților Varlaam și Ioasaf* sau din *Fiziolog* recurge și Neagoe Basarab, în *Învățăturile* sale.

Cantemir își construiește propriile *pilde*, dar, ca și Neagoe în opera sa, ne oferă și *tâlcul*:

De care lucru, aievea ieste,
că *adunările dinceput drepte*
și adevărate pricini să nu fie avut,
ce numai pentru deșartă
și înflată [umflată]
slava numelui
și pentru ca să să dzică, [:]
[«]iată că tot capul ni s-au plecat
și tot genunchiul ni s-au închinat[»][49],
aceste *ale lumii răscoale*
au pricinit.

---

47 Deplorabilă.

48 Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ed. cit., p. 197.

49 Parafrază la Filip. 2, 10: „Ca întru numele lui Iisus *tot genunchiul să să pleace*, al celor cerești și al celor pământești și al celor de supt pământ”, *Biblia 1688*.

Deci pentru izbânda a voii
în părere începute,
a multora multă asupreală
și mare înădușală
să face,
carea fără plată
și osindă,
precum nu va rămânea,
fără prepus ieste

(*că suspinele drepte*
ceriurile pătrund
și lacrămile obidite
chentrul [centrul] pământului potricălesc
[sfredelesc]
și singele vărsat
cărbune ardzătoriu
și foc pârjolitoriu
să face).

Carile la vremea sa izbânda
și osinda
își gătesc,
de carile asupritoriul a scăpa
și năcăjitoriul a să apăra
preste fire
și peste putință
ieste.

Iată, fraților, izbânda
la ușă,
iată, priietinilor, plata

în casă
și răsplata
în cap ne-au sosit /.../

Așijderea,
acmu, micele acestea musculiță
dreptatea cât să fie de vârtoasă,
umilința cât să fie de înaltă
și mândriia cât să fie de plecată
și de înflată
frumos ne arătară. /.../

De vreme ce adevărate
cuvintele Liliacul
să pomenim ne învăța,
și precum decât Cămila
mai mare Filul
și decât zimbrul
mai iute Inorogul
a fi aminte ne aducea.

Acestea toate atunci de batgiocură
și în samă nebăgate să avea,
iară acmu iată
că piatră după piatră
a să pohârni [povârni]
și val după val
a ne lovi
și a ne năbuși
au început[50], *etc*.

---

[50] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ed. cit., p. 197-198.

Cu alte cuvinte, *răscoala* insectelor și întoarcerea lumii *cu susul în jos* s-au petrecut din cauză că deciziile *adunărilor* n-au fost drepte, iar Struțocămila nu ar fi meritat să fie aleasă *epitrop*.

„Că suspinele drepte/ ceriurile pătrund” este o altă parafrază scripturală:

> [Domnul] „nu va treace cu vederea ruga sirimanului [sărmanului/ săracului] și văduva, de va vărsa voroavă. Au nu lacrămile văduvei pre obraz cură și strigarea asupră preste cel ce le-au pogorât pre eale? Odihnind în bunăvreare priimi-se-va, și *ruga lui până la nori va ajunge*. *Ruga smeritului norii au pătruns*” (Înț. lui Iis. Sir. 35, 14-17, *Biblia 1688*).

Căci „ruga săracului – den gură [a celui care se roagă] până la urechile Lui” (Idem, 21, 6).

Hatmanul/ generalul și ruda lui Cantemir, cronicarul Ion Neculce (scriind cu aproape trei decenii mai târziu decât autorul *Istoriei ieroglifice*) amintește aceleași versete, într-un pasaj cu virtuți poetice (pe care l-am citat, din acest motiv, și cu alt prilej):

Să stânsă [se duse] pomenirea lui cu sunet[51],

---

[51] Este din Ps. 9, 7: „Peri [pieri] pomenirea lui cu sunet”, *cf.* Dosoftei, *Psaltirea de-nțăles* și *Biblia 1688*.

și moșâile lui cădzură la mâni streine[52].
Sfetnicul de domn rău, pentru cinstea ce are,
orbit de răutate fiind, gândește
și-i pare că nemerește,
și pe urmă mai rău să greșește,
că pe urmă răul cel mai mare și osânda
cade în capul lui.
Că lacrâmile săracilor nice soareli,
nice vântul nu le poate usca.
După cum dzâce și Iisus Sirah,
că *ruga smeritului*
nuori în cer pătrunde[53].

Până la finalul capitolului, mai întâlnim la Cantemir câteva parafraze din *Scriptură*. Una dintre ele a fost identificată chiar de către editori: *„cel bun vădzu, pricep și laud,/ dară cel rău voiu și urmădz”*[54] – comentată astfel la subsol: „o parafrază a cunoscutelor cuvinte ale Sfântului apostol Pavel: «*Văd ceea ce este bine însă urmez pe cele rele*»”[55]. Editorul a oferit, din memorie, o variantă aproximativă pentru Rom.

---

[52] Credem că este o parafrază la Ps. 108. 7, 10: „Facă-să dzilele lui puține și episcopiia [demnitatea/ dregătoria] lui să o ia altul. [...] Să cearce datornicul câte sânt a lui și să jăcuiască streinii ostenealele lui” (*Psaltirea de-nțăles*).

[53] Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. cit., p. 109.

[54] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ed. cit., p. 199.

[55] Idem, p. 199, n. 2.

7, 15: „căci nu săvârșesc ceea ce voiesc, ci fac ceea ce urăsc” (*Biblia 1988*).

Câteva rânduri mai sus, am găsit o altă parafrază: *„tot suspinul cu osânda sa/ va să ne găsească /…/ cuiburile de prin copaci/ și bortele de prin stinci/ a ne scuti/ și uscate a ne feri/ vrednice nu vor fi”*[56]. Parafrazează:

> „Și împărații pământului și boiarii și bogații și căpitanii și cei tari și tot robul și tot slobodul s-au ascuns pre ei *în peștere și în pietrile munților*. Și zic pietrilor și munților: «Cădeți preste noi și ne ascundeți pre noi de către fața Celui ce șade pre scaun și de către urgia Mielului»” (Apoc. 6, 15-16, *Biblia 1688*).

De asemenea, *„dulăii, coteii și mâțele/ din fărămușile mesii stăpânilor să hrănesc”*[57], reprezintă, iarăși, o parafrază la: „și câinii mănâncă din fărâmiturile care cad de la masa stăpânilor lor” (Mt. 15, 27, *Biblia 1988*).

Partea a cincea a cărții începe cu încercările de a-l vâna pe Inorog:

Deci către dulăii de casă,
Șoimul, ogarâi și coteii trimasă,
poruncă ca aceasta dându-le,

---

[56] Idem, p. 199.
[57] Idem, p. 200.

ca *niciun munte înalt*
și nici o vale adâncă
necercată
și nescuciurată
să nu lasă
și pentru ca în măiestriile întinse
pre Inorog să aducă
în tot chipul să silească. /.../

Aceștea așe, după poruncă,
în toate părțile să împrăștiiară
și prin vârvurile munților
și prin fundurile râpilor
nici un loc necălcat,
necutreierat
și neadulmăcat
nu lăsară.

Inorogul, în primejdiia ce să află
vădzind
și încă câte îl așteaptă
socotind,
deodată în simceaoa [creasta] a unui munte
așe de înalt să sui,
cât nu jiganie îmblătoare
a să sui,
ce nici pasire zburătoare
locul unde sta a privi
peste putință era.

Căci la suișul muntelui

una era potica,
și aceia strâmptă și șuvăită foarte,
carea în pleșea muntelui
prea cu lesne închidzindu-să,
pre aiurea de suit alt drum
și-altă cale nici era,
nici să afla.

Iară în vârvul muntelui
locul în chipul unii poiene
câtva în lung și în lat să lățiia
și să deșchidea,
unde ape dulci și răci [reci] curătoare,
ierbi și pășuni în fel de fel crescătoare
și pomi cu livedzi
de toată poama roditoare
și grădini cu flori
în tot chipul de frumoase
și de tot mirosul
mângâios purtătoare
era.

În loc ca acesta Inorogul viețuind,
macar că în tot feliul de desfătări
și de îndămânări
să afla,
însă (inimii închise
și de grijă cuprinse
tot dulcele amar
și tot largul strâmt îi ieste).

Șoimul, câteodată

peste munți înălțindu-să,
locul, potica și închisoarea ei
cum și în ce chip ieste videa,
însă pre Inorog undeva
macară nu zăriia.

Căci Inorogul preste toată dzua
supt deasă umbra pomilor
aciuându-să
și la un loc neclătit aședzindu-să,
noaptea numai
la locurile pășunii ducându-să
și câteodală și la prundiș
din munte în ses [șes]
coborându-să,
până în dzuă iarăși
la locul aciuării sale
să afla.

Într-acesta chip, Inorogul
câtăva vreme
strâmtă și pustnică viață ducând,
și nu în silțele,
ce așeși nici în viderile
sau audzirile gonașilor
cădzind,

coteii de cehnit,
ogarii de scâncit,
dulăii de brehăit
și Șoimul de piuit
amurțisă

și, din toate puterile obosindu-să,
a vânătorii toată nedejdea
pierdusă[58].

Pe alocuri ne întâmpină un *aer de baladă*. Am comentat însă acest fragment în alt context și reamintim acel comentariu:

„E mai greu de înțeles cum Inorogul ducea viață «strâmtă și pustnică» și, în același timp, se bucura, *«în vârful muntelui»*, al unui *munte foarte înalt*, de poieni în care se găseau *«pomi cu livedzi de toată poama roditoare/ și grădini cu flori în tot chipul de frumoase/ și de tot mirosul mângăios purtătoare»*.

Lucrurile au sens doar dacă acceptăm semnificația alegorică a *deschiderii locului* în acest chip paradisiac, Cantemir sugerând, de fapt, că Inorogul ar trăi acolo după modelul Sfinților sihaștri, o viață *pustnicească* și totodată *paradisiacă*.

Însă *chinurile nevoințelor* și *desfătările duhovnicești* nu sunt concomitente în experiența isihaștilor (de obicei, deși această concomitență nu e cu totul exclusă) și, mai ales, nu se desfășoară pe același plan.

E limpede că Dimitrie Cantemir a ales să *unească*, într-un mod voit para-

---

[58] Idem, p. 201-202.

doxal, cele două *trăsături aghiografice* esențiale, *asceza* cea mai aspră cu *bucuriile extatice* ale vedeniilor dumnezeiești, într-un pasaj cu semnificații *tainice* (ca multe altele din *Istoria ieroglifică*).

Această interpretare este cu atât mai plauzibilă cu cât autorul însuși ne oferă ulterior o nouă descriere, în care peisajul paradisiac se estompează, lăsând să se vadă adevărata *față* a împrejurimilor:

într-un *munte prea înalt și loc prea aspru*
și fără suiș [fără cale de acces] aflându-l,
i să părea
că pre o *stâncă înaltă* în simceoa
muntelui șeade,
iară *din toate părțile prăpăști,*
hărtoape și păhârnituri graoznice era,
atâta cât căutării amețală aducea[59].

Diferența de *perspectivă* asupra peisajului este dată de diferența dintre *omul duhovnicesc* și cel *lumesc/ teluric*.

Pentru conturarea primei *ipostaze* a Inorogului, cea de *pustnic în sihăstria munților*, Cantemir ar fi putut să facă apel tot la Dosoftei, de la care am reținut și noi, în mod aleatoriu, câteva exemple:

Acesta dintru Svinți
părintele nostru Fostirie,

---

[59] Idem, p. 249.

ca soarele răsărind
despre Răsărite,
au străluminat părțâle [părțile]
Scăpătatului [Apusului].
Că, suindu-sâ la *un munte nalt*
și *tăcut*,
rugându-sâ curat
și *fără tinâ* [păcat] lui Dumnădzău, /.../
să feace de-adevărat luminători[60].

*

Acesta născut,
crescut era
din cetatea cea mare
Nisiva,
și *pustiiasca*
și săhăstreasca viațâ
îndrăgind,
la naltele vărvuri a munțâlor au sosât
și a pustiei nevoi bărbătează răbdând,
vara pălit [dogorit de soare],
iarna de răceală și de ger căznit
[chinuit][61].

*

Acesta Svânt Nichita, dorind verguriia
[fecioria]

---

[60] Dosoftei, *Viața și petreacerea Svinților*, B.A.R., CRV 73, f. 250r – *Viața Sfântului Fostirie*, 5 ianuarie.

[61] Idem, f. 257v – *Viața Sfântului Ierarh Iacov de Nisiva* [Nisibe], 13 ianuarie, cel care a făcut „luminânde minuni”, după cum spune tot Sfântul Dosoftei.

și țânearea [abstinența/ asceza],
să sălășlui în munți
la mijlocul sosând
a tuturor bunătățâlor,
și să hrăni în *cetățâle liniștii*,
și suind d-imbe părți
sosî la cereasca petreacere[62].

Am preferat reproducerea *poetică* a fragmentelor dosofteiene pentru a observa mai bine că, în preocuparea sa de a scrie *proză poetică,* Cantemir îi urmează lui Dosoftei, deși scriitura lui implică și alte modele.

Pentru cea de-a doua *ipostază* a Inorogului, aceea de trăitor *în mijlocul frumuseților edenice,* Cantemir avea, de asemenea, la îndemână, hagiografiile care descriu *răpirile la Rai*"[63].

Faptul că Inorogul este *nevăzut* pentru cei care se străduiesc să-l vâneze, pentru că se află la *înălțimi inaccesibile,* unde nu ajunge nici ochiul a *„pasire zburătoare"*, și cu toate acestea trăiește într-un peisaj edenic, ne dovedește că această *inaccesibilitate* nu este din ordinul

---

[62] Idem, f. 431[r] – *Viața Sfântului Nichita prezviterul și egumenul Michidiei*, 4 mai.

[63] Dr. Gianina Maria-Cristina Picioruș, *Studiu despre Viața Sfântului Macarie Romanul*, Teologie pentru azi, București, 2014, p. 44-47, *cf.*

http://www.teologiepentruazi.ro/2014/10/31/studiu-despre-viata-sfantului-macarie-romanul/.

celor *firești* (cum îi place lui Cantemir să spună).

În mod evident, vorbind despre *înălțimea* la care trăia Inorogul, autorul sugerează și o realitate *metafizică/ spirituală*.

Cu alte cuvinte, inamicii Inorogului nu se ridicau, nici pe departe, la *statura spirituală* a acestuia. Micimea lor intelectuală și sufletească îi împiedica să îi poată vedea lăcașul. Sugestiile hagiografice sunt bine lizibile în text.

Vânătorii se sfătuiesc și urzesc planuri spre prinderea Inorogului, pentru care *„multe cuvinte/ și în ciur și în dârmoiu cernute/ și zbătute/ la mijloc pusără”*[64]. Și hotărăsc:

Adecă sămn de pace
și giurământ
de prieteșug
Inorogului să trimață,
și la cuvânt prietenesc
și fără vicleșug ca [și] cum l-ar chema,

din vârvul muntelui,
la gura poticăi [potecii],
în marginea apii [apei],
carea pe acolea trecea,
să-l coboară.

Căci pe supt poalele muntelui
și pre lângă gura poticăi

[64] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ed. cit., p. 203.

o apă mare
și câtva de lată curea [curgea],
unde ei socotiia [socoteau]
că, Inorogul de să va coborî,
despre strâmptoare
ei îl vor lua.

Iară dinainte
apa îl ocolește,
din dreapta
și din stânga malurile
cu mreji și cu silțe
avea împănate[65].

Relatarea are semnalmentele unei *balade*, numai că autorul o întrerupe adesea, pentru alte amănunte.

În *corul* vânătorilor intră și alte personaje, precum Hameleonul și Crocodilul. Cel dintâi nimerise odinioară între fălcile celui de-al doilea și, pentru a fi cruțat, îi promisese că-i va procura o masă mai desfătată, *„vânat mare, gras și frumos”*, adică pe Inorog, în schimbul lui însuși, care ar fi fost doar *„gustare frundzerită”*[66].

Hameleonul, *„a căruia fire în toate fețele a să schimba,/ precum să fie”*[67], este o *jiganie* pe care Cantemir o prezintă în detaliu, ca mai

---

[65] Ibidem.
[66] Idem, p. 204-205.
[67] Idem, p. 203.

înainte pe Struțocămilă, dovedind astfel o mare pasiune pentru cunoașterea viețuitoarelor și a universului.

Din descrierea sa plină de precizări cu caracter științific, reținem pentru *poezia* pe care o analizăm doar amănuntele referitoare la capacitatea aceluia de a se confunda cu mediul, schimbându-și culoarea:

Cea din fire floare
îi ieste albă
cu negru picată,
precum sint soldzii costrășului [bibanului].
Iară amintrilea,
ori în ce felu de floare va,
într-aceia să poate schimba.

Deci, când să mânie să face verde,
când să întristă să face negru,
iară când să veselește,
roșiu cu galbăn amestecat
să face.

Așijderea și fără pricină
în tot feliul de fețe să schimbă,
iară mai vârtos în floarea ce-i stă denainte,
hiriș într-aceia să mută.

Pricina aceștii puteri ce are,
adecă din nemică
flori și fețe
în divuri,

în chipuri
a-și agonisi
mulți în multe chipuri
a o arăta să nevoiesc,
însă, *pre cât*
noi sama a-i lua am putut,
ieste aceasta:

Grăunțele cele mănunțele
carile în chipul sagriului peste piiele
îi sint
fietecarile din patru părți,
în patru fețe ieste din fire văpsit,
adecă alb, negru, roșiu și albastru
în floarea ceriului,
carile sint *văpsele*
din fire stătătoare.

Deci, când va să să facă negru,
toți soldzișorii cu partea cea neagră în sus
îi întoarce;
așijderea când va să să facă roșiu,
alalte dedesupt ascundzind,
partea soldzișorilor cea roșie deasupra scoate,
și așe la alalte face.

Căci toți soldzii lui sint rătunzi
și în chipul sferii prin piiele i să întorc
și precum îi ieste voia îi mută.
Așijderea, când va să să mute
într-alte fețe,
fețele soldzilor amestecă și,

în chipul zugravilor,
din câteva flori amestecate
altă floare scornește[68].

Deși Cantemir vrea să fie *științific* – se baza pe propriile observații, amintind de *„Hameleonul pre carile a videa ni s-au tâmplat/ prin vremea a unui an în cușcă închis”*[69] –, bună parte din descrierea sa are alura celor din *Fiziolog*.

În concepția sa, cameleonul este un *zugrav* (pictor) care amestecă mereu cele patru culori ale solzilor săi, cu care este înzestrat *din fire*, și *se vopsește* singur, încât mereu *„din câteva flori* [culori] *amestecate/ altă floare scornește”*, rotindu-și solzii.

Iar personajul lui Cantemir, Hameleonul, *„precum piielea,/ așe gândurile și mintea își vârsta* [își colora]/ *și-și schimba”*[70].

Acest Hameleon, pe care Inorogul îl numește *„jiganie dobitocită și dobitoc jigănit”*, este singurul care *„la locul unde Inorogul lăcuia agiunsă”*[71]. El este purtătorul unei scrisori viclene, care, sub mesajul de pace, ascundea tocmai strădiința vânătorilor de a-l face să se coboare din acea înălțime de neajuns a sălașului său. Inorogul, iubitor de pace și de împăcare, este

---

[68] Idem, p. 206-207.
[69] Idem, p. 206.
[70] Idem, p. 211.
[71] Idem, p. 210.

de acord să se coboare *la prundiș*, pentru a se întâlni cu Șoimul.

Hameleonul îi aduce Șoimului această veste:

Pre nepriietin cu buni chedzi
la mână ți-l aduc: după cuvinte s-au lăsat,
viclenelor giurământuri s-au încredințat
și *la prundiș în marginea apii*
să să coboară, fără nici un prepus, s-au înșelat.

Acmu, dară, sentenția și învățătura
moșilor și strămoșilor tăi pomenește /.../.

Deci acmu vreme găsind
și mijlocul prin giurământ aflând,
mai multe nu cugeta,
ce cum mai curând
unde și când va fi împreunarea
cuvânt și poruncă îmi dă,
ca fără zăbavă
cumplitului vrăjmaș
așternut spre somnul vecinic
să-i aștern
și *acoperemânt de odihnă nedeșteptată*
cu un ceas mai înainte să-i gătesc[72].

Șoimul însă își schimbă gândul dintâi și decide ca: *„până unde/ sorocul împreunării noastre va fi,/ duhurile neprietinești a potoli/ și*

---

[72] Idem, p. 212-213.

afară din tot punctul vicleșugului/ unul cu altul împreunare [întâlnire] *a avea/ am socotit”*[73].

Numai că Hameleonul și ceilalți *vânători* ai Inorogului, trimiși de Corb, hotărăsc ca prinderea acestuia să se facă fără ca Șoimul să fie înștiințat mai înainte de planul lor, pentru ca, astfel *„cum să dzice prostul cuvânt,/ cu cleștele jăratecul să ție/ și cu mâna altuia/ șarpele din bortă să scoață”*[74].

Iar Hameleonul îl avertizează și pe Crocodil că trebuie să își aștepte *masa* promisă:

mâine dimineață Inorogul,
jiganiia cea vestită
și de colții a tuturor dulăilor
așe mult dorită,
din munții înalți
la prundișul apii
ieste să să pogoară.

Unde despre strâmptorile poticilor,
pentru ca înapoi a da
să nu mai poată,
toți câinii și dulăii păzitori sint.

Deci ei, precum să-l gonească,
îl vor goni,
dară precum să-l agiungă
nu-l vor putea /.../.

---

[73] Idem, p. 214.
[74] Idem, p. 217.

Ce Inorogul, iarăși
altă cale deșchisă neavând
și din dos acmu de câini
încungiurat simțindu-să,
până mai pre urmă
înotatului bizuindu-să,
în apă va să să arunce /.../.

Deci el în apă cădzind,
nu picioare de înotat,
ce așeși aripi de zburat
de ar avea,
denaintea iuțimii domnului mieu,
precum a scăpa
nu va putea,
adeverit sint.

Și iată eu, fără altă zăbavă,
la Inorog în munte mă voi sui
și ceasul vremii coborârii lui
însămnând,
fără preget știre îți voi da.

Numai de pre aicea nu te depărta,
ca în vremea trebuitoare
fără zăbavă să te pociu afla[75].

Pe când, în fața Șoimului, *„cuvinte căptușite îngăima/ și teie/ de curmeie/ lega”*[76].

---

[75] Idem, p. 219-220.
[76] Idem, p. 222.

Bocetul și blestemul lui Cantemir, care urmează, are ca model, în opinia noastră, *plângerile* bizantine, fie că e vorba de imne religioase, fie de *jelanii* în ocazii istorice dramatice:

O, mai bine în veci să fie murit
decât dormire ca aceasta să fie dormit!
O, mai bine mort să să fie sculat
decât somn ca acesta să fie somnat!
O, mai bine într-o față
și aceia în piiatră să să fie întors
decât așe în multe feliuri
de stricăciune și fără folos!
O, faptă spurcată și lucru scârnav,
o, batgiocură de batgiocurit
și ocară de ocărât,
vino, dintele șerpelui,
aleargă, coada scorpiii,
și adevărul mărturisiți
de să află la voi vinin
și toapsăc ca acesta [*etc., etc*][77].

Întâlnirea tainică dintre Șoim și Inorog este îmbrăcată de autor într-o atmosferă *grea de poezie*:

Inorogul și dreptății bizuit,
și datului cuvânt și giurământ sprijenit
fiind,
după ce *cea de obște făclie*

[77] Idem, p. 222.

lumina supt umbre își duce
și fața pământului
cu brâul întunerecului să încinge,

din vârvul munților
la locul [locul] numit
în prundiș să coborî,
unde nu după multă vreme
și Șoimul viind,
cu cinste și cu plecăciune
îi dede închinăciune. /…/

După aceasta cu multe chipuri
să arete siliia,
precum macar că din porunca
stăpânească
împotrivnic a fi
s-ar fi vădzut,
însă amintrilea pururea
cu bun gând
și cu ***chiară inimă***
cătră dânsul au fost
și ieste[78].

Așadar, Inorogul și Șoimul se întâlnesc *la prundiș*, încinși cu *„brâul întunerecului”*, protejați, adică, de adâncul nopții, în mare secret.

Despre *soarele-făclie* și despre asocierea metaforică a aștrilor cerești cu instrumentele de luminat (făclii, sfeșnice, lămpi, faruri, can-

[78] Idem, p. 224.

dele, lumânări etc.) am vorbit pe îndelete cu alte ocazii[79].

Metafora își are sorgintea în *Biblie* (Fac. 1, 14-17; Înț. lui Iis. Sir., 43. 2, 10 etc.[80]), imaginea respectivă regăsindu-se apoi în literatura universală din timpuri străvechi și până în romantism (și chiar mai târziu) – iar la noi, de la *Cazanii* (Coresi și Varlaam) până la Arghezi, trecând prin prepașoptiști și pașoptiști, Eminescu și mulți alți poeți moderni (în mod neașteptat, uneori).

Șoimul îl asigură pe Inorog că a avut întotdeauna, pentru el, o *„chiară inimă”*, adică o *inimă clară*.

Metafora o vom reîntâlni, mult mai târziu, în titlul unei poezii a lui Nichita Stănescu: *Clar de inimă* (vol. *O viziune a sentimentelor*).

Scriind obișnuitele sale *vorbe de duh*, între paranteze, Cantemir compune și o scurtă *poezie* întru lauda prieteniei:

---

[79] A se vedea: Dr. Gianina Maria-Cristina Picioruș, *Epilog la lumea veche*, vol. I. 2, ediția a doua, Teologie pentru azi, București, 2015, p. 558-578, *cf.*

http://www.teologiepentruazi.ro/2015/05/16/epilog-la-lumea-veche-i-2-editia-a-doua/.

Sau: Gianina Maria-Cristina Picioruș, *Eminescu și literatura română veche. Universalism, vizionarism și imagistică literară*, Editura Universității din București, 2013, p. 270-274.

[80] În versetele indicate de la Înț. lui Iis. Sir., soarele și luna se numesc *„vase”* (*Biblia 1688*): se înțelege că este vorba despre *vase de luminat*, adică *lămpi*.

precum căldura soarelui
din grăunțele putredzite
spicele verdzi a odrăsli face,
așe sufletele înțelepte
din împuțita vrăjmășiie
frumos mirositoare a dragostii flori
a răzsări prefac[81].

După care, *„la începătura dialogului/ între dânșii sosiră/ și unul de altul pricine vrăjbii,/ carile și pentru ce ar fi fost,/ a întreba începură”*[82].

„Începătura dialogului” însă, pentru iubitorii poveștilor Șeherezadei – adică pentru iubitorii de *narațiune* sau *roman* –, ar putea fi puțin (sau mai mult) decepționantă. Pentru că dialogul, care ar fi trebuit să lămurească o *istorie*, se desfășoară ca și cum s-ar fi întâlnit nu Șoimul cu Inorogul, ci un ucenic al lui Socrate cu Socrate.

De aceea credem că Dan Horia Mazilu are dreptate în aprecierea sa:

> „În *Istoria ieroglifică*, retorica nu este doar știința/ arta alcătuirii cuvântărilor (cel mai adesea texte de *atac*, mai rar defensive), ci chiar structura unei stări de

---

[81] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ed. cit., p. 224.

[82] Idem, p. 225.

spirit. Cartea întreagă este construită în duh retoric. [...]

Cantemir a șlefuit *simceaoa* limbii. Interminabilele secvențe ritmate și rimate [...] își au nașterea în obositoarele exerciții de *translare* propuse spudeilor claselor de retorică. *Translatio* însemna metrificarea unei secvențe în proză ori, dimpotrivă, transpunerea în proză a unei poezii. Rezulta așa-numita *transcripta oratio*.

Sunt convins că remarcabilele exerciții de virtuozitate, des lăudate de cercetători, care întrerup subtil proza *Istoriei* (și ea având mai peste tot un *ritm* tainic) [...] seamănă cu cele din care Dosoftei (un alt scriitor care a înțeles mărcile stihului ca *ornament* iar versificarea ca exercițiu retoric) a făcut să crească *Psaltirea pre verșuri tocmită*"[83].

Inorogul, deci, își începe astfel...*dialogul*:

Toate lucrurile firești
câte soarele vede,
lumineadză și încăldzește,
fără Pricinitoriul clătirii [mișcării] lor
nu numai a nu fi,
ce așeși nici a să gândi
pot.

---

[83] Dan Horia Mazilu, *Recitind literatura română veche*, partea a III-a: *Genurile literare*, Editura Universității din București, 2000, p. 566.

Una numai
și aceia singură slobodă
voia muritorilor ieste,
carea fără nicio pricină
și fără altă îndemnare
a sa hirișă clătire are
și singură șie
și clătitoriu și clătire a-și fi
și a-și face
poate.

Către carea macar că dinafară viitoare
spre clătire-i îndemnătoare
multe și în multe chipuri
a i să adaoge și spre plecarea
într-o parte, trăgătoare,
împingătoare,
asupritoare,
râdicătoare,
lesnitoare,
îngreuitoare,
iușurătoare,
lățitoare,
strâmtătoare
și altele asemenea acestora
a-i vini
și a i să tâmpla
pot.

Însă orice ar fi fapta de făcut,
de bine sau de rău,
de scădere sau de folos,

a o ispiti, a o cerca,
a o afla
și într-o parte clătirea a-și alege
singură șie stăpânitoare
și în toate volnică ieste,
atâta cât vădzind
și înțelegând
binele,
din volnica voie răul a urma,
a alege
și a face poate.

De pre care lucruri
într-această mare și puternică monarhie
carea în pieptul muritorilor să cuprinde,
doaî chipuri sau,
mai adevărat să dzic,
doaî tipare a doaî chipuri
a avea aievea
și tuturor cunoscut a fi
poate.

Adecă unul mai mult decât firesc
și oarece ceresc
și dumnădzăiesc,
iară altul mai gios
și mai puțin decât firesc
și oarece ceriului și firii împotrivă.

Cel dintâi binelui,
cest de pre urmă răului
însoțitoriu

și următoriu
și așeși de tot moștenitoriu
și purtătoriu
ieste.

Că amintrilea,
dinafară clătitoriul
în voia slobodă
putere și biruință de ar avea,
nici voia slobodă slobodă ar fi,
nici de bunătate laudă,
nici de răutate hulă
cu dreptul i s-ar cădea.

De unde să arată că între muritori
obiceiul voroavii
și deprinderea limbii
în zădar ieste,
cu carea încotro voia
din voia ei să să fie pohârnit vrând,
să ne înștiințăm.

Carea ar fi fost a clătirii pricină
a întreba ne-am obiciuit
și pentru ca zugrăvala răutății
să acoperim,
puterea voii slobode
într-un chip cu altă zugrăvală,
așeși de tot tăgăduim.

Ce oricum ar fi,
greșala învechită

chipul negreșelii luând,
după învechita obiciuire,
dzic, vrere-ași și ași pofti,
iubite priietine, ca să pociu ști,
aceștii asupra mea vrăjmașe
și de cap goană,
carea și ce i-ar fi fost pricina?

Și de nu *toată răutatea*
din singură voia
și inima muritorilor purcede,
alta, când, cum, ce, și pentru ce
să fie fost?[84]

E posibil, cum spuneam, ca pe cei care așteaptă *curgerea narațiunii*, să-i cuprindă exasperarea.

După *țeremoniile* introductive, Inorogul își începe *dialogul* cu o...lungă disertație despre *voința liberă* a făpturilor cugetătoare.

Suntem, așadar, de acord cu opinia lui D. H. Mazilu, aceea că, în *Istoria ieroglifică*, aveam de-a face, în primul rând, cu *exerciții retorice*. Aceste exerciții pot îmbrăca forma *filosofării* (ca în textul de mai sus), a *poetizării*, a *narațiunii pilduitoare* (fabulistice) sau a *istorisirii realiste* (realistice).

Însă oricare dintre aceste compartimentări *ieroglifice* presupune *metrificarea* – acea

[84] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ed. cit., p. 225-226.

nelipsită frază ritmată și rimată – care poate fi socotită echivalentul *poeziei*. La care, într-adevăr, Dosoftei a apelat ca *intermediar* al „ritmificării” definitive a *Psaltirii* (deși a aplicat-o inițial nu la *Psaltire*, pe care, *în proză*, a tradus-o cât mai aproape de original, ci la *Acatistul* și *Paraclisul* Maicii Domnului, tipărite la un loc cu *Psaltirea în versuri*)[85].

Istoria ieroglifică vrea să ne demonstreze că nimic nu se poate sustrage *poeziei*, care, în mod evident, în concepția lui Cantemir, stă atât în *cuvinte* (selecția termenilor poetici), sau în *expresii* (metaforice), cât și în *ritmul* frazei.

Poezia *este și* un exercițiu retoric, iar exercițiul retoric *este și* poezie, în optica celor vechi ai noștri, mai ales că, pentru ei, modelul imnografic bizantin era încă *viu*.

De aceea cred că ar trebui să privim *Istoria ieroglifică* nu numai ca roman sau epopee (clasificări valabile, și acestea), ci, în primul rând ca pe o *carte de poezie*.

Este adevărat că există și pagini în privința cărora nu ne putem acomoda ușor să le considerăm *poezie*, în virtutea a ceea ce considerăm noi a fi *poezia*. Pentru cei vechi, însă, atât *filosofia* cât și *fabula*, cât și *istoria* propriu-zisă puteau constitui foarte bine subiecte *poetice*.

Așa încât ar fi bine să dăm crezare autorului când spune, în dedicația către citi-

---

[85] A se vedea: http://www.teologiepentruazi.ro/tag/acatistul-nascatoarei-de-dumnezeu/.

tori, că „nu atâta *cursul istoriii* în minte mi-au fost, pre cât spre *deprinderea ritoricească* nevoindu-mă”[86]...

Problema în dezbatere, la întâlnirea dintre Șoim și Inorog, după exordiul filosofic al Inorogului, este a afla pricina tuturor întâmplărilor negative:

Șoimul răspunsă:
„Celea mai vechi
și mai de demult începături
cum ar fi fost nici a le ști,
nici științe a le grăi
pot
(că precum nu toate avutele
folositoare sint,
așe nu toate știutele
vorovite vreun folos aduc).

Iară din cât și a ști
și a grăi
pot, din ceste
mai de aproape ieste
aceasta, că jiganiia
cu talpa de gânscă [gâscă],
cu colții de știucă,
adecă Vidra,
vulpea peștelui
și peștele vulpii,

mai denainte

[86] Idem, p. 3.

până din monarhiia dobitoacelor
și a tuturor jiganiilor
a să izgoni,
în mare dragoste și prieteșug
cu Corbul să avea,
atâta cât,

când Corbul din vârvul copaciului crângăiia,
Vidra *din fundul pâclei* răspundea,
și când Vidra soldzii peștelui înghițiia,
grumadzii Corbului simțiia"[87].

Nichita Stănescu va scrie un poem – despre care am mai vorbit – *Săgetarea cerbului stretin și harponarea peștelui Vidros* (vol. *Epica magna*), în care un rol e foarte posibil să-l fi jucat, pe lângă balada amintită de Ioana Em. Petrescu[88], și sugestiile din cartea lui Cantemir privitoare la *„jiganiia/ cu talpa de gânscă,/ cu colții de știucă,/ adecă Vidra,/ vulpea peștelui/ și peștele vulpii"*. Metamorfoza speciilor e *specialitatea* lui Cantemir. De fapt, despre cea mai uimitoare metamorfoză dintre toate va povesti în continuare Inorogul:

Numai încă mai dintr-adânc
începătura lucrului a ști ți să cade.

[87] Idem, p. 226.

[88] *Cf.* Ioana Em. Petrescu, *Eminescu și mutațiile poeziei românești*, Ed. Viitorul românesc, București, 1998, p. 209-210.

Că precum mai sus ț-am dzis,
toate clătitele *firești*,
pricina clătitoare firească
cearcă.

Iară în faptele *voii slobode*
nu pricinile clătitoare,
ce a căror clătite
pricină clătitoare
să fie fost să întreabă /.../.

Însă pre cât lungimea istoriii
ar pofti,
scurtimea vremii mână nu-mi dă,
căci *iată și câtăva parte a nopții au trecut*
și pre aceasta vreme cineși la ale sale a să afla
s-ar cădea

(căci multe și în multe chipuri
sint *sigețile și nălucirile nopților tăcute*,
carile prin întunerec îmblă și vâjâiesc,
iară în lumină lovăsc
și rănesc).

Deci pre cât mai în scurt voi putea
și în puține cuvinte toată lungimea
și lățimea poveștii a cuprinde
mă voi nevoi.

Vii ști dară
că odânăoară
Monocheroleopardalis

din toate jiganiile pământului
mai vestit și mai ales era... [etc.][89]

Despre *„nălucirile nopților tăcute,/ carile prin întunerec îmblă și vâjâiesc"* am mai discutat, arătând că *poezia* lui Cantemir, în această privință, își are sursa în niște capitole din *Înțelepciunea lui Solomon* (*Biblia 1688*)[90]. În cazul acesta, *metaforele* sunt din nou o parafrază, a unor versete psalmice:

„...nu te vei teme de frică de noapte, de săgeata ce zboară dzua, de lucru prin tunearec ce să petreace, de tâmpinuș și de drac de-amiadzădz[i]" (Ps. 90, 5-6, *Psaltirea de-nțăles*).

„...nu te vei teame de frică de noapte, de săgeată ce zboară ziua, de lucru ce întru întunearec umblă, de întâmplare și diavol de amiazăzi" (Ps. 90, 5-6, *Biblia 1688*).

---

[89] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ed. cit., p. 227.

[90] A se vedea: Dr. Gianina Maria-Cristina Picioruș, *Creatori de limbă și de viziune poetică în literatura română. Dimitrie Cantemir*, vol. 2. 1, Teologie pentru azi, București, 2015, p, 73-74, 94-105, http://www.teologiepentruazi.ro/2015/01/08/creatori-de-limba-si-de-viziune-poetica-vol-2-1/.

Insistența lui Cantemir pe acest subiect ne poate indica însă, laolaltă cu modelul biblic, și atenția autorului la *„nălucirile nopților tăcute”*. Fapt care ne poate sugera și că obșnuia să *privegheze*, să se roage în liniștea nopții.

Graba de a termina povestea sau discuția, căci *„iată și câtăva parte a nopții au trecut”* ne amintește, într-adevăr, de *O mie și una de nopți*. Însă nu și forma sau conținutul relatărilor.

Să revenim însă la povestea Inorogului despre *metamorfozele* Monocheroleopardalisului (Unicorn-leu-panteră).

Acesta fusese mai întâi *„mielușel”*, născut într-o turmă de oi și, crescând, ajunsese berbec, care înfruntă un lup mare și îl ucide:

Lupul într-acesta chip
vârtos lovit
și rănit,
fără de a doua răzsuflare,
viața pre moarte își schimbă[91].
Aretele [berbecul] mai târdziu
vitejiia ce făcusă cunoscând,
carea măcar că din tâmplare fusese,
însă îndată *duhurile cele de arete*
ce purta își schimbă

---

[91] Neculce: „Și trăind acolo câțva ani, suptu porunca împărăției, *s-au schimbat și el din viiața aceasta lumească*”, *cf.* Ion Neculce, *Letopisețul*, ed. cit., p. 224.

și până în dzuă *din oaie în jiganie*
și *din arete în lup să mută*.

(Că tâmplările fericirii
la cei mai mulți obiceile firii
a muta
pururea
s-au vădzut).

Așe berbecele preobrajenie [metamorfoză] ca
aceasta
luând,
îndată din neamul său
răzlețindu-să,
după firea lupilor
codrii, câmpii și munții a cutreiera
începu[92].

După o vreme, același se luptă și biruiește un pardos, *„a căruia duhuri îndată luând,/ precum din arete lup,/ așe din lup pardos să făcu”*[93].

Apoi *„spre lupta leului să apucă”*:

Așe ei în toate dzilele *la luptă,*
ca la o scoală, să ispitiia
și să deprindea,
până când pardosul pricepu
că nu altă ceva

---

[92] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ed. cit., p. 227-228.

[93] Idem, p. 229.

de la cea deplin biruință îl împiiedecă,
fără numai iuțimea picioarelor
și sprintiniia carea leul
în trupul său purta.

Că de multe ori pardosul
acmu mai dobândind biruința,
leul, cu iuțimea dinainte-i i să feriia
și cu acesta chip
cea desăvârșită biruință îi tăgăduia.

Pardosul, într-acesta chip
pricina neizbândii sale bine cunoscând,
cătră vârtoase duhurile pardosului,
grea greuimea filului [elefantului]
și sprintină *iuțimea inorogului*
adaosă
și mai cu de-adins cu ascuțit
și nebiruit
cornul a monocherului [unicornului]
într-armându-să,
într-o luptă numai
toată biruința asupra leului dobândi,
în carile îndată
și fără nici o împiedecare *să și mută*

(că precum nuârii [norii] după vânturi aleargă,
așe duhurile după biruințe să pleacă).

Firi, duhuri și puteri ca acestea
născutul miel în sine strângând
și alcătuind,

în doaî hirișe numere și le-au împărțit;
unul: Provatolicoelefas,
altul: Monocheroleopardalis.

Ce dintr-acestea cest mai de pre urmă
mai mult obiciuindu-să,
precum în nume,
așe în fire Monocheroleopardal
au rămas[94].

Din punct de vedere literar, ideea i-ar fi putut veni din *Metamorfozele* lui Ovidiu[95], operă care a avut o mare influență, de-a lungul secolelor, în literatura europeană.

Din punct de vedere istoric, însă, alegoria este lesne de înțeles, despre cum Constantin Cantemir (tatăl autorului), prin vitejia sa, din *mielușel* a ajuns *Unicorn-leu-panteră*.

Cunoscută e și afecțiunea deosebită a lui Dimitrie pentru părintele său, pentru care mai și răstălmăcește adevărul istoric, pentru a-i acoperi greșelile (a se vedea și *Vita Constantini Cantemyrii: cognomento senis Moldaviae principis*).

În fragmentele de mai sus avem de-a face cu o *metamorfoză spirituală* treptată sau *„preobrajenie”*, cum zice autorul, adică *schimbare la față*.

---

[94] Idem, p. 229-230.
[95] A se vedea: http://en.wikipedia.org/wiki/Metamorphoses.

În *Istoria ieroglifică* nu întâlnim *metamorfoze* propriu-zise, ca în operele lui Ovidiu sau Dante, ci numai *insinuări alegorice*.

Pentru a deveni *epitrop*, Ștruțocămila a primit, în paginile *ieroglifelor* cantemirene, un *travesti carnavalesc*, după cum am văzut, dar nu s-a preschimbat ea însăși în altceva decât era. Monocheroleopardalis ajunge din berbec, Unicorn-leu-panteră, prin *schimbarea duhurilor* (a condiției sufletești), nu a fizionomiei și fiziologiei sale (ale cărei detalii, dacă ar fi dorit, Cantemir ni le-ar fi putut oferi *cu prisosință*).

Șirul metamorfozelor sugerează, deci, *evoluția psiho-spirituală*, prin virtuți personale, a personajului.

Părintele Inorogului este, așadar, *Monocheros*/ Unicorn și *Leopardalis*/ Leu-panteră în același timp. Care, pentru aceste calități, a fost ales domn al *jigăniilor*, iar după moartea sa a lăsat doi moștenitori:

Așe dară, toate firile într-una boțind,
blândețea oii,
înțelepciunea lupului,
cunoștința pardosului,
greuimea filului,
iuțimea inorogului
și vârtutea leului
în sine nebetejite
și nesmintite
le feriia
și, din dzi în dzi

încă mai adăogându-le,
la stepăna cea mai de sus le înălța
și le suia. /.../

Așe cât în vremea stăpânirii lui
nici ochiul nepriietinului
s-au veselit,
nici budzele vrăjmașului s-au zimbit,
nici inima împotrivnicului
s-au învoieșeat.

Ce precum cereștii
(ah) de multe ori peminteștilor
a zavistui s-au vădzut[96],
așe și Monocheroleopardalis
de *sigeata lutului* mai denainte de vreme
nerănit
și de *tâmplările țărnii neprăvuit*
a rămânea n-au putut,

de vreme ce încă
în puterile firii sale fiind,
în carile a multora
nedejde și viață să rădzima,

cu mare a tuturor pagubă
și nesuferită jele,
cătră *cele de sus lăcașuri* s-au mutat,
ca cel ce leu între dobitoace
de vârtos să lăuda,

---

[96] Aici, Cantemir face aluzie la mitologia păgână.

leu între stelele ceriului
în veci să luminedze s-au aședzat[97],
în urma sa doi
numelui său moștenitori,
pre Fil adecă
și pre Inorog lăsind[98].

În locul Inorogului, însă, conducător al țării patrupedelor ajunge Vidra (prin căsătoria cu Mreana, fiica Corbului), care nu după multă vreme își va da la iveală firea: *„mai mult pe ascuns decât la ivală îmbla/ și mai cu drag prin fundul apelor/ decât la uscat să primbla”*[99].

Dobitoacele, mare parte dintre ele,

acmu vivorul înstreinării
și holbura rătăcirii nemaiputând
suferi,
capetele plecându-și,
cerbicea supt greu
și aspru giugul tirăniii
Vidrii
își plecară
și cineși pre la lăcașurile lor
să înturnară

---

[97] De data aceasta este invocată concepția creștină.

[98] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ed. cit., p. 230-231.

[99] Idem, p. 234.

(că coliba în țarina sa
și bordeiul în pământul său
decât palaturile în streinătate
mai desfătate
și mai frumoase
a fi socotiră)[100].

Inorogul și Filul își caută adăpost *„în munții înalți”*[101]

și, nu după multă vreme,
din dobitoacele și jiganiile împrăștiiate,
precât mai curând putură,
la un loc le adunară.
Deciia la vrăjitorii vremii aceiia mărgând,
hrismul Pleonexiii
de la capiște Epithimiii
învățat
foarte pre mulcomiș le cântară:

În cindzăci de singeroase
Vom pre cele lăcrămoase,
Ochii umedzi să le ștergem,
La moșie să ne mergem.

Vidra pește, Corbul stârvuri
Cerce-n vârtopi, nu prin vârvuri

---

[100] Idem, p. 233.
[101] Ibidem.

Să să urce fără cale
Și să-și cate ale sale[102].

Găsim, aici, în acest nou *hrismos*, cea de-a patra *poezie ermetică* inserată de Cantemir în *Istoria* sa și *cea mai reușită* dintre toate încercările sale în versuri.

Îl putem considera pe Cantemir *primul poet ermetic* din literatura noastră, dacă nu luăm în considerare și versurile cu caracter alegoric sau tainic (mistic) ale *Psaltirii versificate* – ca spre exemplu:

Văzui pre spurcatul suindu-să búor,
S-agiungă ca chedrii tămâiei la nuor.

(Ps. 36, 85-86)

*

Și tu, oaste svântă, n-ii hi [nu vei fi] ca mainte,
Să te culci afară la tăciuni herbinte,
Ce vei dormi-n casă, de ti-i desfăta-te
'N sân de porumbiță,-ntr-áripi argintate.

După ceafă aur cu lucoare verde
Ț-va slobozî raze, de nu ti-i încrede.

---

[102] Idem, p. 235.

Aici, Cantemir „renunță la maiestatea cadențelor largi și saltă în apropierea tiparelor [metrice] populare”, *cf.* Dan Horia Mazilu, *Recitind literatura română veche*, vol. II, Editura Universității din București, 1998, p. 118.

Ț-va stoli-mpărațâi, Cel din ceri, cu slavă,
De-i coperi munțâi fără de zăbavă.

(Ps. 67, 49-56)

Exemplele pot fi multe din *Psaltirea în versuri*.

Spuneam, nu demult, în comentariul nostru la versurile citate mai sus, din Ps. 67 al lui Dosoftei, că este foarte posibil ca Ion Barbu să se fi inspirat din aceste versuri mistice[103].

Se pare că am avut dreptate înaintând ipoteza că Barbu a pus în versuri expresii mistice ale *Scripturii*, pentru că am găsit și alte exemple[104].

---

[103] A se vedea comentariul nostru de aici: Dr. Gianina Maria-Cristina Picioruș, *Creatori de limbă și viziune poetică în literatura română. Dosoftei*, Teologie pentru azi, București, 2013, p. 115-117, *cf.*

http://www.teologiepentruazi.ro/2013/06/15/creatori-de-limba-si-de-viziune-poetica-in-literatura-romana-vol-1/.

[104] Grație traducerilor din LXX ale soțului meu, Pr. Dr. Dorin Octavian Picioruș, am văzut că versetul din Cânt. Cânt. 3, 6 (LXX): „Cine [este] aceasta, care-se-suie din pustie ca *trunchiuri de fum*, arzând smirnă și tămâie, din toate prafurile celui-care-face-miruri?”, a inspirat metafora „al Evei *trunchi de fum*”, din poemul *Timbru* al lui Ion Barbu.

A se vedea: Sfântul Profet Salomon, *Cântarea Cântărilor*, traducere și note de Pr. Dr. Dorin Octavian Picioruș, Teologie pentru azi, București, 2015, p. 9-10, *cf.*

Totodată, credem că și Cantemir s-a inspirat, la rândul lui, din unele pasaje ale *Scripturii*, iar Ion Barbu trebuie să fi remarcat versurile enigmatice ale lui Dosoftei și Cantemir.

Dar să ne întoarcem la text, adică la *istoria* pe care Inorogul o explică Șoimului:

Deci vrăjitorii, jirtfa priimind,
descântecul buiguirii
le citiră,
cu carile întâi pre Corb
în somnul nesimțirii
băgând,
pe Vidră din scaun pohârniră[105].

Filul ajunsese domn, în locul Vidrei, ceea ce stârnise mânia Corbului, care o va aduce înapoi pe tron pe Vidră și își va continua vânătoarea împotriva Filului și a Inorogului:

Iară Inorogul, din bunăvoie
pentru strajea în munți rămâind,
pre Fil la moștenirea părințască
trimasă.

Corbul, de aceasta în știre luând,

---

http://www.teologiepentruazi.ro/2015/02/18/cantarea-cantarilor/.

[105] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ed. cit., p. 236.

de mare mânie cu urgie încins,
cu bogățiia simăț,
de minte răzleț,
cuvinte lăudăroase
și duhuri ca focul de mânioase
a slobodzi începu
și ca acestea, ni în față,
ni în dos,
cu mari îngrozituri dzicea:

„Pentru ce Inorogul
au scos cuiul pre carile
eu l-am bătut?
Pentru ce Filul al său ș-au luat?
și *asupra gândului mieu*
gând au râdicat?”/…/

Iarăși dulăii ș-au întărtat,
iarăși ogarâi ș-au asmuțat,
iarăși coteii în munți
și în păduri ș-au băgat,
iarăși în câmpi *măiestriile*,
în dumbrăvi *silțele*
și în rediuri [crânguri] *mrejile* ș-au vărsat,
iarăși tot dobitocul au spăriiat
și în toate părțile l-au împrăștiiat. /…/

câtu-i negrul bobului
a lipsi n-au lăsat,
ce dintâiași dată,
toate după voie a isprăvi
neputând,

vremea păștea,
ca când va putea,
atuncea să isprăvască[106].

Corbul *„vremea păștea”*...iar noi ne amintim de metafora lui Asachi: *„Toate au rămas a timpului pășune”* (*În amintirea de 30 ianuarie, aniversala onomastică a lui Vasile Lupu*...)[107].

Cantemir schimbă adesea *tonurile*, ca în exemplul de mai sus: de la interogația retorică cu accente poetice la *jelania* baladescă și de aici la exprimarea constatativă cu elemente psihologice traduse în metafore care par populare.

Însă, prin pâra unor *„jigănii de sânge mâncătoare”*, către Corb, și *„pre Vidră/ dintrîmbe monarhiile au izgonit-o”*[108].

Corbul, deși, prin mijlocirea Lupului, făcuse pace cu Filul și Inorogul, nu își respectase promisiunea, căci, zice autorul *Istoriei*, *„la viclean parola dumnădzăiască/ și basna poeticească/ tot o cinste au”*[109]. Însă autorul însuși ne prezintă istoria sa (varianta lui) sub formă de *basne poeticești*.

Și, astfel, în *republica* animalelor, conducător ajunsese Struțocămila:

---

[106] Idem, p. 236-238.

[107] Gheorghe Asachi, *Opere*, ediție critică și prefață de N. A. Ursu, vol. I (versuri și teatru), Ed. Minerva, București, 1973, p. 458.

[108] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ed. cit., p. 238-239.

[109] Idem, p. 241.

Corbului nici jertfele i s-au priimit,
nici vrăjitorii după plăcere i-au vrăjit.
De care lucru,
socoteala într-alt chip
de răutate a-și muta
i-au căutat,
adecă pre proastă jiganiia
Strutocamila în taină luând,
cu multe măgulituri
și învăluituri
o ispiti.

Chipul, statul,
faptul,
îmblatul
și căutatul
în multe *ritoricești tropuri* lăudându-i,
și precum firea
spre vâlfa [gloria] stapânirii
să o fie făcut, dzicându-i,
[ea] s-au înșelat, au credzut
și așe și ea s-au cunoscut,
săraca, precum la întrebarea ei
frumos s-au pomenit.

Unde Corbul cu siloghismul
de vrednică adeverind-o,
coarnele boului,
coada păunului
și cu penele lui îndatorind-o,
epitrop Leului

și stăpânitoriu dobitoacelor
au pus-o.

Unde și până astădzi,
cu minunea a toată lumea,
stăpânește
(că de multe ori cel greșit
nemerit
și cel nemerit
greșit iese)[110].

La *„ritoricești tropuri”*, ca și la *„basne poeticești”*, cum spuneam, recurge din plin chiar autorul *Ieroglificei*. Căci, zice tot el:

(a lucrurilor știință
nu din părere,
ce din chiară [clara] arătare
să naște,
carea, după *materiia ce are,*
potrivirea formii înțelegirii
cearcă)

(că voroava laconească
la meșterșug ieste lăudată,
iară *materiia adevărul*
cu îndelungată și chiară voroavă a să tâlcui,
a celor neminciunoși

[110] Idem, p. 241-242.

și la voroavă izvorâtori
lucru ieste)[111].

Parcă-l auzim pe Eminescu: *„Când cu sete cauți forma ce să poată să le-ncapă”*... (*Scrisoarea II*); *„Unde vei găsi cuvântul/ Ce exprimă adevărul?”* (*Criticilor mei*)[112].

Numai că Eminescu prețuia mult *„aticismul limbii”* (*Scrisoarea I*), pe când Cantemir preferă, în locul *voroavei laconicești*, chiar dacă *„la meșterșug ieste lăudată”* – ca artă retorică, adică – o *„îndelungată și chiară voroavă”* care să explice faptele pe îndelete.

Așa este *Istoria ieroglifică*. Care, fiind cu adevărat *îndelungată*, nu este însă deloc *chiară*/ clară, din cauza retoricii întortocheate, a bogăției ritmurilor și a veșmântului fabulistic.

Iar Șoimul îi răspunde Inorogului:

Vechiu și adevărat cuvânt
între toți să grăiește
(că *dreptatea toate biruiește
și **adevărul decât toate mai tare ieste***),
așijderea (*strâmbătatea și lucrătoriul ei
pururea **viptul căii sale mănâncă**
și băutura toapsăcului*[113] *său bea*).

---

[111] Idem, p. 242.

[112] *Cf.* M. Eminescu, *Opere*, I, ed. Perpessicius, p. 137, 227.

[113] *Toapsăc* = ceva toxic, venin, otravă.

Ce dară între strâmb și între drept,
între adevăr și între minciună ar fi,
de nu pemintenii,
cereștii vor giudeca
și vor alege.

Ce acmu lucrul rămâne
ca dintr-această a noastră dorită
și nesățioasă împreunare
vechile începături a răutății
să să surpe
și noaî temeliile bunătății
să să arunce [să se pună]

(că *mutarea minții*,
schimbarea socotelii
și nestarea cuvântului,
numai atunci sint lăudate,
cât din rău spre bine
și din vrajbă spre dragoste
să întorc)[114].

Prima parte a răspunsului cuprinde alte parafraze scripturale (care pot părea multora metafore oarecare), care se înțeleg a fi *„vechiu și adevărat cuvânt”* (vom cita din *Biblia 1688*):

> „Și [Domnul] *Să îmbrăcă cu direp-tatea* ca [și] cu o za și puse misurca [coiful] mântuirei în cap; și Să îmbrăcă în

---

[114] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ed. cit., p. 243.

haină de izbândire și cu veșmântul Lui, ca răsplătind răsplătire – ocară împotrivnicilor” (Is. 59, 17-18).

„*Direptatea Lui* rămâne în veacul veacului” (Ps. 110,3; 111, 3; 111, 8). „Pentru că *direptatea* fără de moarte iaste” (Înț. lui Sol., 1, 15).

„*Cu armă te va încungiura adevărul Lui*, nu te vei teme de frică de noapte, de săgeată ce zboară ziua, de lucru ce întru întunearec umblă, de întâmplare [rea] și [de] diavol de amiazăzi. Cădea-va den laturea ta o mie și zeace mii den direapta ta, și cătră tine nu să va apropia [răul sau primejdia]” (Ps. 90, 5-7).

„Unul au scris: «Mai mult poate vinul». Celalalt au scris: «Mai mult poate împăratul». Celalalt au scris: «Mai mult pot muierile, *iară preste toate biruiaște adevărul*». [...] Mare e pământul, și înalt iaste ceriul, și iute la alergat soarele, căci să întoarce întru încungiurarea ceriului și iarăși aleargă la al său loc într-o zi. Au nu e mare cel ce acestea face? Și [dar] ***adevărul e mare și mai tare decât toate***. [...] Iară *adevărul* rămâne și poate în veac, și trăiaște și *biruiaște în veacul veacului*” (Esdra, 3, 10-12; 4, 34-35, 38).

„Cerca-mă-vor *răii* și nu mă vor afla. Pentru că *au urât învățătura*, și frica Domnului n-au ales, nici vrea la ale meale sfaturi să ia aminte, *batjocuriia* ale meale

mustrări. Pentru aceaea ***vor mânca ale căii lor roade*** și de a lor necurăție se vor sătura” (Pild. lui Sol., 1, 29-31).

„Mânia bălaurilor, *vinul lor*, și mânia *aspidelor* [este] nevindecată” (Deut. 32, 33).

De asemenea, Cantemir amintește de *„mutarea minții”* sau *„schimbarea socotelii”* care este bună, dacă este *„din rău spre bine”*. Sintagmele sale traduc grecescul *metanoia*, însemnând *schimbarea minții*, termen bine-cunoscut în limbajul ortodox, care denumește *pocăința*.

Puțin mai departe, spunând că

ispita până în de trii ori
ieste a înțelepților,
iară aceiași nepărăsit a ispiti,
a nebunilor[115],

autorul se referea, neîndoielnic, la întreita ispitire a Sfântului Petru, din noaptea de dinaintea Sfintelor Patimi ale Domnului.

Inorogul ezită, însă, să creadă în *solia de pace* pe care o poartă Șoimul:

Inorogul dzisă:
„(Începuturile bune, o, priietine,

---

[115] Idem, p. 244.

din inima bună
și neprepusă [nebănuitoare] izvorăsc,
iară amintrilea,
îndoința inimii stând,
îndoite,
întreite
și *în multe noduri împleticite*
și căptușite
din rost *cuvintele* ies)[116].

Însă Șoimul îl asigură că vânătorii au obosit căutându-l:

Și de vreme ce adevărul de grăit ieste,
că de nu de tot cu toții a goni
s-au obosit,
însă niciunul între noi odihnit
n-au rămas,
și mai mult grijea din toate dzilele,
decât goana din toate locurile,
sudori de singe ne picureadză

(că osteninţa clătirii
sudori pe trup umedzește,
iară grijea neîncetată
vlaga inimii topește)[117].

Sudorile de sânge reprezintă un alt împrumut din *Scriptură*, de la Lc. 22, 44, unde

[116] Idem, p. 243.
[117] Ibidem.

se relatează despre rugăciunea lui Iisus din grădina Ghetsimani:

> „Și să făcu *sudoarea Lui ca niște picături de sânge* picând pe pământ" (*Biblia 1688*).

Cantemir folosește, de asemenea, și expresia *„crunte sudori"* (însemnând același lucru: *sudori de sânge*), în alte contexte[118].

Și tot de aici a fost derivată și metafora *lacrimi de sânge*, care apare de patru ori în *Istoria ieroglifică*, după cum am arătat altădată[119].

Tot aici, la sfârșitul capitolului al șaselea și al dialogului dintre Șoim și Inorog, aflăm iarăși *filosofări/ învățături* cu amprentă ortodoxă tradițională:

După aceasta a ști ți să cade,
o, priietine, că *ispita*
înțelepțască ieste
și să face când oarecare nedejde
înainte mărgătoare
și une semne de ieșirea ispitii arătătoare
să află.

---

[118] A se vedea Idem, p. 215, 254.

[119] A se vedea Dr. Gianina Maria-Cristina Picioruș, *Creatori de limbă și de viziune poetică în literatura română. Dimitrie Cantemir*, vol. 2. 1, op, cit., p. 228-230, *cf.*

http://www.teologiepentruazi.ro/2015/01/08/creatori-de-limba-si-de-viziune-poetica-vol-2-1/.

Iară amintrilea,
când cineva ispita
peste toată nedejdea începe,
ispită să dzice,
însă nu înțeleptască,
ce nebunească.

Că cu ce socoteală [rațiune] cineva
cele peste ceriu
sau cele în chentrul pământului
lăcuitoare a cunoaște ar ispiti
și ce nedejde, precum va putea cunoaște
i s-ar da,
unde simțirea
a agiunge
și socoteala a încăpea
nu poate,

că precum axioma filosofască
știută îți ieste: *Toată cunoștința*
și toată știința
din înaintea mărgătoare simțire
purcede.

Deci de ai povață ca aceasta,
bărbătește pasă,
iară de nu
(*fără povață la ostroavele fericiților a merge*
părăsește-te)[120].

---

[120] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ed. cit., p. 244-245.

A ispiti însemna, în limba noastră veche, și *a cunoaște* sau a încerca să cunoști.

Nu se pot *ispiti „cele peste ceriu/ sau cele în chentrul pământului/ lăcuitoare”* – adică cele din Rai sau din Iad – de către cei care nu au puterea de a cerceta cele ce sunt mai presus de simțuri.

Căci *„axioma filosofască”* (aristotelică), pentru oamenii obișnuiți, este: *„Toată cunoștința/ și toată știința/ din înaintea mărgătoare simțire/ purcede”*.

Este vorba, aici, de cunoașterea *empirică* sau *senzualistă*, pe care Cantemir, în altă carte (*Sacrosanctae scientiae indepingibilis imago*), o consideră *inferioară* atunci când nu este unită cu *luminarea* care vine de la Dumnezeu.

Întru totul ortodoxă, din punct de vedere *filosofic*, este afirmația: *„fără povață la ostroavele fericiților a merge/ părăsește-te”*.

În unele hagiografii (precum deja pomenita, în mai multe rânduri, viață a Sfântului Andrei cel nebun pentru Hristos, dar și în altele), *„ostroavele fericiților”* reprezintă *locurile de odihnă* ale Sfinților în Rai. La care, fără *povață* duhovnicească (conform învățăturilor patristice), nu se poate accede.

La fel de *patristică* (sau *omiletică*) poate fi considerată și următoarea cugetare:

Că precum *întrarea*,
așe *ieșirea patimilor* să socotește
și mai vârtos *obiceiul învechit*

ieste deprindere cu nevoie a să uita,
pre carile precum meșterșugul,
așe firea
pre lesne a-l lipsi
sau a-l tăgădui
nu poate[121].

Obiceiul patimilor este dificil de îndepărtat din comportament, mai ales când este *„învechit”*.

Chiar dacă patimile nu fac parte din firea umană, îndelunga obișnuință/ *deprindere*, bună sau rea, poate deveni *o a doua fire*. Astfel încât *„firea/ pre lesne a-l lipsi/ sau a-l tăgădui/ nu poate”*, pentru că obiceiul rău se face ca o a doua natură.

Cu alte cuvinte, Inorogul are încă dubii asupra bunelor intenții ale Corbului. Pretențiile sale sunt următoarele:

---

[121] Idem, p. 245-246.

Spune și Sfântul Antim, vorbind despre cei trei morți înviați de Hristos și despre ceea ce închipuie învierea lui Lazăr: „Iar al treilea, carele au îmbătrânit în păcat și s-au obicinuit în desfătări și în deșertăciunile cele lumești, în pohtele lui cele rele, nu iaste cu putință să se întoarcă pre[a] lesne ci, au rămâne făr' de căință și moare în păcat [...] sau, pentru ca să vie în căință, trebuiaște un ajutoriu tare, de sus, un cuvânt viu al lui Dumnezeu, carele să va [vrea] în tot chipul să-l rădice din păcat, precum au rădicat și pre Lazăr din groapă”, *cf.* Antim Ivireanul, *Opere*, ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel, Ed. Minerva, București, 1972, p. 145.

Întâi dară ieste:
Filului dreapta
și părințasca moștenire
să nu i să oprească,
sau Corbul de la Strutocamilă
aripile luându-și,
noi pentru a noastră dreptate
orice a face vom putea,
de nu agiutoriu,
încai împotrivnic
să nu ne fie.

A doa ieste: traiul și lăcașul mieu,
veri [fie] în vârvul munților,
veri în fundul văilor,
veri în câmp,
veri în pădure,
sau oriunde aiurea
pofta inimii mele ar fi,
din toată grijea vicleșugului neprietinesc
afară să fiu[122].

Rămâne ca Șoimul să fie purtătorul mesajului și să aducă răspunsul.

Relatarea uneltirilor *vânătorilor* Inorogului continuă în partea a șaptea a cărții, care debutează cu o *autentică* poezie (în sensul modern al termenului):

---

[122] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ed. cit., p. 245.

Acestea într-acesta chip
prin câteva a nopții ceasuri
Inorogul cu Șoimul voroavă făcând,
Hameleon, precum mai sus s-au pomenit,
la lăcașul său ducându-să,

în vasul uluirii
vetrilele gândurilor
deșchidea,
prin marea relelor socotele înotând,
spre toate vânturile,
horburilor funele chitelelor
întindea.

Așe el
în valurile vicleșugurilor tăvălindu-să
(poate fi răutatea
îndoit și întriit să lucredze
fortuna slobodzind),

somn fără somn
și odihnă fără odihnă
îl chinuia,
atâta cât cu ochii deșchiși somna
și cu toată fantazia deșteptată visa[123].

Visul născut din somnul *agitat* al Hameleonului este asemănat cu corabia care *a ridicat pânzele* spre a naviga pe o mare *învolburată*.

[123] Idem, p. 247.

Regimul *oniric* se identifică astfel cu cel *nautic*.

Metafora aceasta era menită să sugereze că *„fantasia”* celui ce visa *naviga* departe de țărmurile unei conștiințe liniștite, în apele tulburi ale unei minți zdruncinate.

Remarcăm, așadar, că *tema mării* și *motivul navigării* sunt bine reprezentate în *Istoria* cantemireană. Este al doilea episod liric semnificativ, pe această temă (vor urma și altele), după cel cu Liliacul împotmolit în mrejele pescarilor.

„Cu ochii deșchiși somna/ și cu toată fantazia deșteptată visa” sună eminescian (avant la lettre): *„Dară ochiu-nchis afară, înăuntru se deșteaptă”* (*Scrisoarea III*).

Verbul *„somna”* poate fi derivat de la substantivul românesc „somn” (al cărui etimon este lat. „somnus, somni”). Însă, mai degrabă, are legătură cu verbul latin „somnio, somniare, somniavi, somniatus” (*a visa la ceva* sau *a vedea ceva în vis*).

Puțin mai târziu, Heliade, în *Zburătorul*, va utiliza substantivul neologic *„somnie”* (din lat. „somnium, somni(i)”, însemnând *vis* sau *halucinație onirică*):

E noapte naltă, naltă; din mijlocul tăriei
Veșmântul său cel negru, de stele semănat,
Destins cuprinde lumea, ce-n brațele *somniei*
Visează câte-aievea deșteaptă n-a visat.

Eminescu preia termenul în poemul *În vremi de mult trecute*: *„E vânăt la față ca mărgăritarul,/ Pe albii lui umeri aripi se desfac/ Și luciu c'argintul îi este talarul;/ În mâna lui mică el ține păharul/ Somniei…Pe frunte-i flori roșii de mac”*[124].

Regimul oniric, ca și *poezia mării* (și nu numai *a mării*) – precum și *filosofările* sau desele *meditații* –, reprezintă, în paginile *Istoriei ieroglifice*, elemente *anticipative* în raport cu epoca romantică.

De altfel, Edgar Papu și Elvira Sorohan au susținut așezarea lui Cantemir între *preromantici*.

Mintea *în derivă* a Hameleonului îi *„zugrăvește”* acestuia, în vis, întâmplări neobișnuite:

În care vis părerea
chipuri ca acestea
închipuindu-i îi zugrăviia.

Hameleonului cu aer a să paște
și cu vânt a să hrăni
firea fiindu-i,
precum pre marginea unii ape îmblă
i să părea,
unde niște hingiuri [tufișuri] dese
și înghimpoase
și niște copaci frundzoși
și umbroși

[124] *Cf.* M. Eminescu, *Opere*, IV, ed. Perpessicius, p. 165.

era,
atâta cât de desimea
și grosimea
umbrelor ce avea,
precum de tot soarele le lipsește
și preste tot întunerecul îi căptușește
i să părea.

Aședară, el îmblând
și prin întunecoasă ceața aceia orbăcăind,
departe înainte precum o *zare de foc* vede
i să păru,
spre carea cu toată nevoința năzuind
și la dânsa apropiindu-să,
vădzu că atâta de mare era focul
carile cu mare văpaie ardea,
cât cu vârvul parăi
nuârii ceriului pătrundea,
unde stihiia focului
cu apa nuărului
mari și groznice trăsnete
și plesnete
făcea /.../.

Iară în mijlocul focului
o jiganie groznică vădzu,
carea la chip ca șopârla,
însă cu multul mai mare
și mai groasă a fi
i să părea.

Aceasta

în toate părțile prin pară primblându-să,
fără sațiu *jăratecul păștea*
și de mare lăcomie și *spudza înghițiia*,
nemică cevași
de atâta înfocată văpaie betejindu-să.

Hameleonul așe de cu dulce
mâncarea sulimendriții vădzind
(căci așe să numiia jiganiia aceia),
lucru carile nici odânăoară
stomahul ei îl simțisă,
foamea în mață i să scorni

(că din multe pofta sufletului neclătită ar fi,
de n-ar fi simțirile pre dinafară iscoditoare
și apoi îndemnătoare).

Foamea dară începând,
mănuntăile [măruntaie] i să întorcea
și stomahul tare îl chinuia.
Carile de toată știința
a simțire ca aceia
gol,
cu de moarte țipete:
„vai, mațele,
vai, mănuntăile,
vai, pântecele,
vai, vintrile mele!”
a să văieta
și a să văiera
începu.

Și leacul aceii necunoscute boale,
ce ar fi și unde s-ar afla,
nu știia.

Așe el într-acel chip mișelos chinuindu-să,
salamandra din mijlocul focului:
„O, sărace, strigând, dzisă,
ce poate fi acest chin,
carile așe de fără milă te-au apucat
și ce această *lacomă căutare*
și nesățioasă mâncare
spre bucatele mele?”.

Hameleonul, fără „vai și vai”,
altă nu dzicea,
și fără „moriu și moriu”,
altă nu răspundea.
Ce mai pre urmă cu lânged glas
dzisă: „*Simțire ne[mai]simțită simt*
și *pătimire nepătimită pat*,
o, domnul mieu și împăratul focului
(că Hameleonului precum salamandra
bodzul [zeul] focului să fie
i să păru)”.

Hameleonul la toate amăgitoriu,
iară la aceasta să amăgi,
căci în hrană și în mâncare
deosăbire a face neștiind,
i să păru că jăratecul fără primejdie
și focul fără nevoie
a înghiți

și a mistui
va putea.

Ce *răul rău pate,*
că în locul foamei
sațiul cu arsură și nesuferite durerile
i să înmulțiră.
Salamandra dzisă: „O, ticăloase,
au nu știi că foametei hrana
și setei băutura
îi ieste leacul?
Însă nu tot stomahul
toată bucata mistuiește,
nici tot gâtlejul
toată băutura priimește,
nici altă jiganie, fără [afară] de mine,
foc a paște poate
că *cine pentru desfrânata poftă*
orânduiala firească covârșește,
acela în focul lăcomiii sale
(ca tine acmu) să pedepsește,
a căruia stângere și potolire
foarte cu greu
și mai nici cu greu să găsește.

Ce tu acmu,
mai multă zăbavă nefăcând,
cum mai curând
aleargă,
cearcă
și unde *oaâle șerpelui* vii [vei] afla,
nezăticnit [netulburat] le bea,

căci după mâncare
ca aceasta,
băutură ca aceia
trebuie,
că numai acelea doară văpaia
carea în *droburile*[125] tale s-au ațițat
a stânge vor putea”.

Hameleonul, de leac ca acesta
de la sulimendriță înțelegând,
macar că nu fără mari slăbiciuni
și leșinături,
însă îndată prin toate malurile a cerca,
toți câmpii și dealurile a cutreiera
și toate bortele [scorburile] copacilor,
gaurile țărmurilor
și crăpăturile pământului
a scociorî [scotoci] începu

(că la cel bolnav sănătatea
de mare preț ieste,
pentru carea toate
în cumpănă puind,
mai iușoare a fi le socotește).

Deci după multă
și cu multe dureri, trudă
și osteninţă,
oaâle șerpelui,
carile ohendra [năpârcă] să cheamă,

[125] *„Drob”* e un termen vechi slav, însemnând *măruntaie*.

într-un loc a afla
i să tâmplă,
pre carile, de mare arsura mațelor,
îndată și fără de nici o îngăimală
le sorbi.

Aședară, de cu grabă dacă oaâle bău,
precum arsura mațelor ce avea
i s-au potolit
i sa păru.
Însă după fire doftorul,
după doftor leacul
și după leac ca acela
tămăduirea carea i să cuviniia
îi vini,
de vreme ce nu chipul boalei
în chipul sănătății,
ce forma răului
într-altă formă mai rea
și mai cumplită s-au mutat.

Căci oaâle ohendrii
în călduros pântecele Hameleonului
coborându-să,
nu spre mistuire,
ce spre zămislire
clătire a face începură
și acmu *embrionați* puii ohendrei
după a lor fire
pântecele îi fărâma
și, pentru ca în lumină să iasă,
vintrele îi spinteca

(că cine cu lăcomie
acul cosătoriului înghite,
acela cu mare mișălie
fierul arătoriului borește),

și așe, săracul Hameleonul
iarăși spre moarte să bătea,
iarăși munci și dureri de naștere îl cuprindea,
în locul leacului otrava
și în locul sănătății moartea cunoștea,
dară ce să facă
și de ce să să apuce nici știia,
nici să pricepea.

Puii ohendrii din pântece-i ieșind,
peste trup i să împleteciia,
de grumadzi i să colăciia,
îl pișca,
îl mușca,
și nu laptele, carile nu avea,
ce singele, carile de prin toate vinele i să scurea,
îi sugea.

Într-acesta chip puii ohendrii
și născuții lui și atâta de cumplit
din toate părțile de viață deșertându-l,
și cu toapsăc și venin împlându-l,
în dureri așe mari
și chinuri așe nesuferite,

îndată oteșirea [alinarea] în minte nu-i
veniia[126].

Este, și aceasta, o altă splendidă pagină de literatură. Un adevărat fragment de *basm în versuri* se derulează înaintea ochilor noștri.

Prin *dinamism* și *vervă poetică*, îl anticipează din nou pe Creangă – în opera căruia cercetătorii au sesizat, de mult timp, *fragmentele ritmate* și chiar *rimate*, precum și *lirismul* povestirii (în secvențe întinse).

Hameleonul umblă printre *„copaci frundzoși și umbroși”*, care acoperă soarele cu umbra lor, asemenea lui Dante, odinioară, prin pădurile întunecate.

Salamandra, care apare în *„zare de foc”*, este o arătare *minunată* pentru Hameleon, care o și confundă cu *zeul focului* – se poate ca autorul să fi intenționat o paralelă cu episodul *rugului aprins* din *Scriptură*, indicându-ne o *ironie mușcătoare* la adresa Hameleonului.

Totodată, salamandra care *„jăratecul păștea /…/ și spudza înghițiia”*, este și sinonimul *calului năzdrăvan* al basmelor. Numai că, în basme, nu e nimeni care să poftească a se ospăta din *jăratic*, care e o delicatesă rezervată animalului fabulos. *A mânca jar* înseamnă însă: *a fi extraordinar*. *Fabula* lui Cantemir pleacă, în ceea ce o privește pe salamandra care stătea

---

[126] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ed. cit., p. 247-249.

într-o *„zare de foc”*, de la foarte vechi considerații asupra acestor viețuitoare cu adevărat neobișnuite prin capacitatea lor de a se regenera:

> „Încă din vechime, salamandrele, aceste șopârle aparent banale, au fost considerate niște creaturi supranaturale, cu nimic diferite de dragoni sau balauri. Lor li se atribuia, de pilda, *capacitatea de a se autoincendia* (s. n.), făcându-se nevăzute și dispărând fără urmă [...]. Certă este capacitatea lor absolut incredibilă de regenerare, întrucât micilor vietăți le pot crește la loc membrele și chiar organele amputate, și nu doar o dată, ci de nenumărate ori”[127].

Hameleonul o vede, așadar, pe salamandră, ca pe un *balaur care mănâncă jar* sau ca pe o *pasăre Phoenix* care nu se teme de foc, pentru că poate să renască din propria cenușă. Ba chiar ca pe un *zeu al focului*. În orice caz: o făptură *măreață* și *nemuritoare*.

Cantemir era la curent nu numai cu biologia, ci și cu cele mai vechi credințe

---

[127] *Cf.* http://www.revistamagazin.ro/content/view/9121/20/.

A ase vedea și: http://www.descopera.ro/dnews/4587737-secretul-regenerarii-este-detinut-de-o-salamandra.

populare, pe care el declară că le lasă *„în prepusul schipticesc”*, precum a făcut cu povestea despre *ouăle de fier* care se fac din *găinațul* cămilei. Însă nu este de acord deloc nici cu atitudinea celor care neagă orice numai pe motivul că realitatea respectivă a dispărut din actualitate: *„dară mișeliia lumii aceștiia/ atâta cu vremea lucrurile strămută,/ cât celea ce unii odată cu mânule le apipăia*[128]*/, cu picioarele le călca/ și cu ochii le videa/ aceleași acmu alții audzindu-le,/ în loc de basnă și de minciună/ a fi să le ție”*[129].

Autorul nostru nu crede un lucru sau o situație care *„prin scrisori* [scrieri] *a oameni de temeiu nu să pomenește”*[130].

Revenind la povestea Hameleonului, acesta, în vis, râvnește la *statutul* salamandrei, acela de ființă *nemuritoare*, care putea sta nevătămată în focul ce *„cu vârvul parăi/ nuârii ceriului pătrundea”*, ea *„prin pară primblându-să”*.

---

[128] Parafrază la I In. 1, 1. În altă parte parafrazează și I In. 1, 3: *„Ce cu ochii am privit, aceia cu gura vă povestesc”*, Idem, p. 78.

A se vedea *Cele trei epistole catolice ale Sfântului Apostol Ioannis*, traducere și note de Pr. Dr. Dorin Octavian Picioruș, Teologie pentru azi, București, 2015, p. 3, *cf.*

http://www.teologiepentruazi.ro/2015/01/23/cele-3-epistole-catolice-ale-sfantului-apostol-ioannis/.

[129] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ed. cit., p. 91-92.

[130] Idem, p. 92.

Din nou, pentru povestirea sa, Cantemir se poate să se fi inspirat și din *Scriptură*, din episodul aruncării celor trei tineri în mijlocul focului, la porunca lui Nabucodonosor:

> „Și cuptoriul să arsă prea de prisosit de 7 părți mai mult, și acești 3, Sedrah, Misah și Avdenago, au căzut în mijlocul cuptoriului focului ce ardea, legați, și *umbla în mijlocul văpăii*, lăudând pre Dumnezău” (Dan. 3, 23-24, *Biblia 1688*).

Expresia *„înfocată văpaie”*, de la Cantemir, ne amintește, de asemenea, și de *Viețile Sfinților*.

Cantemir construiește, așadar, o *alegorie* – pe care singur o și tâlcuiește, pe parcurs –, folosindu-se atât de sugestii ale celor transmise *„prin scrisori a oameni de temeiu”*, în care credea fără de îndoială, cât și de legende vechi (salamandra care putea să-și dea foc și să dispară) sau de insinuări ale basmelor (păscutul jăraticului) pe care le considera *„în prepusul schipticesc”*.

Cu toate acestea, Cantemir e departe de intenția ideologică (*iluministă* sau de alt fel) de a încerca să *producă confuzie* între hagiografie și fabulație.

Constructul său e important, pentru el, prin *impresia finală*, prin ideea pe care dorește să o transmită: Hameleonul este cel care *râvnește* la ceea ce *nu i se cuvine*, după cum ne

lămurește tot autorul, căci *„cine pentru desfrânata poftă/ orânduiala firească covârșește,/ acela în focul lăcomiii sale/ (ca tine acmu) să pedepsește”*.

Nu este fără semnificație nici *rețeta* pe care i-o indică salamandra Hameleonului: să bea *ouăle șarpelui*. Iar Hameleonul bea ouă de *năpârcă*, despre puii căreia se spune și că se nasc sfâșiind pântecele mamei. De aceea și Cantemir scrie că: *„embrionați puii ohendrei/ după a lor fire/ pântecele îi fărâma/ și, pentru ca în lumină să iasă,/ vintrele îi spinteca”*.

Năpârca e un animal ce reprezintă, așadar, un simbol negativ. Sfântul Ioan Botezătorul se adresa astfel fariseilor și saducheilor:

> „Pui de năpârci, cine v-au arătat voao să fugiț[i] de urgia cea viitoare?” (Mt. 3, 7, *Biblia 1688*).

Bând ouăle de năpârci și ieșind puii *„embrionați”* în pântecele său, Hameleonul nu numai că nu se vindecă de arsura stomacului provocată de jăratic, ci cade într-o și mai mare suferință.

Pasajul alegoric este însă – din nou – foarte probabil inspirat dintr-o pildă biblică:

> „Nădăjduiesc pre ceale deșarte și grăiesc deșarte, căci nasc durere și fată fărădeleage. Oaole aspidelor au spart și pânza păianjănului țes, și cel ce va să

mănânce den oaole lor, sfărâmând vârful, află într-însul și vasilisc” (Is. 59, 4-5, *Biblia 1688*).

Hameleonul *„mai târdziu/ de mare și minunată/ puterea cornului Inorogului/ asupra a toată otrava/ aminte își adusă”*[131].

Povestea Inorogului cu cornul vindecător există în *Fiziologul grecesc*, „unde se povestește că un șarpe otrăvise apa de unde se adăpau animalele, iar ele n-au băut până ce n-a atins-o inorogul care avea darul de a face să dispară forța otrăvii”[132].

Așadar, Hameleonul pleacă, *în vis*, în căutarea Inorogului cu cornul vindecător:

din pădure la munte
într-un suflet alergă,
ca doară pre Inorog,
de binele său făcătoriu,
unde va a afla
va putea.

Pre carile într-un munte prea înalt
și loc prea aspru
și fără suiș aflându-l,
i să părea
că pre o stincă înaltă
în simceaoa [creasta] muntelui șede,

[131] Idem, p. 249.

[132] A se vedea Elvira Sorohan, *Cantemir în cartea ieroglifelor*, Ed. Minerva, București, 1978, p. 254.

iară din toate părțile prăpăști,
hârtoape și păhârnituri groznice era,
atâta cât căutării amețală aducea[133].

Cantemir insistă pe această imagine a *inaccesibilității* Inorogului, din cauza *înălțimii* la care acesta se afla.

Pe de o parte avem – așa cum afirmam altădată –, semnificația *înălțimilor muntoase* indicând o așezare *edenică*, pe de altă parte sugestia *preromantică* a unor înălțimi *amețitoare*, deopotrivă majestuoase și înspăimântătoare[134].

Iar, pe de altă parte, înșiși munții sunt un simbol vechi al oamenilor *înțelepți* sau *sfinți* – numai în *Psaltire* sunt numeroase exemple în acest sens:

> „Direptatea Ta, ca munții lui Dumnezău" (Ps. 35, 6, *Biblia 1688*). „Audzî-ne, Dumnădzăule, Mântuitoriul nostru [...]. Gătind munțâi cu vârtutea Sa"... (Ps. 64-6-7, *Psaltirea de-nțăles*).
>
> „Muntele închegat, munte gras. A ce vă uitaț[i], munț[i] închegaț[i]? La muntele [în] care bine vru Dumnădzău să

---

[133] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ed. cit., p. 249.

[134] A se vedea Dr. Gianina Maria-Cristina Picioruș, *Studii literare*, vol. I, Teologie pentru azi, București, 2014, p. 199-208, *cf.*

http://www.teologiepentruazi.ro/2014/06/29/studii-literare-vol-1/.

petreacă într-însul, și, dară, Domnul sălășlui-Să-va până în sfârșit” (Ps. 67, 16-17, *Psaltirea de-nțăles*).

„Să ia munții pace norodului și dealurile, direptate” (Ps. 71, 3, *Biblia 1688*).

„Luminzi Tu minunat de la munții veacinici” (Ps. 75, 4, *Biblia 1688*).

„Temeliile lui, în munțâi cei svinț[i]”/ „Temeiurile lui – în munții cei sfinți” (Ps. 86, 1, *Psaltirea de-nțăles*/ *Biblia 1688*).

„Munții bucura-să-vor de fața Domnului că cine, că va vini să giudece pământul” (Ps. 97, 9, *Psaltirea de-nțăles*).

„Munții săltară ca berbecii și dealurile ca mieii oilor” (Ps. 113, 5, *Biblia 1688*).

Eminescu scria și el aceste versuri:

În poiana tăinuită blânde sboară dungi de lună
Când departe ’n munți și codri duios buciumul răsună.
Pe-a lor lume ridicată peste nouri se deschide
Cartea cerului albastru cu mari litere aurite,
Iară *munții nalți* și negri, *înțelepți de bătrânețe*,
Ridic fruntea lor de piatră și *încep ca s’o învețe*.

(*Peisaj*)[135]

---

[135] *Cf.* M. Eminescu, *Opere*, IV, ed. Perpessicius, p. 508.

Edgar Papu a făcut chiar o apropiere între Inorog și Hyperion:

> „Mă gândesc iarăși la Cantemir, despre care am spus că, prin *Istoria ieroglifică*, anticipă întregul romantism european.
>
> În această creație există și evocările sublime ale unor prăbușiri de lumi, și suferințele unei ființe superioare care-și are sediul izolat în văzduhul înălțimilor inaccesibile. În special sub acest din urmă aspect, asemănarea cu tema eminesciană apare izbitoare.
>
> Nici la Cantemir ființa superioară nu mai capătă înfățișare umană. Ea nu mai primește chipul *Luceafărului* de pe firmament, ci al *Inorogului* fabulos, care-și are lăcașul pe piscurile montane. Dar mai departe analogia se constituie și mai izbitoare.
>
> Atât Luceafărul lui Eminescu cât și Inorogul lui Cantemir, prin ademeniri false [...] coboară în lumea rea și înșelătoare a muritorilor.
>
> În sfârșit, amândoi, deopotrivă de însingurați și dezamăgiți, se întorc în înaltele lor locașuri solitare, departe de oameni”[136].

---

[136] Edgar Papu, *Poezia lui Eminescu*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Ed. Junimea, Iași, 1979, p. 213-214.

Inorogul este simbol mesianic în *Biblie*: „Și zidi ca a inorogului svințenia lui” (Ps. 77, 75). Într-o carte recentă am precizat câteva lucruri importante, privind aceste aspecte:

> „*Inorogul*, pe care și l-a ales Cantemir drept *avatar*, poate fi o prelucrare imagistică medievală a unui simbol profetic mesianic din *Vechiul Testament*, și anume *țapul ispășitor/ mântuitor*.
>
> El este emblema lui Neagoe Basarab și apare săpat în piatră la Curtea de Argeș: «stema lui Neagoe Basarab reprezintă un țap cu corn, care învinge un dragon»[137].
>
> În *Fiziologul* românesc nu se specifică dacă inorogul are trup de cal, ci că «easte gadină mare și cu un corn în frunte, mare [...] și încă dzua de trei ori spre

---

[137] Pavel Chihaia, *Cu privire la „Învățături” și la câteva monumente din vremea lui Neagoe Basarab*, în vol. *Neagoe Basarab (1512-1521). La 460 de ani de la urcarea sa pe tronul Țării Românești*, Ed. Minerva, București, 1972, p. 148. Această stemă a lui Neagoe Basarab „a fost încastrată în noul turn înălțat de acest voievod odată cu întregul complex monastic zidit din temelie. [...] Am fi înclinați să credem, examinând trăsăturile acestei vietăți, că ea este un licorn (unicorn), pe care îl înfățișează vechi opere de artă (și Bestiarele occidentale). Dar făptura de care ne ocupăm, deși prezintă unele din caracterele licornului occidental, ca de pildă cornul din frunte și copitele de țap, totuși se îndepărtează de la acest prototip cu trup și coadă de cal. Ea prezintă trup și coadă de țap...” (Idem, p. 147-148).

răsărit și să roagă lui Dumnedzău»[138], iar în *Alexandria* populară este simbol al biruinței:

«Și șăzu Alexandru în scaunul Râmului. [...] Și scoaseră cartea lui Daniil proroc, și cetiră cartea și așa zisă: *Când va fi cursul anilor cinci mii și doao sute, ieși-va inorogul și va gonii pre toți pardoșii de la Apus și va mérge la berbécele cel mare ce-i ajung coarnele până la ceriu și junghiia-l-va inorogul la inimă, și să vor cutremura toate limbile din lume!* [...] iară inorogul iaste împăratul de la Machedoniia»[139].

De asemenea, în *poetizarea* dosofteiană [a *Psaltirii*], inorogul este simbol mesianic: *«Ș-au ales muntele Sionul/ Să petreacă-n lume cu noi Domnul./ Și Ș-au zidit într-îns svânta casă,/ De scripește cu lucoare deasă,/ Ca un corn de inorog dând rază»* (Ps. 77, 213-217).

În *Biblia* lui Șerban de la 1688, se poate depista termenul *inorod*: «frumusețea lui, coarne de inorod» (Deut. 33, 17) – printr-o asociere cu *rod*, care înseamnă *neam, genealogie*. Cu alte cuvinte, înaintea lui Eminescu – pentru portretiza-

---

[138] *Fiziologul*, studiu filologic, studiu lingvistic și ediție de Magdalena Georgescu, Ed. Minerva, București, 1997, p. 95.

[139] *Cărți populare*, prefață de Dan Simonescu și I. C. Chițimia, Ed. Albatros, București, 1973, p. 30.

rea lui Hyperion –, Cantemir a făcut un recurs alegoric la *hristologie*, pentru a contura alegoric *drama celui superior*”[140].

Prin urmare, Inorogul fiind locuitor *„pre o stâncă înaltă”* din creasta muntelui, nu este de mirare că Hameleonul vede *„din toate părțile prăpăști,/ hârtoape și păhârnituri groznice”* care *„amețală aducea”*.

Este un *„loc prea aspru”* pentru el, care nu poate accede la o asemenea înălțime. După cum am precizat, ceea ce lui *„i să părea”* a fi astfel, pentru Inorog: *„în vârvul muntelui/ locul în chipul unii poiene/ câtva în lung și în lat să lățiia/ și să deșchidea,/ unde ape dulci și răci curătoare,/ ierbi și pășuni în fel de fel crescătoare/ și pomi cu livedzi de toată poama roditoare/ și grădini cu flori în tot chipul de frumoase/ și de tot mirosul mângâios purtătoare/ era”*.

În acest fel, în mod paradoxal, Cantemir ne spune că Inorogul, în vârful muntelui înalt, *„în tot feliul de desfătări/ și de îndămânări/ să afla”*, în același timp *„strâmtă și pustnică viață ducând”*[141].

În mod evident, vorbim de *două perspective* cu totul diferite: una a Inorogului

---

[140] Gianina Maria-Cristina Picioruș, *Eminescu și literatura română veche*, op. cit., p. 300-301.

[141] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ed. cit., p. 201-202.

căruia *i se deschid*, ca într-o experiență extatic-hagiografică, *poiene cu râuri limpezi* și *livezi de pomi edenici*, și alta a Hameleonului care vede *„din toate părțile prăpăști,/ hârtoape și pă-hârnituri groznice”*.

În mod evident, același loc este *un rai* pentru unul și *un iad* pentru altul.

Este a doua oară în carte, după episodul descriind cetatea Epithimiei și împrejurimile ei, în care observăm evidențiindu-se această *tensiune* între frumusețea edenică și grozăvia infernală.

În ambele cazuri însă – fapt care este demn de scos în evidență – ceea ce este *Paradis* pentru unii este *Infern* pentru alții.

Distanța între Rai și Iad este, așadar, *de ordin spiritual*, pentru că acestea sunt realități *lăuntrice* – fapt subliniat adesea de cărțile ortodoxe.

În continuarea visului, Hameleonul urmărește, de la depărtare, lupta Corbului cu Inorogul (*„frumoasă privala aceii monomahii”*[142]), în urma căreia, bineînțeles, Inorogul iese biruitor.

Și tot de la depărtare cere și ajutorul aceluia, pentru a-și curma suferințele.

Inorogul răspunsă:
„Leacul și puterea leacului cornului mieu
spre otrava carea dinafară vine slujește,

[142] Idem, p. 250.

iară nu spre veninul carile
dinluntru să naște

(că răutatea boalii doftorii o tămăduiesc,
iară boala sufletului
leacurile apotecarilor nu știe).

Ce pre cât a socoti pociu,
receta [rețeta] leacului tău
aceasta ieste: cornul cămilii,
coama șerpelui,
ochiul guziului orb
și unghile peștelui luând,
în laptele aspidei le fierbe,
până din dzece ocă [ocale][143],
dzece dramuri[144] vor rămânea,
carile în chipul alefiiului [alifiei] făcându-să,
când soarele ca luna va scădea
cu o parte pre la rane te unge,
iară cu altă parte la sfârșitul soarelui,
apă din fărmușuri de marmure
și din pilituri de aur storcând,
o amestecă,
și în chipul șerbetului făcând-o,
o bea,
și așe leacul îți vii afla".

[143] *Oca, ocale* = veche unitate de măsură pentru capacități și greutăți, egală cu circa un litru (sau un kilogram) și un sfert.

[144] *Dram, dramuri* = veche unitate de măsură pentru greutate și capacitate, în Țara Românească (3, 18 g, respectiv 3, 22 cm) și în Moldova (3, 23 g, respectiv 3, 80 cm).

Hameleonul chipul leacurilor audzind
și precum în batgiocură îi dzice socotind:
„Vai de mine, vai de mine,
dară unde și cine poate lucruri nevădzute,
neaudzite ca acestea să afle?”
Și cu strigarea deodată să deșteptă[145].

E de la sine înțeles că *rețeta* nu era de găsit, însă cuprinsul ei ne reprezintă un alt element de basm, pe care autorul l-a prelucrat în cartea sa.

Însă Hameleonul se trezește din vis, pe care îl tâlcuiește după placul său, ca fiindu-i prielnic, pentru că, după cum va spune puțin mai departe:

visele pre mine
vrodată macară nu mă amăgesc,
că precum a viselor tâlcuire,
așe a vrăjilor alcătuire
de la tată mieu foarte bine am învățat.

Că tată-mieu, Apariul,
prin multă vreme la Hersonisul crivățului
cu corăbieriia îmblând,
de la *babele schithilor*
toate meșterșugurile gheomandiii,
hiromandiii
și a necromandiii

[145] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ed. cit., p. 250.

deplin învățasă,
pre carile prin adese paradosin
supt pecetea pomenirii tare
le-am însămnat...[146].

Deocamdată, însă, după ce își interpretează visul în mod favorabil sieși,

iarăși în stratu-și culcându-să,
dzua a să lumina
cu *întunecos gând* aștepta. /.../

Iară *când mâna cea de aur*
cu degetele de trandafir[147]
din vârvurile munților flori culege
și mănunchele negre din cele albe alege,
Hameleonul, după obiceiu,
la ispitele răutăților,
școala vrăjbilor
și cercetare străjilor
degrabă purceasă,

pre carile într-un suflet cutreierând
și ceva nou din celea
ce rău nedejduia neaflând,
precum cu bună samă Inorogul

---

[146] Idem, p. 254-255.

[147] „Expresia «degete de trandafir», prin care desemnează razele solare dinaintea răsăritului, este o reminiscență din *Iliada* lui Homer: «Aurora cu degete de trandafir»”, *cf.* Idem, p. 253, n. 1.

din munte la locul împreunării [întâlnirii]
să nu să fie coborât,
singur șie își dovedi

(că vicleanul când
pe altul în lucru să amăgească nu are,
atuncea singur pe sine
în socoteală să viclenește
și *cuvintele din sin furându-și*
în pungă le pune).

Și așe, precum vremea clevetii
și ceasul zavistiii
să fie nemerit
socotind,
cum mai degrabă la Șoim să dusă[148].

Expresia *„vicleanul /.../ cuvintele din sin furându-și/ în pungă le pune”* provine, probabil, dintr-un proverb.

Hameleonul începe discuția cu Șoimul acuzându-l pe Inorog de nestatornicie (promisiunile sale fiind *ca frunzele clătinate de orice vânt*) și încercând să îl denigreze:

Vădzut-ați, dzice,
lucru la *cuvânt așe de nestătătoriu*
și ca frundza de tot vântul
în toate părțile clătitoriu?

---

[148] Idem, p. 252-253.

Vădzut-ați cucoșul,
învățătoriul vântului,
în vârvul turnului?

Eu încă de multă vreme
la trup câte dramuri
și la minte câte grăunță
cumpănește,
să ți-l cântăresc
și de toate pre amănuntul
să ți-l perigrapsesc [descriu]
vream,
la chip, cum și la obiceie ce fel ieste
să ți-l arăt poftiiam
și precum din gura lui
vreodată adevărul nu iese
a ți-l dovedi mă ispitiiam /.../

Ce acmu, iată, el, la locul însămnat
și după cuvântul dat,
n-au vinit.

Iată, giurământurile în loc de basnă
și cuvintele și rugămintele
în chip de batgiocură le-au luat.

De care lucru,
îndrăzneala adevărului luând,
din curată inimă ași dzice
ca de această prietinească împreunare
părăsindu-te,
cu chipul carile priietinul

și prieteșugul ce să fie n-au învățat,
deplinul neprieteșug și vrednicul nepriietin,
cum și cât să fie, a cunoaște să-l faci,
ca *alte feliuri de curse și de lațe* întindzindu-i
și într-însele *vânându-l*,
să priceapă

(*că precum toate obrazele*
unul cu altul nu să asamănă
[astfel] *și stelele una cu alta*
în lumină nu să potrivăsc,
așe decât vicleanul mai viclean
și decât meșterul altul mai meșter
și mai isteț să află)"[149].

„*Că precum toate obrazele* [fețele/ chipurile umane]/ *unul cu altul nu să asamănă/ [astfel] și stelele una cu alta/ în lumină nu să potrivăsc*" este o minunată comparație între chipurile oamenilor și lumina diferită a stelelor.

Sugestia pentru această comparație a aflat-o Cantemir în epistolele pauline, mai precis la I Cor. 15, 39-41:

> „Nu tot trupul e un trup [este la fel]. [...] Alta e a cereștilor mărire și alta a celor pemintești. Alta e mărirea [slava/ strălucirea] soarelui și alta e mărirea lunii și alta e

[149] Idem, p. 253.

mărirea stelelor, pentru că stea de stea osebire are întru mărire” (*Biblia 1688*).

În VUL:

> „nu orice trup [este] același trup [...]. Pentru că alta este slava celor cerești și alta a celor pământești. Alta este strălucirea soarelui, alta strălucirea lunii și alta strălucirea stelelor, căci *stea de stea se deosebește în strălucire*” [non omnis caro eadem caro [...]. Alia quidem caelestium gloria alia autem terrestrium. Alia claritas solis, alia claritas lunae et alia claritas stellarum, *stella enim ab stella differt in claritate*].

Sau, cum zice Cantemir: *„stelele una cu alta/ în lumină nu să potrivăsc”*.

Șoimul respinge însă cu vehemență toate acuzațiile Hameleonului la adresa Inorogului.

În aceste condiții,

Hameleonul, de o parte cu obrazul
(carile nu de rușine,
ce de vicleșuguri a să muta știe),
în multe fețe să schimba

și pentru că acmu Șoimul
din minciunele și clevetele,
carile din spurcata lui gură audzisă,

să nu cumva
vechea-i pizmă să cunoască
și mai cu de-adins
vicleșugurile să nu-i cumva
cerce
și, aflându-le, să nu-i cumva amintrilea
visul tâlcuiască
să temea.

Iară de altă parte,
cum minciuna în haina adevărului
și vicleșugul în cămeșa dreptății
ș-ar îmbrăca
și acmu de curând
călcatele-și de vulpe vicleană urme
cum ș-ar astupa,
cu gândul obrăzniciii,
în câmpul nerușinării,
ca un cal sirep și desfrânat,
alerga.

Așijderea,
acestea
cu a cuvântului meșterșug
a le șicui [înșira],
a le căptuși
și a le zugrăvi
de nu le-a cumva
putea,
de toată nedejdea

ce mai denainte luasă,
scăpat să simțiia[150].

Simțindu-se în pericol de a fi descoperit, Hameleonul regizează în fața Șoimului o întreagă piesă de teatru, pretinzând că a făcut aceste *„prepusuri”/ presupuneri* împotriva Inorogului numai din dragostea cea mare pe care o nutrea pentru Șoim:

„Dragostea prea mare/ și liubovul carile/ peste hotar trece,/ de prea mică pricină,/ mari prepusuri își face”[151].

Și, pentru a fi cât mai convingător, compară iubirea pe care ar fi avut-o pentru Șoim cu dragostea unei mame excesiv de grijulie pentru copii săi (*„de unde cuvântul a să dzice/ s-au apucat [:]/ să nu vie în capul copilului/ ce-i menește maică-sa”*[152]) sau, mai cu seamă, cu dragostea unui amant care este mereu bănuitor:

Asemenea *dragostele Afroditei*[153],
când la stepăna hirișiii sale sosesc,
pre tot ochiul viclean
și tot piciorul strâmb socotesc,

---

[150] Idem, p. 255.

[151] Idem, p. 256.

[152] Ibidem.

[153] Sfântul Antim spune într-o predică la Sfântul Nicolae: „Eu, o, dragoste mincinoasă [Afrodita], voiu să-ţ[i] sfărâm săgeţile [lui Eros], carele fără de rană omor”, *cf.* Antim Ivireanul, *Opere*, ed. cit., p. 51-52.

și, în toate și pentru toate,
pentru cel șie iubit,
negândite prepusuri
și zelotipii [gelozii] își scornește.

Și pentru ca dragostele să-și poftorească
și iubostele [iubirile] să-și înnoiască,
tot prepusul fantastic
în locul adevărului apucând,
o hulă drăgăstoasă
și o mânie mângâioasă
scornește, dzicând:

„Bine cunosc
și din multe împotrivă semne adeverit
sint
că răul mieu noroc
cu curată inima mea
rău să slujește
și de nesuferit rane
în toate dzilele prin mâna ta
într-înemă îmi trimete.

De vreme ce tu acmu
pre altul sau pre cutarile
(anume dzicând)
a iubi ai început,
iară pre mine, ticălosul,
din drăgăstoșii tăi ochi
depărtându-mă,
cu toată inima

din adevărata dragoste m-ai lepădat
și m-ai urgisit.

Bine încă dinceput
inima îmi spunea
că dragostea,
cu carea în zădar ardeam,
adevărul a cunoaște mă opriia,
că dragostelor zugrăvitoare
și inimii mele amăgitoare
ești,
de vreme ce acmu, iată,
aievea și la arătare au ieșit,
că așeși dintâi cătră mine
numai cu gura și cu cuvântul erai,
iară cătră ciuda lumii acela
cu toată inima și cu tot sufletul te dai.

Ce bună nedejde am
că în curândă vreme
de lancea carea eu m-am rănit
și de veninul cu carile eu m-am otrăvit
și el nerănit
și neotrăvit
să nu scape,
și peste puține dzile,
precum eu acmu,
așe el atuncea deplin va cunoaște
că nici odânăoară cu cineva
dreptatea a ținea
și curățiia inimii nebetejită [nestricată]
și neimată [neîntinată]

a feri
nu te-ai învățat,
ce pururea cătră toți
la cuvânt nestătătoare
și cu inima ca valurile mării
în toate marginile lovitoare
ai fost și ești.

De care lucru, *precum liniștei mării,*
așe dragostelor tale
de credzut
și în cuvintele tale
de sprijenit
n-au fost,
nici poate fi.

Căci din nemică *în înalte*
de urăciune valuri te înalți
și fără nicio pricină
liniștea în tulburare
și furtuni de mânie ca acestea
îți întorci,
cât *ticălosul inimii vas*
în ochean fără fund
și mare fără margine,
ca aceasta undeva
liman de năzuință
și liniște de mântuință
a afla nu poate.

Ce de vreme ce nemilostiva-ți inimă
și sufletul întoarcere spre căială nu-ți știe,

iată că de astădzi și înainte
mâhnită fața mea
nu vii mai videa
și slăbănog piciorul mieu
înalt și neagiuns pragul tău
nu va mai călca”[154].

Cu acest prilej, Cantemir anticipează traducerile și circulația *Erotocritului*, precum și versurile *înfocate* ale Văcăreștilor sau ale lui Conachi, romanele lui Bolintineanu, piesele lui Caragiale etc.

Imputările, mai cu seamă, ne sună cunoscut, devenind, ulterior, motivul predilect al neoanacreonticilor.

Însă *versurile* de mai sus, mai timpurii cu câteva decenii decât ale acelora, sunt...și *mult mai reușite* – tema nestatorniciei fiind combinată genial cu tema *mării tulburate* – decât toate ohtăturile și văietăturile *anti-lirice* ale numiților neoanacreontici.

Nu dăm toate *văicărelile în versuri* ale lui Alecu Văcărescu sau ale lui Conachi[155] pe *poezia* aceasta a lui Cantemir.

---

[154] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ed. cit., p. 256-257.

[155] A se vedea și ceea ce am spus în volumul I al cărții de față: *Epilog la lumea veche*, vol. I. 1, ediția a doua, op. cit., p. 425-470, *cf.*

http://www.teologiepentruazi.ro/2014/01/11/epilog-la-lumea-veche-i-1-editia-a-doua/.

Și discursul, care se vrea foarte persuasiv, al Hameleonului, continuă cu *plângerile ibovnicului* părăsit, pe un evident ton baladesc:

„Fă-ți voia,
plinește-ți pofta,
negura din vârvul munților s-au râdicat,
nuârii de pe fața soarelui s-au mutat,
tot spinul și piiedeca din cale-ți s-au luat,
și fără de nice o sială,
strânge, îmbrățășadză,
dulci sărutături și a trupurilor încăldzituri
cu acest acmu de curând
și proaspat iubovnic vă împărțiți.

Eu m-am vechit,
m-am veștedzit
și ca florile de brumă m-am ovilit [ofilit].
Soarele m-au lovit,
căldura m-au pălit,
vânturile m-au negrit,
drumurile m-au ostenit,
dzilele m-au vechit,
a[n]ii m-au îmbătrânit,
nopțile m-au schimosit
și, decât toate mai cumplit,
norocul m-au urgisit
și din dragostele tale m-au izgonit.

Iară acesta nou, vios,
vlăgos,
ghizdav și frumos,

ca soarele de luminos,
ca luna de arătos
și ca omătul de albicios
ieste.

Ochii Șoimului,
pieptul leului,
fața trandafirului,
fruntea iasiminului [iasomiei],
gura bujorului,
dinții lăcrămioarelor,
grumadzii păunului,
sprâncenele corbului,

părul sobolului [samurului],
mânule ca aripile,
degetele ca radzele,
mijlocul pardosului,
statul chiparosului,
pelița cacumului[156],
unghele inorogului,
glasul bubocului
și vârtutea colunului[157]
are.

Lucru ca acesta ț-ai agonisit?
Paște-l,
poartă-l
și în multe dzile

[156] *„Pelița cacumului”* = blana herminei.
[157] *„Vârtutea colunului”* = puterea măgarului sălbatic.

cu fericire hrănește-l
și îngrașă-l.

Iară mie aceasta îmi rămâne,
pe *blăstămatu lumii năroc*
plângând,
dreptatea mea cătră tine
și strâmbătatea ta cătră mine
în veci cătră toți
și nepărăsit petiutinderile să povestesc"[158].

Sigur, un prim *model literar* (stilistic), la care ne fuge imediat gândul, este *Miorița*, despre care am mai vorbit și din care e foarte posibil ca Dimitrie Cantemir să fi cunoscut anumite variante.

Aceasta mai cu seamă în ceea ce privește descrierea iubitului cel *nou*, *„ghizdav și frumos"* (care are și *„sprâncenele corbului"*) – în *Miorița*:

„Cine-a cunoscut
Cine mi-a văzut
Mândru ciobănel,
Tras printr-un inel?
Fețișoara lui,
Spuma laptelui;
Mustăcioara lui,
Spicul grâului;

---

[158] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ed. cit., p. 257.

Perișorul lui,
Peana corbului;
Ochișorii lui,
Mura câmpului?”.

Gh. Chivu afirmă că

„portretul Hameleonului [nu al Hameleonului însuși, ci pe care îl construiește Hameleonul] trimite, prin elemente evidente, ușor de corelat cu portretul miresei ideale, ciuta din orația de nuntă inclusă în *Descriptio Moldaviae*, spre folclorul românesc”[159].

Textul la care se referă este următorul:

„părul ca aurul, ochii ca de șoim, dinții așezați ca niște mărgele, buzele mai roșii decât cireșele, mijlocul de leoaică, pieptul de gâscă, gâtul de lebădă, degetele mai fine decât ceara, iar fața mai strălucitoare ca soarele și luna”[160].

---

[159] *Cf.* Gheorghe Chivu, *Dimitrie Cantemir și limba română literară veche*, în rev. „Limba Română”, nr. 10-12, anul XVII, 2007, în varianta online accesibilă aici:

http://www.limbaromana.md/index.php?go=articole&n=617.

[160] Dimitrie Cantemir, *Descriptio antiqui et hodierni status Moldaviae/ Descrierea Moldovei*, traducere după originalul latin de Gh. Guțu, introducere

Numai că nouă nu ni se pare că ar fi vorba, în acest caz, fie de o creație a lui Cantemir însuși, fie de o *orație populară* în care a intervenit energic și condeiul său.

Un *model stilistic*, însă, pentru descrierea lui Cantemir (portretul ipoteticului iubit) ar fi putut oferi deopotrivă *Scriptura* (sau mai degrabă, deși ritmul din fraza lui Cantemir e *popular*):

ca steaua cea de mânecate în mijloc de nor,
ca luna plină în zilele ei,
ca soarele strălucind
peste beseareca Celui Preanalt
și ca curcubeul luminând în norii slăvii,
ca floarea trandafirului în zilele tinerilor,
ca crinii spre ieșirile apei,
ca odrasla Livanului în zilele seacerii,
ca focul și tămâia pre căție,
ca vasul cel de aur bătut, preste tot împodobit
cu toată piatra de mult preț,
ca maslinul ce odrăslește roade
și *ca chiparosul ce să înalță în nori*.

(Înț. lui Iis. Sir., 50, 6-11, *Biblia 1688*)

Pentru *„Eu m-am vechit,/m-am veștedzit/ și ca florile de brumă m-am ovilit./ Soarele m-au lovit,/ căldura m-au pălit,/ vânturile m-au*

---

de Maria Holban, Ed. Academiei RSR, București, 1973, p. 321.

negrit”..., de asemenea am luat în considerare, altădată, un izvor biblic[161].

Este neîndoielnic însă faptul că, pentru aceste versuri, Cantemir a făcut apel și la poeziile populare. La fel va proceda și Emil Botta, peste timp, *intertextualizând* în versurile sale stilistica populară. Ca spre exemplu în versurile: *„Și, tandrul se mine,/ am amurgit, norii m-au împânzit,/ ploaia m-a zăbrelit”* (*Singurătatea a VII-a* din vol. *Vineri*).

Iubita acuzată răspunde – în punerea în scenă a Hameleonului – ca Veta sau ca Zița (peste timp): *„Norocul mieu cel nenorocit”*...[162]. De altfel *norocul* apar des invocat în aceste pasaje, *dragostea* stând exclusiv sub semnul lui și nu al providențierii dumnezeiești. Însă Cantemir avertizează că „dragostele Afroditii” înseamnă „iubostele [iubiri] spurcate, curvești”[163].

Răspunsul amantei și jurămintele ei fierbinți de fidelitate sunt în același stil încărcat de pateutism:

Că între toți dumnădzăii,
deși ieste soarele mai frumos,
însă eclipsis îl întunecadză
și noaptea îl depărteadză,

---

[161] A se vedea Dr. Gianina Maria-Cristina Picioruș, *Studii literare*, vol. I, op. cit., p. 181-183, *cf.*

http://www.teologiepentruazi.ro/2014/06/29/studii-literare-vol-1/.

[162] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ed. cit., p. 257.

[163] Idem, p. 395.

de ieste luna între boadză [zeițe]
și Vinerea [Luceafărul] între stele mai
ghizdavă,
însă lipsa luminii,
acoperirea nuârilor
și minunată nașterea comitelor
le astupă
și le acopere.

Singure numai,
decât toate frumsețele mai frumoase,
frumsețele tale dzua lumineadză,
noaptea strălumineadză,
de departe mângâiesc
și de aproape sufletul veselesc,
a cărora lumină apus nu știe
și privala sațiu nu are. /.../

Vulturul ceresc ascunsele inimilor
și tainele sufletelor știe.
Pre carile neminciunos
și credincios martur [martor] puiu,
că în ceasul în carile
cu lipsa nespuselor tale lumini
mă osindesc,
îndată fântânele Nilului
din ochi neîncetat îmi izvorăsc
și suspinele înfocate
din inimă decât para tartarului mai înalte
și decât scânteile Ethnii mai înfocate
îmi izbucnesc.

Din tine ales, o, iubitul mieu,
toate trupurile ciunguri de copaci pârjoliți
și toate chipurile tăciuni în tină potoliți
ochilor miei să văd
și sufletului mieu să par. /.../

O mie de suflete Dumnădzău de mi-ar fi dat,
în primejdiia părului
capului tău
pre fietecarile de o mie de ori
jirtfă și giunghere spre plecarea
mâniii Dumnădzăului le-ași aduce...[164] [etc.].

Comparațiile sunt *vechi* și neoanacreontici (așa-numiți) le vor epuiza stilistic (cu mai puțin talent decât Cantemir) nu peste multă vreme. După cum am arătat în volumul întâi din cartea noastră, *Epilog la lumea veche*, mai ales comparațiile cu aștrii cerești și referința la *chinurile tartarului* vor reveni cu asiduitate.

Hameleonul argumentează deci: *„Într-acesta chip și ca cu aceasta dragoste/ cătră în veci de iubitul Inorog aflându-mă,/ pentru obraznica, însă din adevărata dragoste/ pornita ispită,/ iertare să aib, mă rog”*[165].

Cu alte cuvinte, Hameleonul *își schimbă fața* și declară că acuzațiile sale la adresa Inorogului izvorau dintr-o iubire *dogoritoare*, precum cea a unor îndrăgostiți care se acuză numai pentru a-și verifica sentimentele.

---

[164] Idem, p. 258.
[165] Idem, p. 258-259.

Mai mult, acesta îl asigură pe Șoim că arde de dorul de a-l vedea pe Inorog:

Adevărat,
dară, domnul mieu,
că, precum dzici, Inorogul,
precum la cuvânt stătătoriu,
așe la lucruri stăruitoriu
și la minte neclătitoriu
ieste,
că el minciuna nu numai căci nu o grăiește,
ce macar a o audzi nu o priimește,
și *precum cu limba*
despre voroavele deșerte postește,
așe urechile
despre cuvintele fără ființă își oprește. /.../

Înalțe dară cereștii cornul slăvii lui
și, dintr-a mele dzile scurtând,
dzilele lui înmulțască,
și nenumărați a[n]ii îi adaugă.

Că ce sint,
după pricina dintâi,
a lui și de la dânsul sint,
că odânăoară puterea cornului lui
cu antidotul cel neprețuit
și în de binefaceri neperigrăpsit
asupra slăbiciunii cum mai curând
de n-ar fi agiuns,
încă de mult viața mi s-ar fi curmat
și țărna cu pravul mi s-ar fi amestecat.

Ce acmu, pentru căci
la vremea împreunării neaflându-mă
și de a lui nesățioasă privală lipsindu-mă,
inima-mi cu pară înălțată
și cu văpaie nestâmpărată
îmi arde.

Ce poate fi fortuna [întâmplarea] șegi
necredzute
și glume nesuferite
ca acestea arătându-mi,
cu întristările și mâhnirile mele giucându-să,
să zăbăvește[166].

Ne-a reținut atenția următoarea formulare: *„precum cu limba/ despre voroavele deșerte postește,/ așe urechile/ despre cuvintele fără ființă își oprește”*. Inorogul este definit, astfel, chiar de către inamicul său, ca o persoană *profund ascetică*, care se ferește de împătimirea celor rele, *postind* chiar și cu limba și cu urechile, după cum cere învățătura ortodoxă.

Neadevărul este numit aici prin sintagma *„cuvinte fără ființă”* – și, puțin mai departe: *„voroave fără ființă”*[167]. Pentru că minciuna este o *irealitate*, de aceea nu are ființă. La fel și

[166] Idem, p. 259.

[167] Idem, p. 273. Editorii au pus o virgulă greșit, între *„voroave”* și *„fără ființă”* („cu multe chipuri de voroave, fără ființă, dreptatea a-i astupa mă siliiam”) tocmai pentru că sintagma li s-a părut că nu are sens, neînțelegând semnificația sa.

patima, pe care, ceva mai târziu, Sfântul Nicodim Aghioritul o va numi *„o nălucire neînființată* a gândurilor. Di la o poftire amățitoare a inimii și carea iarăși ajunge la un sfârșit *neînființat*"[168].

În ce privește metafora *„inima-mi cu pară înălțată/ și cu văpaie nestâmpărată/ îmi arde"*, o vom regăsi, sub o formă asemănătoare, în *Erotocrit*: *„Sărăcuți inimioară,/ Cum te arzi în pară? /.../ Că în trupul mieu n-au rămas loc,/ Să fie fără de foc"*[169].

Iar la Eminescu: *„Sufletul meu arde-n iubire ca para"* (*Sara pe deal*)[170].

Șoimul tinde să dea crezarea dezvinovățirii Hameleonului, care îi povestește visul său, oferindu-i de data aceasta o altă dezlegare, din care să nu transpară vrăjmășia sa la adresa Inorogului, noua interpretare fiind deci diferită de cea inițială, pe care Hameleonul și-o deslușise sieși.

---

[168] Ms. rom. B. A. R. 3074 (*Cărticică sfătuitoare, pentru păzirea celor cinci simțuri, și a nălucirei, și a minții, și a inimii*), f. 80[r].

Acest manuscris a fost deținut de Eminescu și el a subliniat cu cerneală roșie sintagma „o nălucire neînființată a gândurilor", precum și termenul „neînființat", cu referire la sfârșitul patimei.

[169] *Cf.* M. Gaster, *Chrestomathie roumaine*, vol. II, Ed. F. A. Brockhaus/ Socecu & Co., Leipzig/ București, 1891, p. 181.

[170] *Cf.* M. Eminescu, *Opere*, I, ed. Perpessicius, p. 231.

Așe Hameleonul în grabă,
la unele prindzindu-să,
la altele neprindzindu-să,
îzbândirea visului nădind
și cârpind
în scurte cuvinte,
lungi și late vicleșuguri acoperiia.

Ce Șoimul, macar că visul
în multe părți lua,
însă deodată în *cămara tăcerii* îl încuie
și sfârșitul lucrului
tâlcuirea visului să arete aștepta

(că vrăjitorii minciunoși
și *credzătorii părerilor nopții*,
de nu frați,
iară veri primari își sint.
Cela din minciuni adevărul,
cesta *din fantazie*
chipul a scoate silește)[171].

Sfârșind discuția cu Șoimul, Hameleonul se întoarce la prietenii săi de vânătoare, *„la dulăi și la ogari alergând,/ cu fața posomorâtă/ și cu inima înfrântă”* pentru neprinderea Inorogului în cursă.

Aceștia sunt uimiți de înfățișarea lui și îl întreabă *în poezie*:

---

[171] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ed. cit., p. 261.

Ce poate fi aceasta,
o, priietine, dzisără,
că chipul urgie
și fața bezcisnicie
îți arată și lucru peste voie
să ți să fie tâmplat,
mâhnite căutările
și fierbinți oftaturile
îți mărturisesc?

Au spre chedzi răi
vrăjile ceva ț-au menit?
Au spre pofta inimii noastre
de ceva împotrivă și neagră veste ai simțit? /.../
Noi până acmu într-atâta tăcere
înfundat a te videa nu ni s-au tâmplat.

Limba cea ca clopotul cine ț-au legat?
Gura cea ca doba ce ț-au astupat?
Voroava cea ca pohoaiele ploilor
cine ț-au înghețat?
Glasul cel ca tunul [tunetul] *fulgerului*
ce ț-au amorțit?
Mulțimea cuvintelor
cele ca păcura izvorâtoare
și ca năboiul pe toate
șesurile clevetelor năbușitoare
cine ț-au oprit?[172]

Seria de interogații i-a fost sugerată lui Cantemir de plângerile funebre populare („*Cio-*

[172] Ibidem.

bănaș de la miori a fost la început un bocet păstoresc”[173]).

Bineînțeles, aici, datorită contextului, fiind sarcastic la adresa Hameleonului și sugerând că acesta arăta ca un *mort de ciudă*, Cantemir întoarce *în parodie* versurile de o mare tensiune dramatică ale baladei:

Foaie verde de trei foi
Ciobănaș de la miori,
Un’ ți-a fost moartea să mori?
Sus în vârful muntelui,
În bătaia vântului,
La cetina bradului.
Și de ce moarte-ai murit?
De trăznet când a trăznit.
De jelit cin’ te-a jelit?
Păsările-au ciripit,
Pe mine că m-au jelit.
De scăldat cin’ te-a scăldat?
Ploile când au plouat
Pe mine că m-au scăldat.
De-mpânzit cin’ te-a împânzit?
Luna când a răsărit
Pe mine că m-a-mpânzit[174].

---

[173] D. Caracostea, *Poezia tradițională română. Balada populară și doina*, ediție critică de D. Șandru, prefață de Ovidiu Bârlea, EPL, București, 1969, p. 147.

[174] Cine *te-a învelit în pânză* (pânza albă cu care se acoperă mortul)? Luna l-a învelit în *giulgiul luminii* sale.

Eminescu a conceput poetic o imagine înrudită cu cea de mai sus, în *Călin Nebunul*: *„**Luna** iese dintre*

Lumânarea cin' ți-a pus?
Soarele când a fost sus [*etc.*][175].

Această poezie populară l-a inspirat și pe Botta, pentru versurile pe care le-am citat puțin mai devreme: *„am amurgit,/ norii m-au împânzit,/ ploaia m-a zăbrelit”*...

Cantemir se îndepărtează însă de *modele* și încearcă să fie cât mai original. El folosește izvoarele ca modele stilistice sau ca surse de învățătură morală și religioasă, fără să fi avut însă intenția să *pastișeze*, ci, aflându-ne la începuturile literaturii române, ținta lui a fost aceea de a angrena în scriitura sa cele mai frumoase (stilistic) și mai înălțătoare (spiri-

---

codri, noaptea toată stă s-o vadă,/ Zugrăvește umbre negre peste ***giulgiuri de zăpadă*”.**

Iar Emil Botta: *„Câmpia străbătută de morți/ era peste deal, peste ape;/ acum se ridică în aerul trist,* ***cu luna deodată./ În albiturile ei vor să mă-ngroape****/ morții răi, în giulgiul de ape”* (*Morgana*, în vol. *Pe-o gură de Rai*).

Caracostea remarcă, pe bună dreptate, că sunt „imagini de o frumusețe unică” în acele două versuri ale bocetului/ baladei, „și mai ales această imagine plină de adevăr vizual și de poezie, ca răspuns la întrebarea «cine te-a tămâiat?»: *Ceața când s-a ridicat,/ Pe mine m-a tămâiat*... [versuri adăugate într-o altă versiune]”, *cf.* D, Caracostea, op. cit. supra.

[175] *Cf.* Ovid Densusianu, *Vieața păstorească în poesia noastră populară*, vol. II, Ed. Casei Școalelor, București, 1923, p. 40.

tual) modele literare pe care le putea pune la contribuție.

Hameleonul le vorbește tovarășilor săi de sfat despre motivele supărării sale, în alegorie, urmând paradigma visului său:

Să încep, tremur,
să nu încep, de năcaz mă cutremur,
să dzic, mă tem,
să nu dzic, putere a răbda
nu mi-au rămas,
ca fătătoarele la ceas am sosit:

să făt, durerile și chinurile mă
înspăiminteadză,
să nu făt, pântecele îmi crapă
și cuvintele ca puii ohendrii
prin treci îmi ies.

Să stric doaî, tocmăsc una,
să tocmăsc doaî, stric o mie.
Pentru care lucru, mai denainte,
până cuvântul a vă deșchide,
prietinesc sfat să-mi dați
și cu mâna frățască să mă îndămânați
vă poftesc[176].

Dulăii îl sfătuiesc să caute să împlinească ceea ce dorește să facă, oricât ar fi de dificil. Și, ca pildă, îi amintesc câteva din cele șapte

---

[176] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ed. cit., p. 262.

minuni ale lumii[177] și de greutatea construirii lor:

Deci pentru care săvârșit
pricina începerii ț-ar fi socotind,
spre acela lucrul îți așadză.

Iară amintrilea știm că,
precum din fire, așe din meșterșug,
tot lucrul decât a să face,
a să strica mai pre lesne ieste.

Că un copaciu în 40 de ani
la cea deplin vârstă
și hirișă mărime a vini,
iară a să usca în 40 dzile poate.

Așijderea, videm
că cele în meșterșug a să tocmi
decât a să face mai lesne
și decât amândoaî mai lesne stricarea,
că piramidele Eghiptului,
colosul Rodosului,
raiul Vavilonului [Grădinile suspendate],
capiștea [templul] Efesului
carea prin vremea a [...] de ani de-abiia
și cu lucrarea a toată putința Asiii
cu mare nevoie a să isprăvi s-au putut;

---

[177] A se vedea:
http://ro.wikipedia.org/wiki/Șapte_minuni_ale_lumii_antice.

și altele asemenea acestora
cu câtă nevoie și cu câtă osteninţă s-au făcut,
cine poate povesti?

Carile *cât de cu lesne*
și cât de cu iușor
în nimică s-au întors,
a toți muritorilor
minune aduce

(că a tot muritoriul
tot lucrul muritoriu
și puțin stătătoriu
ieste)[178].

Deși discuția are o cu totul altă traiectorie, pasajul de mai sus nu este decât un alt mod de a formula cunoscuta temă a *nimicniciei omenești*, care și în *Divan* i-a oferit autorului prilejul unor ample desfășurări *literare*.

Rememorarea piramidelor egiptene, a acolosului din Rodos, a grădinilor suspendate ale Semiramidei și a templului din Efes, deși nu sunt însoțite de vestita întrebare *unde sunt?*, are același scop, ca și enumerarea cetăților vechi dispărute: de a vesti faptul că *lucrurile muritorilor* sunt *muritoare* („*că a tot muritoriul/ tot lucrul muritoriu/ și puțin stătătoriu/ ieste*”).

În *Divanul*:

---

[178] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ed. cit., p. 262-263.

> „El [Dumnezeu] cetățile lor fărâmă și le răsdumică. Precum s-ari putea dzice: «Alexandriia va fi răzsipită și Memfis cu nevoi în toate dzile» (Iezechiil gl. 30, sh. 16). [...]
>
> Casele puternicului mândru locaș pasărilor le face, precum a potrivi s-ari puea: «Vavilonul s-au făcut locaș a toată pasirea» (Apocalipsis gl. 18, sh. 2). [...]
>
> Unde iaste Ninevi...? [...] Unde iaste Vavilonul...? [...] Unde iaste grădina cea în slavă făcută a Vavilonului, carea din cele 7 minuni a lumii una era, carea «Raiul spânzurat» să chema? [...] Unde iaste Troada...?"[179].

Am văzut că acest „rai spânzurat", grădinile suspendate din Babilon[180], adică, revine obsesiv în paginile cărții. După cum ne amintim, *Istoria ieroglifică* începe chiar cu o referință la el: *„Mai denainte decât temeliile Vavilonului a să zidi/ și Semiramis într-însul raiul spânzurat/ (cel ce din șeapte ale lumii minuni unul iaste)/ a sădi"*...

Sugestii din arhitectura anticei cetăți, pentru imaginația bogată a lui Cantemir, se

---

[179] Dimitrie Cantemir, *Divanul sau Gâlceava înțeleptului cu lumea sau Giudețul sufletului cu trupul*, ediție critică de Virgil Cândea, postfață și bibliografie de Alexandru Duțu, Ed. Minerva, 1990, p. 77, 87-88.

[180] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Gr%C4%83dinile_suspendate_ale_Semiramidei.

poate să se fi strecurat și în configurarea cetății Epithimiei, din capitolul al treilea al cărții.

Mai departe, dulăii, pentru consilierea Hameleonului cătrănit, după ce amintiseră despre minunile arhitectonice ale civilizațiilor antice și (aluziv) despre înțelepciunea biblică care avertizează asupra sfârșitului vanității lor, fac apel și la aforisme populare:

Așijderea altele,
precum pre lesne a să face,
așe mai pre lesne a să strica,
iară a să tocmi,
toată isteciunea meșterilor gonește

(că un copil mititel
cu un bețișor supțirel
o mie de oale
și dzăci de mii de stecle
a sfărâma poate,
iară o mie de olari
o oală spartă a cârpi
și dzăci de mii de steclari
o steclă frântă a tocmi
nu pot).

Și precum să dzice cuvântul
(un nebun o pietricea în fundul mării aruncă,
pre cărea o mie de înțălepți să o scoată
vrednici nu sint)...[181].

---

[181] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ed. cit., p. 263.

Hameleonul primește sfatul lor și, la cererea lor, le tâlcuiește, sub o nouă formă, visul avut:

Hameleonul dzisă: „Șoimul
spre amândoaă monarhiile
aieve nepriietin
și cumplit vrăjmaș a fi s-au arătat,
și pre mine de atâta vreme
în râs și batgiocură țiindu-mă,
toate
și mai nenumăratele
mele slujbe în prav
și în pulbere le-au vânturat,

de vreme ce, precum bine știți,
că cu toții sfatul la un loc pusesem,
ca doară vreun mijloc
a să afla
s-ar putea,
cu carile pre Inorog la prundiș să-l coborâm
și pre nepriietinul obștii
la strâmptul lui
și la largul nostru să-l aducem,

la care lucru cu toții,
ca într-o desime de pădure umbroasă
și ca într-o noapte nuâroasă
și întunecoasă,
cu gândurile rătăcind
și cu socoteala orbăcăind,
îmblam

(că întunecarea minții,
decât a nopții mai grea,
și piierderea socotelii
decât a căii
mai primejdioasă ieste).

Și acmu mai toată nedejdea
pentru isprăvirea lucrului să curma,
ce eu, cu multe osteninţe
și cu fierbinți sudori vărsate,
în mijlocul primejdiilor,
ca o sulimendriță în mijlocul focului
m-am aruncat
și acmu mijlocul lesniirii
și chipul isprăvirii
aflând,
atâta nevoința mi să îndemnasă
și pofta slujbei ațâțase,
cât ca cum cu totului în foc ași arde
mi să părea
și acmu plinirea slujbei,
leacul arsurii țiind,
pojarul carile mănuntăile îmi topiia
precum să-l potolească socotiiam.

Căci cu multe meșterșuguri acoperite
și cu fel de feliuri de giurământuri zugrăvite
pre Inorog la strâmptul lui
și la largul nostru scosesem
și în marginea prundișului îl coborâsem.

Și acmu ca [și] cum în nedezlegate legături

știindu-l,
din ceas în ceas
și asupra nepriietinului izbândire
și cea dorită a visului mieu tâlcuire
să audz așteptam
și, toată noaptea în gânduri tăvălindu-mă,
în pat ca peștele pe uscat mă izbiiam

(că precum peștele afară din apă
cu aier să îneacă,
așe pofta peste măsură
toate *valurile gândurilor* asupră-și încarcă).

Iară după ce astădzi
soarele zorile ș-au răvărsat
și de dzuă s-au luminat
(*oh, cu multul noaptea morții*
decât dzuă ca aceasta mai fericită
și mai plăcută mi-ar fi fost[182])
și curmarea nedejdii,
cărea fără de nedejde mi s-au tâmplat,
înțelegând,
pentru ca minciunoase
ispitele Inorogului să arăt,
la Șoim m-am dus. /.../

Șoimul, cu mare mânie a mă probodzi
și cu amare cuvinte a mă ocări,
au început.
Așijderea, cu nespuse laude
pre Inorog a lăuda

[182] A se vedea Iov, cap. 3.

și preste ceriu lauda a-i râdica
să siliia,
și, încă cu putință de ar fi fost,
toate *tropurile ipervolicești* [hiperbolice]
unul peste altul grămădind,
scaun decât a lui Zefs mai înalt
preste ceriuri i-ar fi aședzat. /.../

Eu, dară, o, fraților, otrăvite
ca acestea de la Șoim cuvinte
audzind, ca cum cu oaâ de năpârcă
m-ar fi ospătat
și cu venin de vipere
m-ar fi adăpat
mi s-au părut,
carile cu mari dureri
de întristări în mațe-mi zămislindu-să,
de mare năcaz pântecele crăpându-mi,
cătră voi le nasc
și visul în izbândire
încă puțin au rămas
și mai vârtos laudele
și clătirile cele de cap
cu carile cu urgie îmi porunciia,
pentru ca despre voi
cuvântul tăinuit
să țiiu,
acelea toate clătirea otrăvii
și a ***melanholiii*** în ficați mi-au scornit,
cât, precum mă vedeți,
de tulburat înainte vă stau.

Ce cereștii de s-ar milostivi
și cu atâta pohârnirea faptei de s-ar opri,
încă tot de viață nedejde așí trage.
Iară cursul izbândirii visului,
tot pre această cale de va merge,
Inorogul de toată primejdiia scăpat
și mântuit
ieste,

căci pasirea cea neagră,
carea de corn nu i s-au putut lipi,
tot cuvântul și lucrul împotrivă,
împotriva lui biruință să nu aibă,
va să să tâlcuiască...[183].

Este a doua oară când se pomenește despre *melancolie*. Prima dată a fost vorba de „*melianholia ipohondriacă*” a Vulpii, în capitolul al doilea al cărții. Aici, însă, *melanholia* are chiar semnificația sa inițială: *bilă neagră*.

Însă Cantemir a folosit termenul, mai întâi, în *Divanul*, cu sensul său...*romantic*, acela de *stare de spirit dureroasă/ tristă*, asociat fiind chiar cu *peisajul de natură* (mai mult: cu *vremea întunecată* și cu *regimul nocturn*) capabil de a provoca această stare de spirit:

„când lumina soarelui cu nuori sau cu neguri să acopere, dzici că vremea iaste *melanholică* sau *tristă* și cu vremea a ta

[183] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ed. cit., p. 264-266.

voie să strică; și încă lipsind luna noaptea, călătoriu, câtă a primejdii frică porți și câtă veselie și bucurie ai avea macar cevași de s-ari lumina, [pentru] ca, calea ta a cunoaște să poți?”[184].

Cu aceeași semnificație îl va utiliza, din nou, acum, în *Istoria ieroglifică*, puțin mai departe:

Ieri, când soarele fruntea cailor spre apus
și carul spre coada ursului celui mic
își întoarce,
pre marginea prundișului încoace
și încolea,
pentru ca *meleanholiia*
să-mi rășchir
primblându-mă
și pentru lucrurile asupră-ne stăruitoare
în multe gânduri
învaluindu-mă...[185].

De data aceasta, *melanholia* este asociată cu apusul de soare, dar starea de spirit apăsătoare a Hameleonului nu se datora *peisajului*. Cu toate că Dimitrie Cantemir folosește cuvântul *melanholie* (care apare prima

---

[184] Dimitrie Cantemir, *Divanul*, ed. cit., p. 23.

[185] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ed. cit., p. 267.

dată la Nicolae Milescu), când cu sensul său vechi (*medieval-renascentist*), când cu cel (aproximativ) *romantic*, totuși putem spune că autorul nostru a avut niște *premoniții* spectaculoase...

Acest ultim pasaj deschide o nouă relatare a Hameleonului, despre secretul pe care i l-a împărtășit *„Moliia, carea blanele strică”*, pentru a nu-i fi curmată *„ața vieții”*[186] (Cantemir a păstrat metafora lui Miron Costin).

Molia, care *„a mă naște și a mă hrăni/ din pieile jigăniilor obiciuită fiind,/ cu amăgeală blane socotind/ a fi,/ în niște pene am fost întrat,/ de la carile și cântecul acesta/ acmu de curând am învățat”*[187].

Ea ascultă o convorbire tainică între Șoim și Bâtlan, în care Șoimul îi dă, din nou, dreptate Inorogului, atrăgându-l și pe Bâtlan de partea sa, discuție al cărei rezultat i-l comunică Hameleonului sub forma unui *cântec* alegoric:

Cu penele Șoimul vântul despicând,
Cu Bâtlanul negru cuvântul puind,
Corbul dinceput cu rău tirănește,
Nici din hereghie [neam nobil] pre drept stăpânește,

Ce-n cuibul altora oaâle ce-au scos,
Tare laba Șoimului le va da-le gios,

---

[186] Idem, p. 267-268.
[187] Idem, p. 269.

Cel cu un corn, iute, mai iute la minte,
Ale sale cere cu svinte cuvinte.

În curândă vreme, după fulger, tunul [tunetul]
Rău îi va detuna, din mulți pân la unul[188].

Este ultima *poezie ermetică* din *Istorie*. După care:

Hameleonul meșterșugul ritoricăi
în *poetică* mutând,
o sentenție veche
spre mai mare răul nou
într-acesta chip le prociti:

Οὐ καλὸν, ὦ φίλε, παντα λόγον ποτὶ τέκτονα φοιτῆν
Μηδέτι πάντ' ἄλλου χρέος ἰσχέμεν ἀλλὰ αὐτός
Τεχνᾶσθαι σύριγγα, πέλει δέ τοι εὐμαρὲς ἔργον.

Adecă:

Nu ieste bine, o, priietine, pentru fietece pricină la meșter a merge.
Nici la toate altul să-ți trebuiască, ce și tu
Fă fluierul, căci îți ieste pre lesne lucrul[189].

Cantemir numește aici *poetică* versurile în metru antic. Însă nu e de crezut că el considera

---

[188] Idem. p. 268.

[189] Idem, p. 270. Versurile sunt din Hesiod, *Lucrări și zile*, *cf.* Ibidem, n. 2.

poezia a fi numai de acest fel. *Retorica* lui este profund poetică și el era foarte conștient de *calitatea poetică* a tiparului său literar.

Hameleonul folosește versurile lui Hesiod drept *cod ermetic*, pe care îl descifrează acoliților lui. Planul lor este să continue vânătoarea Inorogului, pentru care îi scriu Corbului o *„carte”*/ scrisoare, în care îi aduc la cunoștință toate cele întâmplate, informându-l despre *dezertarea* Șoimului din tabăra lor, după întâlnirea sa cu Inorogul:

după ce cu dânsul față la față au vinit,
nu știm, cu ochii,
ca vulpea pe cocoș, l-au fărmăcat,
au cu cuvintele,
ca sirenele cu cântecele,
l-au ațipit
și l-au amăgit[190]?

Dulăii adaugă, în scrisoare, că și Bâtlanul a trecut de partea celorlalți, fapt din care se pot isca probleme mari:

căci bucățeaoa aluatului
la toată covata destul ieste
și din scânteia mică,
mare pojar a să ațița [ațâța] poate[191].

---

[190] Idem, p. 272.
[191] Ibidem.

Prima parte este o parafrază după o expresie paulină (*Biblia 1688*):

> „Micu aluat toată frământătura dospeaște” (I Cor. 5, 6).
> „Puțin aluat toată frământătura dospeaște” (Gal. 5, 9).

Iar a doua parte este o prelucrare după o altă pildă scripturală:

> „De scânteaia focului înmulțescu-se cărbunii [jarul]” (Înț. lui Iis. Sir. 11, 32, *Biblia 1688*).

Dulăii cer Corbului să îi cheme înapoi, *„la monarhie”*, pe Șoim și pe Bâtlan și să îi pedepsească pentru neîndeplinirea slujbei.

Însă, în același timp, Șoimul alcătuiește și el o scrisoare către Corb în care apără dreptatea Inorogului (*„toate cuvintele lui cu socoteală/ și toate jalobele lui/ cu dreptate a fi/ mi s-au părut”*[192]) și îl sfătuiește să facă pace cu acesta.

Primind ambele scrisori, Corbul le transmite însă dulăilor să continue vânătoarea începută împotriva Inorogului, iar Șoimului:

Cartea [scrisoarea] ta am luat
și într-însa *cuvintele inimii*
Inorogului am citit.

[192] Idem, p. 273.

Deci iată că-ți dzic:
nu să poate,
nu să face,
nu să află,
cătră mine altă dată
a scrie te părăsește.

Iară Inorogului cuvânt de pace
supt giurământ cât de tare dă,
și numele cerescului Vultur
la mijloc puind,
pre nepriietin a amăgi
nu te s[f]ii

(căci la noi doftori sint carii,
daruri bune vădzind,
boala păcatelor cât de grea
a tămădui pot), /.../.

Ce ori în ce chip ar fi,
încă o dată la locul prundișului
a-l coborî silește,
de unde altă dată
ca de altă,
să nu cumva mai scape,
nici frica giurământului
de la îndrăzneala izbândii
a te opri pricină să pui[193].

Șoimul alege să-i descopere Inorogului porunca pe care o avea, în loc să o îndepli-

---

[193] Idem, p. 274.

nească, preferând, zice autorul, să asculte mai degrabă de Dumnezeu, *„Ochiul ce ce toate într-ascuns vede”* și să slujească adevărului:

socoti (că mai bine ieste într-o dzi
de o mie de ori a muri
decât *ochiul cel ce toate într-ascuns vede*[194]
o dată a amăgi[195]),
și tot adevărul cătră Inorog descoperind,
adevăratul prieteșug
să-i dobândească aleasă,
pentru ca din viitoarea-i primejdie
norocul a-l feri
de nu va învoi,
încailea pre dânsul
de acea imăciune curat
și neimat
să-l cunoască[196].

---

[194] *Cf.* Mt. 6, 6, în care Tatăl ceresc este „Cel ce veade într-ascuns” (*Biblia 1688*).

La fel spune și Sfântul Antim: „Dumnezeu *fiind tot ochiu*, le vede toate și le cunoaște și nu să uită la mărturisirea buzelor [...], ci să uită la adâncul inimii; că El iaste Cela ce ispitește inimile și rărunchii, după cum zice David, la al 7 psalom”..., *cf.* Antim Ivireanul, *Opere*, ed. cit., p. 92.

[195] Formulă întâlnită adesea în hagiografii: preferă *de o mie de ori/ de mii de ori a muri decât o dată a păcătui* și a întrista pe Dumnezeu.

[196] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ed. cit., p. 276.

Șoimul îi cere Hameleonului – pe care îl credea slugă credincioasă – să se întâlnească în locul său cu Inorogul, din cauza unei neputințe care îl împiedica să urce înălțimile munților.

Vestea îl bucură pe Hameleon, care socotește că se apropie împlinirea spre bine a visului său și care îi avertizează de această întâlnire pe dulăi și pe Crocodil, colaboratorii săi, care trebuiau să-l înconjoare pe Inorog și să îi împiedice fuga.

El îl anunță, deci, pe Crocodil să se pregătească:

Și cum să nu mă bucur,
de vreme ce prada ț-am apropiiat,
vânatul la strâmtori ț-am încuiat,
masă întinsă ț-am deșchis
și bucate sățioase ț-am gătat
și, în scurt să dzic,
toate după poftă
și după voie
s-au tâmplat.

Că, iată, *în ceastă sară*,
Inorogul la prundiș să coboară,
la ușile a toate poticile
dulăii stau gata să puie zăvoară,

toate întrările și ieșirile lui
viteji vânătorii
și neosteniți gonitorii
tare le străjuiesc

și vârtos le păzesc
(căci așe cu dulăii
să vorovisă [se vorbise]).

Deci altă cale
de scăpare
și potică
de fugă
nu-i rămâne,
fără numai doară
în apă să să arunce,

unde domnul mieu
câteva ceasuri a străjui
de nu să va leni,
fără greș de biv
pradă domnul mieu va dobândi,
eu asupra nepriietinului voi izbândi
și prețul îndzăcit
și însutit
îmi voi plăti.

La strajea nopții dintâi
pogorârea la prundiș îi va fi,
paza dulăilor despre alte părți nu va lipsi
și, așe precum socotesc,
bucată gata
în gura domnului mieu va vini [va veni][197].

Ritmul *poeziei*, ca și tensiunea dramatică a evenimentelor, aparțin *baladei*.

---

[197] Idem, p. 278

Nu sunt versurile populare haiducești mai izbândite decât acestea de mai sus, pe care Cantemir le socotea, pentru vremea aceea, *meșteșug ritoricesc*, dar în care el insemina, cu conștiinciozitate, toată *poezia* de care era în stare sau pe care o putea *culege* din alte surse și prelucra în paginile istoriei sale.

Balada aceasta, a vânării Inorogului, începe, de fapt, de la sfârșitul părții a treia a cărții, continuând în mod *fragmentar* de-a lungul mai multor capitole. E posibil ca autorul să fi avut în minte *Miorița*, pe care se pare că *a descoperit-o* înaintea pașoptiștilor.

Regimul vesperal (timpul înnoptării, vremea lăsării întunericului) este și el – așa cum vorbeam și altă dată – foarte potrivit pentru ceea ce își propuseseră complotiștii.

Crocodilul este curios să afle care sunt motivele dușmăniei între Hameleon și Inorog, iar povestea care urmează, a Hameleonului, este un adevărat *basm* – autorul însuși o va numi *„basnă”*:

părintele mieu era Apariu,
carile în toate dzilele
apă de la *fântânele de singe*[198]
a aduce obiciuit era.
După ce și eu mai la vârstă am sosit
și cofa în mână a râdica,
apa din fântână a scoate

---

[198] Cantemir folosește aici termenul *fântână* ca Dosoftei, cu sensul de *izvor*.

și coromâsla [cobilița] pre umere a purta
a putea
am început,
cu tată-mieu împreună
adese fântânele cele de singe
la rădăcinele Munților Vrăjbii
izvorâtoare cercetam.

Munții aceștea, departe,
în țara ce să cheamă Pizma,
să află, despre partea răsăritului,
pre marginea ocheanului în sus,
spre crivăț, și în gios,
spre amiadzădzi, în lung și în lat
atâta de mult să trag,
cât cei ce nepărăsit
drumul carile pre la rădăcinele lor merge
au ținut
dzic precum până
la ocheanul apusului ocolesc
și ca un zid în giur împregiur
toată rătundzala [rotunjeala] pământului
îngrădesc.

Așe, noi dară pentru trasul apii
adese la acei munți mărgând
și din care izvor apa mai cruntă
și fierbinte ar fi ispitind
(căci apa aceia cu fierbinteala,
iară nu cu răceala
setea stâmpără),
odată în vârvul unui munte prea înalt

ne-am urcat,
în vârvul a căruia un puț prea adânc
și mai să dzic fără fund
am aflat.

Din gura puțului ciutura
cu hârzobul [funia] slobodzind,
după ce cât era funia de lungă au mărs,
după ce învălitorile ca petelor
și încingătorile mijlocelor
la capete am adaos,
cu mare nevoie de fundul puțului agiungând,
precum de o umedzală ciutura
să fim împlut am simțit.

Iară după ce vasul afară scoasem,
vădzum că nu umedzală roșie,
ce albă era, din carea, gustând,
precum adevărat lapte ieste am cunoscut.
Și îndată, precum muntele cela ce lapte
izvorește
să fie ne-am adus aminte[199].

Tatăl Hameleonului, Apariul, *descântă* acest lapte, care devine astfel o ființă vie:

Laptele, după descântec,
îndată *a să închega*

---

[199] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ed. cit., p. 279-280.

și mădularele unul de altul a să lega
începură.
După aceia vinele
preste oase întindzându-să,
toate părțile trupului a să clăti
și supțirea peste dânsele pelicioară a să lipi
vădzum.

Și așe, îndată o ficioară ghizdavă
și frumoasă denainte-ne în picioare stătea,
carea cu ochii sigeta [săgeta],
cu sprâncenele arcul încorda,
cu fața singe vărsa,
cu budzele inima spintica,
cu mijlocul viața curma,
cu statul morții râdica,
cu cuvântul dzilele în cumpănă măsura,
cu răspunsul sufletul de la mormânt înturna
[întorcea],
iar cu singur numele Biruinții
toată frumsețe biruia
și covârșiia[200].

Hameleonul se îndrăgostește de această făptură *închegată* din lapte, prin vraja Apariului.

Și tot printr-un descântec se îndrăgostește și aceasta de Hameleon, devenind soția lui. Numai că această ființă,

---

[200] Idem, p. 280.

din lapte născută fiind,
din fire starpă [stearpă] a fi
firea au lăsat-o,
nici pântecele ei spre zămislirea simenţiii
locuri ş-au gătat. /.../

Iară a doa dzi părintele mieu,
din somn deşteptându-mă,
dzisă: „Eu în dzile bătrân şi la ani învechit
sint, o, fiiule,
ce cuvintele mele pomeneşte.

Între a lumii jigănii Inorogul să află
carile în vârvul cornului mare vârtute poartă
şi împotriva a toată pătimirea putere are.
Deci, vreodânăoară cu dânsul a te împreuna
de ţi să va tâmpla,
pre cât vii putea
în prieteşugul lui vârtos a te lega
sileşte, că el numai pântecele Biruinţei
spre roada simenţiii neamului tău
a deşchide poate”[201].

Hameleonul susţine că *l-a ispitit* pe Inorog ca să se atingă de soţia lui, Biruinţa, dar *„el Dianii, şi nu Afroditii, să fie închinat/ apofasisticos* [în mod tainic] *mi-au răspuns”*[202].

Inorogul fuge de *Afrodita*, ca mai târziu Luceafărul eminescian.

---

[201] Idem, p. 281-282.

[202] Idem, p. 282.

Aceasta este explicația Hameleonului, în fața Crocodilului, pentru dușmănia pe care i-o purta Inorogului, ceea ce autorul cărții însuși califică drept...*„basnă”*.

După care Hameleonul se suie din nou în munte, la întâlnirea cu Inorogul, însă acesta îl anunță că *„de la buni priietini la ureche mi-au vinit/ precum crocodilul la țărmurile apei/ să fie păzind”*[203]. Hameleonul se jură că nu există niciun pericol, dar este tulburat pentru că planul secret fusese în parte divulgat:

Aședară, Hameleonul întorcându-să,
în cale gândurile cele fără cale
procitiia [repeta]
și de pomenirea străjii crocodilului
nu puțină întristare simțiia,
ce ca valurile țărmurii
una după alta
chitelele [gândurile] *inima îi izbiia*,
socotind precum silța [capcana]
i s-au vădit
și lațul i s-au descoperit[204].

Hotărât lucru: Cantemir a contemplat *marea* îndelung! Și poate că muzica și ritmurile *poeziei* sale s-au născut și din multa și atenta ascultare a *candeței valurilor*. Iar inorogul făgăduiește că se va coborî din nou din lăcașul său pentru a se întâlni cu Șoimul. Astfel că,

---

[203] Idem, p. 283.
[204] Idem, p. 284.

Inorogul, după datul cuvânt,
dacă *ochiul cel de obște*
genele orizontului
peste lumini își sloboade,
la locul orânduit să coborî,
unde și Șoimul îndată sosi[205].

„Ochiul cel de obște” care își coboară *genele* peste *lumini* este soarele. Cantemir apelase și mai înainte la aceeași imagine poetică, pentru a descrie înserarea:

„După ce părintele planetelor/ și ochiul lumii/ radzele supt ipoghei [orizont] *își sloboade/ și lumina supt pământ își ascunde”...*[206].

Sau: *„după ce ochiul ceriului să închidea/ și perdeaoa nopții peste fața pământului să trăgea”...*[207].

Sfântul Antim utiliza, în *Didahii*, aceeași metaforă a *ochilor astrali*:

> „După ce au ascuns soarele toate razele lui și s-au stins de tot lumina zilei între întunerecul nopții și când *ceriul*, de osteneală, au fost închis spre somn *toț[i] ochii lui*, atâta cât nici luna nu priveghiia, niciuna din stelele cele mai mici avea deșchise *tâmplele* lor cele de argint, atunce”...[208].

---

[205] Idem, p. 288.

[206] Idem, p. 76.

[207] Idem, p. 131.

[208] Sfântul Antim Ivireanul, *Opere*, ed. cit., p. 52.

În teza noastră doctorală am făcut următorul comentariu:

> „Dumnezeu ne-a făcut un mare dar: o lume, un univers frumos, care parcă ne veghează, ne priveghează.
>
> Aceasta este o idee predominantă la Antim: soarele, luna, stelele, ne veghează, ca niște *ochi materiali* ai lui Dumnezeu, pururea deschiși asupra noastră.
>
> Ațintind spre noi acești ochi de foc, El ne lasă să înțelegem că ne privește totdeauna și ne poartă de grijă.
>
> «Dumnezeu fiind tot ochiu»[209], a făcut luminătorii cerești spre a ne aduce aminte că El însuși este *Lumină* și *Ochi Atoatevăzător*"[210].

Că Dumnezeu este *Ochi Atoatevăzător* știe și Cantemir, la fel de bine:

„Însă ochiul ceresc toate vede/ și cumpăna nevădzută/ toate în dreptate/ și fără filoprosopie cumpănește"[211];

---

[209] Idem, p. 92.

[210] Gianina Picioruș, *Antim Ivireanul: avangarda literară a Paradisului. Viața și opera*, Teologie pentru azi, București, 2010, p. 352, *cf.*

http://www.teologiepentruazi.ro/2010/03/10/antim-ivireanul-avangarda-literara-a-paradisului-viata-si-opera-2010/

[211] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ed. cit., p. 175.

„Ochiul cel ce ascunsele inimii/ și dzilele veacului/ privește/ după faptă în trup și în suflet/ să le răsplătească”[212].

Așadar, întâlnindu-se Șoimul cu Inorogul, cel dintâi îi face cunoscută scrisoarea Corbului către el, pe motiv *„că voia dumnădzăiască/ decât porunca stăpânească/ cu multul mai strașnică a fi/ trebuie să cunoaștem”*[213]. Acest argument apare adesea în *Viețile Sfinților*, în situația în care Mucenicilor li se poruncește să aducă jertfe idolilor.

Formula lui Cantemir poate fi însă și o parafrază, a răspunsului dat de Sfântul Apostol Petru, atunci când arhiereul și tot sinedriul îi acuză pe Apostoli că nu au ascultat porunca lor de a nu mai predica în numele lui Hristos:

> „Și întrebă pre ei arhiereul, zicând: «Nu cu poruncă am poruncit voao să nu învățați pre numele acesta? [...]» Și răspunzând Petru și apostolii, ziseră: «*A asculta trebuie pre Dumnezău mai mult decât pre oameni*»” etc. (Fapt. Ap. 5, 27-29, *Biblia 1688*).

Atitudinea aceasta, însă, se vădește încă din *Vechiul Testament*: Dan. 3, 16-18; II Mac., cap. 6-7. La Macabei se vorbește și despre

[212] Idem, p. 289.
[213] Ibidem.

> „judecata Atotțiitoriului, [a] Celui de [de]asupra *văzătoriu Dumnezeu*” (II Mac. 7, 35, *Biblia 1688*),

adică a Celui care *de sus*, *vede toate*.

În LXX este: „οὔπω γὰρ τὴν τοῦ Παντοκράτορος *ἐπόπτου* Θεοῦ κρίσιν ἐκπέφευγας/ căci încă n-ai scăpat de vederea Atotțiitorului, de judecata lui Dumnezeu”.

Iar în VUL: „omnipotentis Dei et *omnia inspicientis*/ a Atotputernicului Dumnezeu și a *Celui ce vede toate*”.

Dezvăluindu-i planul Corbului de a-l elimina, Inorogul îi relatează Șoimului *povestea* porcarului care a ajuns împărat, din voia norocului, căci *„celea ce norocul face,/ nici mintea, nici socoteala a desface/ poate”*, iar *„izvodul norocului/ ochiul muritoriului/ vreodată a-l citi nu poate”*[214].

Povestea e demnă de Creangă…însă Inorogul o prezintă tot ca pe o *pildă*, în tradiție scripturală,

că în trii chipuri
și ca cum prin trii porți
înluntrul *palaturilor cunoștinții* lucrurilor
a întra putem:
prin pildele celor trecute,
prin deprinderea cestor de acmu
și prin bună socoteală celor viitoare[215].

---

[214] Idem, p. 291.
[215] Idem, p. 290.

După care, despărțindu-se cei doi, Șoimul pleacă,

iară Inorogul, știind
că după coborârea lui
poticele munților s-au închis
(că cei ce în munți lăcuia
nopțile poticele
până în răvărsatul zorilor încuiate a le ținea
obiciuți era)
și precum înapoi a să întoarce
cu putin<ță> a nu fi
socotind,
peste apă cu înotatul a trece
în credința valurilor să lăsă. /.../

Deci Inorogul pre sama
a *nestătătoarelor undelor apei*
dându-să /.../
și pre marginea apei în sus,
spre crivăț înotând,
prădătoriul lacom
la pradă *în mare strajea nopții*
calea trecătorii *străjuind*
păziia.

Unde Inorogul sosind
(o, furtună în apă lină,
o, fărâmarea corăbiii în liman /.../),
iată de năprasnă crocodilul
în *valurile apei sunând*

și *vâjâind*,
asupră-i sosi.

Inorogul, întâi huietul apei audzind,
apoi și chipul groznicii jigănii vădzind,
îndată vicleșugul mai denainte gătit simți
și fără nici o împotrivire
spre nesățioasă vânarea lui
să dede[216].

Inorogul, care îl vede pe crocodil venind spre el, are timp să audă *„valurile apei sunând...”*. El, care s-a lăsat *„în credința valurilor”*, a *„nestătătoarelor undelor apei”*.

Sugestiile nu sunt numai *auditive*, ci și *psihologice*.

Spunând despre crocodil că păzea *„în mare strajea nopții/ calea trecătorii străjuind”*, Cantemir apelează la un joc de cuvinte cu aceleași efecte poetice și nu numai. Căci *straja nopții* denumește aici, *cf.* DEX, una dintre cele patru unități de timp în care se împărțea noaptea, potrivit cu schimbarea străjerilor.

Marea strajă a nopții indică probabil *a doua strajă,* adică cea care începe pe la miezul nopții. Așadar, în puterea nopții, Inorogul înota spre a se întoarce la locuința sa, iar crocodilul *străjuia în mare straja nopții*. Cantemir, prin astfel de artificii stilistice, știe să sporească efectul de panică și senzația de alertă într-un...tablou care, altfel, nu este *foarte dinamic*.

---

[216] Idem, p. 292-293.

Inorogul nu ripostează, nici nu se declară surprins sau *amărât* de reaua voință a sorții, căci *„din tinerețe/ și așeși din copilărie/ cu furtuna a mă giuca/ și în tot chipul a mă lupta/ obiciuit și deprins sint/ atâta cât nici ea/ din urgiile sale în mine ceva neazvârlit,/ nici eu de la dânsa ceva nesuferit/ să nu fie rămas socotesc”*[217].

Mai mult, dezvoltă o întreagă *filosofie* despre felul în care *înțeleptul* trebuie să învețe să primească liniștit orice întâmplare și chiar moartea – ceea ce reprezintă, din nou, o învățătură ortodox-isihastă:

Toți muritorii pururea în sin [sân]
doi sorți purtăm,
carii unul a morții,
altul a vieții
sint,
și amândoi din ceasul zămislirii
împreună cu noi în toate părțile,
în toate locurile
și în toate vremile
din fire să tovărășesc.

Deci, oricarile povață
înainte ne-ar merge,
vrând-nevrând ieste să urmăm.

Nu lipsăsc unii dintre muritori
carii pre sorțul morții

[217] Idem, p. 293.

groaza cea mai de pre urmă îl hotărăsc,
însă aceasta la cei adevărat înțelepți
pururea de batgiocură s-au ținut.

De batgiocură dzic,
căci altora spaimă,
iară lor socoteală
aduce.

Spaimă, dzic, altora,
căci *trăind,*
a muri
nu să învață.

Socoteală lor aduce,
căci ***trăind,***
princet a muri să învață,
și așe, nu de spaima cea mai groznică
să îngrozesc,
ce, ori cu ce tâmplare ar fi,
periodul firii cutrierând,
ocolesc,
săvârșesc,
și, din robiia furtunelor scăpând,
să mântuiesc.

De care lucru, nu cea mai mare spăriiere,
ce cea de pre urmă mângâiere
li să pare
și le ieste.

Deci de vreme
ce sorțul firesc
la mine știut,
așteptat
și în samă nebăgat
ieste, cu cât mai vârtos
sorțul tâmplătoriu
(a căruia punct neînsămnat ieste),

în samă mai nebăgat
și mai înfruntat
va fi, pre carile îndrăptnică furtuna
aducându-l,
scutul sufletului vitejesc a-l sprijeni
i să cade.

Adevărat dară
amară întristare inima mi-ar fi simțit
când nepriietinul pentru a mea lenevire
sau proastă socoteală m-ar fi amăgit

(căci cu bună samă
atuncea să cade cuiva
a să întrista,
când, prin a sa trufie
și nebăgare în samă,
singur șie scădere
și nevoie
își aduce).

Iară acmu orânduiala viitoare nebiruită
și din toate părțile neclătită
stând
(nici asupra vântului vetrelele
a întinde, nici în mijlocul furtunii cârma fără
nedejde
a părăsi trebuie, că ceasta a fricosului,
iară ceia a nebunului lucru ieste).

Deci furtuna în mine
urgiia a-și plini mai denainte puind,
supt numele cereștilor,
viclenii muritori cu îndemnarea
și sinhorisini ale mele îndrăptnice norociri
fălcilor tale m-au vândut.

Și macar că nu a înțeleptului sfetnic
ieste a dzice, ah, căci m-am amăgit,
ah, că eu nu socoteam că va vini lucrul așe,
însă *când la numele cerescului*
să supune pemintescul,
pentru amăgirea ce i-ar vini,
mare mângâiere
și de izbândă nedejde îi rămâne,

că numele pre cari le cei fără de lege
organ și măiestrie răutății lor l-au făcut
scutitoriu în nevoi,
agiutoriu în strâmptori

și izbânditoriu *în dziua mâniii Sale*[218]
să-i fie.

Deci, o, jiganie, cereștii
de nu să amăgesc ca peminteștii,
după fapta carea au lucrat,
în Sfântul pre carile
cu mare în samă nebăgare L-au spurcat,
bună și neîndoită nedejde am,
că în curândă vreme
(că *la cel ce știe suferi*
toată vremea scurtă ieste)
ceia ce li să cuvine
plată să-și ia.

Iară de nu, meșterșugul fortunii a supăra,
iară al mieu *cu bună inimă toate a răbda*
ieste[219].

Filosofia aceasta, a *răbdării* tuturor încercărilor, este, în mod evident, *ortodox-ascetică*. Inorogul susține că: *„în Sfântul pre carile/ cu mare în samă nebăgare L-au spurcat* [complotiștii care sfidează faptul că El vede toate],/ *bună și neîndoită nedejde am”*.

Reținem, mai cu seamă, că cei care nu cugetă la moarte, care nu se obișnuiesc cu

---

[218] În *ziua Judecății* lui Dumnezeu sau *ziua mâniei* (*cf.* Sofonie 1, 15, 18, *Biblia 1988*).

[219] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ed. cit., p. 293-294.

gândul morții, se înspăimântă de frica ei, pentru că *„trăind,/ a muri nu să învață”*. În schimb, înțelepții *„trăind,/ princet a muri să învață”*.

Parcă îi auzim *ecoul* în acele tulburătoare versuri eminesciene: *„Nu credeam să învăț a muri vrodată; /.../ Ca să pot muri liniștit, pe mine/ Mie redă-mă!”* (*Odă (în metru antic)*).

Crocodilul renunță la a-l transforma pe Inorog în *cină* (o cină târzie) și îl duce *„la bârlogul său”*, de unde acesta încearcă să-și negocieze eliberarea cu *„împăratul crocodililor”*[220].

Capturarea Inorogului are drept urmare... *literară* vestitele *„eleghii căialnice și trăghicești”*[221], considerate de Călinescu „primele adevărate poeme române”[222].

Lamentațiile autorului sunt pe mai multe pagini, însă merită să le transcriem:

Iară Inorogul încă
în opreala crocodilului fiind
și precum în blăstămate
vicleșugurile Hameleonului să fie cădzut,
vestea prin urechile tuturor
să împrăștie,

---

[220] Idem, p. 295.

[221] Idem, p. 300.

[222] G. Călinescu, *Istoria literaturii române. De la origini până în prezent*, ediție nouă, revăzută de autor, text stabilit de Al. Piru, Ed. Vlad & Vlad, Craiova, 1993, p. 42.

toți munții și codrii
de fapta ce să făcusă să răzsuna
și ***toate văile și holmurile*** [colinele]
de huietul glasului să cutremura,
atâta cât *glasurile răzsunării*
precum ***ca o muzică*** să fie tocmite
să părea,
carile ***o harmonie tânguioasă***
la toată urechea aducea,
nici cineva
altă ceva audziia,
fără numai:

„Plecatu-s-au cornul Inorogului,
împiedecatu-s-au pașii celui iute,
închisu-s-au cărările cele neîmblate,
aflatu-s-au locurile cele necălcate,
în silțele întinse au cădzut,
puterii vrăjmașului s-au vândut.

Surcelele i-au uscat,
focul i-au ațițat,
temeliile de la pământ în nuări i-au aruncat,
nepriietin de cap, Corbul,
gonași neosteniți, dulăii,
iscoadă neadormită, Hameleonul,
și toți în toată viața îl pândesc.

De traiul, de viața și de ființa lui
ce nedejde au mai rămas?
Niciuna. Toate puterile i s-au curmat,
toți priietinii l-au lăsat,

în lanțuje nedezlegate l-au legat,
toată greutatea nepriietinului
în opreala Inorogului au stătut.

Iară de acmu, în ceriu să zboare,
n-a scăpa,
o mie de capete de ar avea,
iarbă n-a mai mânca. /.../

Ce mângâiare i-au rămas?
Niciuna.
Ce sprijeneală i-au rămas?
Niciuna.
Ce priietin i să arată?
Niciunul.

Munți, crăpați,
copaci, vă despicați,
pietri, vă fărâmați!

Asupra lucrului ce s-au făcut
plângă piatra cu izvoară,
munții puhoaie pogoară,

lăcașele Inorogului,
pășunele,
grădinele,
cernească-să,
pălească-să,
veștedzască-să,
nu înflorească,
nu înverdzască,

nici să odrăslească,
și pre domnul lor cu jele,
pre stăpânul lor negrele,
suspinând,
tânguind,
nencetat să pomenească.

Ochiuri de cucoară [cocori],
voi, limpedzi izvoară,
a izvorî vă părăsiți,
și-n amar vă primeniți.

Gliganul [porcul] sălbatec viieriu,
și-n livedzile lui ursul ușeriu
să să facă,
în grădini târvelește,
în pomăt batelește
să să prefacă.

Clătească-să ceriul,
tremure pământul,
aerul trăsnet,
nuârii plesnet,
potop de holbură,
întunerec de negură
vântul să aducă.

Soarele zimții să-și rătedze,
luna, s[f]iindu-se, să să rușinedze,
stelele nu scântăiedze,
nici Galactea să luminedze.

Tot *dobitocul ceresc* [constelațiile] glasul să-și
sloboadză,
faptă nevădzută, plecându-să, vadză.
Cloșca puii răzsipască.

Lebăda Lira să-și zdrobască,
Leul răcnească,
Taurul mugească,
Aretele [Berbecul] fruntea să-și slăbască,
Racul în coajă neagră să să primenească,
Capricornul coarnele să-și plece,
Peștii fără apă să să înece,
Gemenii să să desfrățască,
Ficioara frâmsețe să-și grozăvască,
cosița galbănă în negru văpsască,
Scorpiia ascuțit acul să-și tâmpască,
Streletul [Săgetătorul] arcul frângând, ținta nu
lovască,
Cumpăna dreptatea nu mai arete,
Apariul [Vărsătorul] topască-să-n sete.

Mars [Marte] vârtutea în slăbiciune să-și
primenească,
Mercurie [Mercur] între planete nu mai
crăinicească.
Zefs [Jupiter] monarhiia în veci să-și robască,
Vinerea [Venus] floarea frumseții să-și
veștedzască,
Cronos [Saturn] scaunul de sus în gios să-și
coboară.

Finicul [Phoenix] în foc de aromate moară,
Oltariul jirtfe nu priimască,
Păharul băutură să nu mai mestească.

Chitul crepe în apa Aridanului,
Iepurile cadză-n gura Sirianului,
Musculița cu jele să vâzâiască,
amândoi Urșii greu să mormăiască.

Pletele Verenicăi să să pleșuvască,
Corona frumoasă nu le-mpodobască.
Pigasos de Andromeda să să depărtedze,
Perseos de Casiopa să să-nstrăinedze.

Zmăul capul cu coada să-și împleticească.
Chivotul lui Noe în liman să primejduiască,
Porumbul, frundza maslinului cercând,
rătăcească,
îndrăpt a să întoarce nu mai nemerească.

Acestea, dară, toate, jelind tânguiască,
vâlfa Inorogului cu arsuri dorească.
Singur numai Corbul vesel să crăngăiască,
tuturor în lume spre chedzi răi menească.
Singur Câinele mare cu cel mic, lătrând,
brehăiască
și de faptul scârnav să să veselească.

Mute-se Arcticul,
strămute-se Andarticul,
osiia sferească în doaî să frângă,
toată iușorimea în chentru să-mpingă,

stihiile toate tocmirea să-și piardză,
orânduiala bună în veci nu mai vadză,
toate îndrăpt și-n stânga să să-nvârtejască,
de jele să să uluiască,
de ciudă să să amurțască,
și dreptatea Inorogului în veci povestească".

Sunete jelnice,
eleghii căielnice
și traghicești ca acestea
prin poticile a tuturor munților
și prin vârtopile a tuturor holmurilor
sunând,
răzsunând
și rătăcindu-să...[223].

E o *elegie cosmică*, într-adevăr, pe care o repetă și o duc mai departe, ca în *doinele de jale* românești, *„toți munții și codrii /.../ și toate văile și holmurile"*.

Cantemir ține să precizeze că *„glasurile răzsunării"* sunt *„ca o muzică... tocmite"* și ca *„o harmonie tânguioasă"*. Ceea ce înseamnă că el... *auzea* și o melodie, odată cu aceste versuri. Ceva mai departe pomenește și de *„cernite cântece"* și *„ponegrite **stihuri**"*[224].

Versuri precum *„plângă piatra cu izvoa-ră,/ munții puhoaie pogoară /.../ Ochiuri de*

[223] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ed. cit., p. 297-300.
[224] Idem, p. 300.

cucoară,/ voi, limpedzi izvoară,/ a izvorî vă părăsiți,/ și-n amar vă primeniți /.../ Finicul în foc de aromate moară” sunt cu adevărat remarcabile și aveau de ce să stârnească entuziasmul lui Călinescu, ca și al altor critici și cercetători după el.

În ciuda unor aspecte care amintesc de poezia populară românească, recursul la izvoare culte este totuși evident. P. P. Panaitescu este de părere că

> „Prima parte din această *plângere* este imitată după așa-numitele *trenoi* din literatura greacă din secolele XV-XVI, plângeri în special pentru căderea Constantinopolului sub turci, în care se face apel la participarea naturii la durerea oamenilor (vezi D. C. Hesseling, *Histoire de la littèrature greque moderne*, Paris, 1924, p. 3).
>
> A doua parte din această plângere este distinctă de prima, și se pare că este făcută după cărțile sibiline, care erau în vremea aceea des exploatate de cei care se ocupau cu problema profețiilor. Chiar Nicolae Milescu a scris o carte asupra sibilelor, în limba rusă: *Cniga o sibilah (Cartea despre sibile)*. Se vede că și Cantemir cunoștea acest gen de preocupări din contactul său cu lumea grecească de atunci.

> Felul în care vorbește aici arată că el folosește acea parte din cărțile sibiline care vorbește de sfârșitul lumii, când apare ca un fenomen caracteristic răsturnarea semnelor zodiacale, a constelațiilor, răsturnarea drumului planetelor și, în genere, o întreagă confuzie cosmică. În legătură cu acestea este de admirat cât de bine cunoștea Cantemir astronomia"[225].

Suntem de acord cu aceste opinii. Prima parte a *plângerii* lui ne aduce aminte de *plângerea* lui Stavrinos, pentru uciderea lui Mihai Viteazul:

> *„O, pietre, acum crăpați! Copaci, dezrădăcinați-vă! Iar voi, munți, bociți!* Și voi, câmpii, întristați-vă! Căci au rămas toți voinicii fără acela de care se speriau și balaurii și leii; acela care se ostenea pentru Ortodoxie și era sigur că o să i se facă liturghie în Sfânta Sofia..."[226].

În *poetizarea* lui Gheorghe Tomozei, care adoptă modelul popular în locul prozodiei grecești:

---

[225] Idem, p. 298, n. 3 și 4.

[226] Stavrinos, *Poveste preafrumoasă a lui Mihail Voievod*, în: *Cartea cronicilor*, texte antologate și comentate de Elvira Sorohan, Ed. Junimea, București, 1986, p. 111.

O, pizmă-ntreit blestemată,
anatema, moarte înverșunată,
Haron fără milă,
Gând ce împilă!
Cum de-ați putut
să-l trageți pe Viteazul în lut?
Pizma i-a amăgit pe unii
dându-i apoi humii
așa cum l-a doborât pe Mihai
în mijloc de plai.

O, soare,
înfioare-se razele tale,-nfioare,
plângi lună,
nebună,
viteji, plângeți voi răul
ce-i dete bărbatului celui bun călăul,
plângeți nedreptatea și clevetirea
ce i-au întors lui iubirea /.../.

Cer și soare
înfioare-se, înfioare,
munți
cărunți,
plângeți-l fără pace
și plângeți-l și voi, dobitoace,
că astăzi stâlparea creștinilor
zace sub cizma hainilor /.../.

Cuvine-se dară, cuvine,
să-l plângă și pietrele cele blajine,
și săracii

copacii,
și omul sărac,
și boierul din veac,
să plângă cu amare lacrime
ale lui patime! /.../

Despicați-vă, vetre
de pietre!
Copaci,
din rădăcini vă săltați!
Plângeți, munților
și câmpiilor!
Căci au rămas voinii fără acel
de se-nfricoșau și balaurii de el,
fără creștinul ce-și visa liturghia
la Sfânta Sofia,
că el mult trudea
mădularele Bisericii a aduna...[227].

Apropierea de poemul lui Stavrinos a făcut-o și Nicolae Stoicescu, mai demult, care, de asemenea, a sesizat și asemănarea cu anumite pasaje din *Cazania* lui Varlaam și din *Învățăturile lui Neagoe Basarab*[228].

---

[227] *Cronica lui Stavrinos*, în traducerea lui Gheorghe Tomozei, Ed. Eminescu, 1975, p. 88-90.

[228] D. Cantemir, *Opere complete*, IV, *Istoria ieroglifică*, ediție îngrijită de Nicolae Stoicescu, Ed. Academiei, București, 1973, p. 368, n. 604, apud Gheorghe Chivu, *Modele stilistice de origine folclorică în „Istoria ieroglifică”*, în „Analele Universității de Vest din Timișoara”, Științe filologice, XLVIII, 2010, p. 140, *cf.*

http://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/A6455/pdf.

Pasajele din *Cazanie* și din *Învățături*, la care se referă N. Stoicescu, sunt următoarele:

„O, iubitul miei Fiiu, dulce luminâ ochilor miei, nedejdea și veseliea mea, deșchide-Ți ochii și vedzi [pe] Maica Ta ce Te plânge; deșchide-Ți svăntul rost și măngăe [pe] Maica Ta. Ascultâ, Fiiul mieu, suspinile mele; caotâ de vedzi lacrămile mele. Unde Ți-s ucenicii? Toți Te lâsarâ acmu. Unde Ți-s prieatinii? Toți Te pârâsirâ. Unde-i Petru, ucenicul Tâu, ce dzicea că-ș va pune capul pentru liubovul Tău, iarâ acmu nice el nu să aflâ să plăngâ cu mene? Toți m-au lâsat, toți m-au pârăsit. Numai Ioan, cel mai tânăr de toți, acela Te iubește și acela-Ț[i] iaste astâdzi ucenic. [...]

O, ceriu și pemente, plăngeți cu mene pentru moarte[a] cea cu obidâ a Fiiului mieu! Plăngeți cu mene, maici, că Fiiul mieu și lumina ochilor voștri să stănsâ acmu! Glâsiți cu mene, fecioare, că Mirele sufletelor voastre gropiei să dâ! Plăngeți, vonici, că frămseațe[a] voastrâ să schimosi, și voi, bâtrăni, cu amar tănguiți, că tăriea voastrâ slâbi!

O, pemente și tu soare, întrestați-vă și vâ spâmăntați de minunatâ minune, că Tvorețul [Făcătorul] vostru dzace mort și Ziditoriul vostru în groapâ să îngroapâ! O, ceriu, deșchide-ți porțile tale, și voi Îngeri, plecați-vâ ochii voștri și căotați de vedeți pe Tvorețul și Împăratul vostru pre pământ, în mijloc de rod păcătos, lâsat și pârâsit, în ocarâ mare și fârâ de milâ ucis și omorăt!

O, vicleșiugul jidovilor și vrăjmășiea și fârâ-deomenia lor! O, rod râu și îndărăpnic, că nice ca pietrile nu simteți! [etc.]”, *cf.* Varlaam, *Cazania (1643)*, ed. cit., p. 86-87.

„Ci încai voi, munților și dealurilor, luați glas de plângere și de jale și lăcrămați pntru mine, păcătosul

Întorcându-ne la textul lui Cantemir, acesta nu se abține nici de la a rosti, tot în *versuri*, și un blestem asupra Hameleonului:

O, Hameleon ticăloase,
ce floare [culoare] în chip îți vii schimba,
ca cineva
să nu te cunoască,
când te-ar întreba,
ca de cleveta
limbilor să scapi,
ca din gurile sicofandilor [vânzătorilor]
să te mântuiești?

De acmu înainte umbrile iadului să te
învălească,
întunerecul veacului să te căptușască,
ca radzele soarelui să nu te mai lovască,
ca lumina dzilei să nu te mai ivască,
ca cunoștința cunoscuților să nu te mai
vădească.

Unde ti-i ascunde, sărace,
unde ti-i supune, blăstămate,

și ticălosul, și slobiziți lacrămi [de milă] și suspini de mine. Că eu sântu mai păcătos decât toți oamenii!

Plângeți și voi, copacii luncilor și chedrii Livanului, [plângeți] pentru mine, nebunul și nechibzuitul! Plângeți și voi, florile câmpurilor cele frumoase și cu bună miroseală, care v-au împodobit și v-au înfrumusițat Făcătoriul tuturor, Dumnezeu!” [etc.], *cf. Învățăturile lui Neagoe Basarab...*, op. cit., p. 288.

unde ti-i mistui, pedepsite,
unde ti-i ivi, urgisite?

Iată, munții strigă,
văile răzsună,
iată, dealurile grăiesc,
câmpii mărturisesc,
iată, pietrile vorovăsc [vorbesc],
lemnele povestesc,
iată, iarba cu gălbenirea
și florile cu veștedzirea
arătând, vădesc,
cu mut glas ritorisesc,
cu surde sunete tuturor vestesc,

asupra lucrului ce s-au lucrat
toată ființa să uluiește
și toată zidirea a să ciudi [a se minuna] nu sfârșește[229].

Situația este asemănătoare cu cea de mai sus: deși *blestemul* pare *popular* (și este considerat un *gen* folcloric), sursele *primare* ale imaginilor poetice sunt culte (religioase, mai precis) și numai *amplificarea* sau *asocierea* lor într-un anumit mod poate fi pusă pe seama fie a creatorului popular, fie a condeiului autorului nostru. *Ritmul* este popular, însă *conținutul* este împrumutat din *Scriptură* și din cărțile Bisericii.

---

[229] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ed. cit., p. 301.

Hameleonul apare ca o *Iudă*, a cărui crimă o vestește întreg universul, în timp ce Inorogul era *„ca mielul spre giunghiere adus”*[230] (*cf.* Is. 53, 7) – expresie devenită formulă liturgică, prin care se face pomenire de Jertfa lui Hristos.

În mod evident, Cantemir exagerează cu aceste comparații...însă, în acest fel, devine și mai evident modelul *hristic* al Inorogului.

Impresia aceasta este întărită și de alte expresii preluate de autor tot din *Scriptură* și din slujbele Bisericii, care se referă în mod direct la Hristos:

Au nu tu, spurcatule,
pentru muced trupul tău,
pre prețul neprețuit crocodilului în dar *ai vândut*? /.../

Că, precum să dzice cuvântul adevărului,
mai bine ieste să piară unul pentru tot nărodul[231].

Cantemir s-a gândit să facă o corelație cu vinderea lui Hristos de către Iuda și jertfirea Lui de către iudei:

> „Atunci să umplu [s-a împlinit cuvântul] ce s-au grăit pren Ieremia prorocul zicând: «Și luară cei treizeci de arginți, *prețul Celui prețuit*, [cu] carele au

---

[230] Idem, p. 293.
[231] Idem, p. 302, 303.

prețuit den fiii lui Israel»” (Mt. 27, 9, *Biblia 1688*)

„Iară unul dentru ei, oarecarele Caiafa, arhiereu fiind anului aceluia, zise lor: «Voi nu știți nimic, nici gândiți că *de folosu e noao ca să moară un om pentru norod*, și nu toată limba [tot neamul] să piară»” (In. 11, 49-50, *Biblia 1688*).

De asemenea, multe cântări ortodoxe ale Săptămânii Mari amintesc faptul că *Cel neprețuit* a fost *prețuit* într-un mod derizoriu de ucenicul cel viclean:

„Când păcătoasa aducea mirul, atunci s-a înțeles ucenicul cu cei fără de lege. Aceea se bucura turnând mirul cel de mult preț, iar el se grăbea să vândă pe *Cel fără de preț*”[232].

„Vinzi pe Domnul cu treizeci de arginți, pe *Cel neprețuit*, și nu gândești, Iuda, călcătorule de lege, la taina cinei”...[233].

„Astăzi Iuda lasă pe Învățătorul și primește pe diavolul. [...] Ucenicul *tocmea*

---

[232] *Triodul*, Ed. IBMBOR, București, 2000, p. 573.
[233] Idem, p. 581.

> *prețul* Învățătorului și a vândut pe Domnul pentru treizeci de arginți”...[234].

Hameleonul, la rândul său, în contrapondere cu Inorogul, este numit, de nenumărate ori, *diavol* și *drac*[235].

Acesta spune însă că *„mintea inimii mele mărturisesc/ și ce ieste adevărul, aceia grăiesc”*[236].

„Mintea inimii” este tot o expresie biblică. Însă e o *traducere* care îi aparține lui Cantemir, pentru că la Dosoftei sau în *Biblia 1688* se spune: „gândurile inemii” (Ps. 32, 11) sau „de la multe inimi cugete” (Lc. 2, 35).

În LXX: λογισμοὶ τῆς καρδίας (Ps. 32, 11).

În VUL: cogitationes cordis (Ps. 32, 11); ex multis cordibus cogitationes (Lc. 2, 35).

Acestea și altele le spune Hameleonul *„cu nedogorit obraz cătră Șoim”*[237]. Ceea ce s-ar părea a fi o *metaforă* a lui Cantemir apare și în *Amintirile* lui Creangă:

> „Ba la un loc, mi-aduc aminte, ne-am grămădit așa de tare și am răsturnat masa

---

[234] Idem, p. 606.

Triodul a fost tipărit în română prima dată în 1726, însă aceste cântări din Miercurea Mare și, respectiv, din Vinerea Mare, în greacă sau în slavonă, îi erau neîndoielnic cunoscute.

[235] *Cf.* Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ed. cit., p. 301-302.

[236] Idem, p. 303.

[237] Ibidem.

omului, cu bucate cu tot, în mijlocul casei, de *i-am dogorit obrazul* părintelui de rușine”[238].

Partea a noua a cărții începe cu reflecțiile Inorogului asupra situației sale: „[Mai] *ales pildă arătoasă/ și oglindă luminoasă/ în lucrurile neprietinești priviia”*[239].

Își amintește de prietenia sa cu Cucoșul Evropei:

Deci Cucoșul acela lăcuia
într-un munte înalt și mare,
de unde răspântiia
a patru căi a videa
și strajea
în toate părți tare a ținea
putea.

Lăcașuri avea
multe și mari,
din toate părțile bine întărite
și cu tot feliul de copaci roditori
(de supt a cărora rădăcini
ape răci curători
ieșiia)
încungiurate
și înfrâmțășeate

---

[238] Ion Creangă, *Povești, amintiri, povestiri*, ed. cit., p. 158.

[239] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ed. cit., p. 306.

era,
atâta
cât la bunătatea [frumusețea] locului
câte s-ar cerca,
una macar nu lipsiia[240].

Acestuia îi trimite o epistolă, în care îi explică faptul că este încercuit de dușmani, încât

a trupului mieu micșorime
în *șepte munți* copăcioși
și umbroși
și în *șepte văi adânci*
pline de hinci
nici încape,
nici sălaș a-și afla poate /.../
dintr-a nepriietinilor asupra mea
nestâmpărată vrăjmășie /.../

[care] potică necălcată,
cale neîmblată,
vale necercată,
vârv nesuit,
munte necovârșit,
câmp necutreierat
și deal neîncungiurat
n-au lăsat

(că răutatea de tot desfrânată

[240] Ibidem.

decât piatra din ceriu aruncată
mai repede ieste).

Așe, cât a dzice s-ar putea,
în ceriu de m-aș sui,
acolo sint câini,
în fundul mării de m-ași coborî,
acolo sint dulăi,
în munți cotei,
în dealuri copoi,
în câmpi ogari,
în stuhuri sampsoni
și în tot locul fălci deșchise,
guri căscate
și colți rânjiți,
ca cum ar fi sămănați
pretiutinderea împănați
stau[241].

Prima parte a textului citat mai sus ar fi putut urma modelul unei poezii populare, la care trimite atât *ritmul*, cât și aluzia celor *„șapte munți”* și *„șapte văi adânci”*.

A doua parte pleacă însă de de la un model stilistic scriptural, cel al Ps. 138, 7-9 (cităm *Biblia 1688*):

De mă voiu sui la ceriu,
Tu acolo ești;
de mă voiu pogorî la iad,
ești de față;

---

[241] Idem, p. 307.

de-m[i] voiu lua arepile meale la mânecate
și voi lăcui *la margenile mării* /.../
și acolo mâna Ta mă va povățui.

Dosoftei tradusese astfel aceste versete, cu puțin timp înainte (*Psaltirea de-nțăles*):

De m-oi sui în ceriu,
Tu acolo ești,
de-aș pugorî-mâ în iad,
acii ești;
de-aș rădica-mi aripile meale dimineațâ,
și să mă sălășluesc
în denapoiurile mării...

La solicitarea Inorogului, Cucoșul Evropăsc răspunde pozitiv, așa încât:

Inorogul, după ce ceia ce să cuviniia
mulțămită făcu,
cu cucoșul împreună să sculă
și la sălașurile Cucoșului Evropii să suiră,
unde câtăva vreme cu mare linește,
afară din toată grijea,
viața își petrecu
(că în primejdiile mari
și fortunele adese,
cât și de puțină răzsuflare
cei pătimași, multă și mare linește a le fi
socotesc). /.../

Acestea Inorogul înțelegând,
la lăcașurile Cucoșului să suisă
(precum mai denainte s-au pomenit),
unde pășune de biv,
ape limpedzi,
izvoare răci,
grădini cu flori,
livedzi cu pomi,
pomi cu roadă
și roadă de toată dulceața
avea,

în fel de fel de desfătări
și în divuri,
în chipuri
de dezmierdări viața își petrecea[242].

Inorogul își regăsește, așadar, pentru o perioadă, viețuirea liniștită de dinainte.

Lăcașurile în care se mută Inorogul au, în mod evident, aceeași amprentă paradisiacă, ca și cele din vârful munților, unde locuise mai înainte. Se sugerează, credem, faptul că personajului îi era *specifică* o a astfel de *locuire edenică*.

Însă, din moment ce Inorogul adoptă un *model hristologic* –, pe care l-am demonstrat prin dezvăluirea apelului inechivoc la *Scriptură* și, cu precizie, la versetele referitoare la Hristos –, devine aproape firească existența acelor

[242] Idem, p. 308, 314.

„eleghii căielnice și traghicești”, despre care am vorbit mai devreme.

Așa cum arătam și cu alt prilej, asemenea *eleghii*, în literatura bisericească ortodoxă, sunt prilejuite, în mod deosebit, de trei evenimente din istoria lumii: căderea Protopărinților din Rai, Răstignirea Domnului și sfârșitul acestei lumi, așa cum o cunoaștem acum:

Soarele razele și-a ascuns,
luna cu stelele în sânge s-au schimbat,
munții s-au înfricoșat,
dealurile s-au cutremurat,
când s-a închis Raiul,
ieșind Adam,
cu mâinile bătându-și fața și zicând:
Milostive, miluiește-mă pe mine,
cel ce am căzut[243].

*

Pe Tine, pe Care soarele,
văzându-te pătimind pe Cruce,
și-a ascuns lumina,
și pentru ocările Tale, Stăpâne,
toată făptura împreună s-a clătinat
și pietrele s-au despicat,
cu cântări, Hristoase, Mântuitorule,
Te slăvim noi, credincioșii[244].

---

[243] *Triodul*, op. cit., p. 100.

[244] Idem, p. 301-302.

*

Lumina soarelui, Mântuitorule,
s-a schimbat în întuneric
pentru răstignirea Ta
și strălucirea lunii s-a stins
și stihiile toate s-au schimbat cu cutremur[245].

*

Toată făptura s-a schimbat de frică, văzându-te
pe Tine, Hristoase, pe Cruce răstignit.
Soarele s-a întunecat
și temeliile pământului s-au cutremurat.
Toate au pătimit împreună cu Tine,
Cel ce ai zidit toate[246].

*

Sub pământ apui Tu, Hristoase,
Soare al dreptății /.../
Doamne, ai apus și cu Tine-a soarelui lumină;
iar făptura de cutremur cuprins-a fost,
Făcător al tuturor vestindu-Te.

Ai apus în trup, sub pământ,
nestinsule Luceafăr,
și aceasta neputând vedea soarele,
în amiază-zi el s-a întunecat.

---

[245] Idem, p. 346.
[246] Idem, p. 638.

Luna, soarele se întunecă-mpreună, Doamne,
și robi binevoitori Ți s-au arătat
și în mantii negre s-au înveșmântat[247].

Triodul amintește și de sfârșitul lumii, reproducând, la un moment dat, și această profeție a Sfântului Isaia:

„Iată ziua Domnului, ea vine aprigă, mânioasă și întărâtată la mânie ca să pustiiască pământul și să stârpească pe păcătoși de pe el.

Luceferii de pe cer și grămezile de stele nu-și vor mai da lumina lor; soarele se va întuneca în răsăritul lui și luna nu va mai străluci.

Atunci voi pedepsi lumea pentru fărădelegile ei și pe cei nelegiuiți pentru păcatele lor. [...] Pentru aceasta *voi prăbuși cerurile; și pământul se va clătina din locul lui*, din pricina mâniei Domnului Savaot, în ziua iuțimii mâniei Lui”[248].

Hameleonul, aflând de eliberarea celui pe care îl dușmănea,

asupra Inorogului toate răutățile își pohârni
și toate vicleșugurile,
ca pre niște dulăi turbați,
în ulițile vrăjmășiii își slobodzi

---

[247] Idem, p. 656-657. Din *Prohod*.
[248] Idem, p. 303.

și în toată calea fără cale
mintea cea fără minte își îndreptă[249].

Tiparul stilistic – de largă utilizare în *Istoria ieroglifică* –, prin care o realitate cugetat-spirituală este exprimată prin apelul la o realitate concretă, i l-a oferit lui Cantemir, așa cum precizam și altădată[250], imnografia ortodoxă.

Ne oprim la câteva exemple aleatorii din același *Triod*:

Ca o junincă sălbăticită
asemănatu-te-ai, suflete, lui Efrem;
ca o căprioară păzește-ți viața de curse,
înălțându-ți cu aripi mintea,
cu lucrarea și cu gândirea[251].

*

Nu ți-ai omorât mintea lovind-o,
precum marele Moise pe egipteanul,
ticăloase suflete;
și cum te vei sălășlui, spune-mi,
în pustietatea patimilor prin pocăință?[252]

---

[249] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ed. cit., p. 309.

[250] A se vedea cartea noastră, *Studii literare*, vol. I, op. cit., p. 242-249,
http://www.teologiepentruazi.ro/2014/06/29/studii-literare-vol-1/.

[251] *Triodul*, op. cit., p. 133.

[252] Idem, p. 147.

*

Cei ce dorim să ne împărtășim
Paștilor dumnezeiești,
care nu se încep din Egipt, ci din Sion,
să ridicăm din mijloc aluatul păcatului,
prin pocăință.
Să ne încingem mijloacele noastre
cu omorârea plăcerilor.
Să ne împodobim picioarele
cu încălțăminte opritoare
de la toată calea rea
și să ne sprijinim pe toiagul credinței[253].

*

Cei ce v-ați arătat raze
ale Soarelui celui înțelegător,
văzătorilor de Dumnezeu Apostoli,
cereți luminare sufletelor noastre
și ne izbăviți de întunericul cel împâclat
al patimilor
și vă rugați ca să vedem
ziua mântuirii...[254].

*

Ogorând [arând] gândurile noastre
cu dumnezeiescul plug al sfântului post,
să rodim spic de virtuți,

---

[253] Idem, p. 172.
[254] Idem, p. 290.

ca să nu flămânzim în veci...[255].

*

Trecând plutirea cea lină a postului
cu vântul Duhului,
să ne rugăm ca să ajungem
la limanul Patimilor
lui Hristos[256].

*

Fecioara, vița cea adevărată,
văzând spânzurat pe lemn strugurele
pe care L-a odrăslit,
a strigat: Fiule, varsă din Tine must,
care să oprească beția vrăjmașilor,
celor ce în deșert Te-au răstignit pe Tine,
Cel îndelung-răbdător în toate[257].

*

Lărgește strâmtorarea minții mele
cu rugăciunea ta, Stăpână,
ceea ce ai strâmtorat
toate meșteșugirile protivnicului
și mă povățuiește să merg pe calea cea strâmtă,
spre lărgirea vieții,
Maica lui Dumnezeu[258].

---

[255] Idem, p. 383.
[256] Idem, p. 385.
[257] Idem, p. 360.

*

Cuprins sunt de tulburarea valurilor
și de furtuna păcatelor.
Dar tu, Maică, mântuiește-mă acum
și mă scoate la limanul
dumnezeieștii pocăințe[259].

Și așa mai departe. Exemplele pe care le-am oferit sunt îndestulătoare pentru acum, însă ele pot fi cu mult mai numeroase, nu numai din *Triod*, ci și din toate cărțile liturgice ale Bisericii. Asemenea, din investigația pe care am săvârșit-o cu privire la *Istoria ieroglifică*, se poate lesne observa că la acest *model stilistic* autorul a recurs foarte adesea.

Se remarcă, de asemenea, în astfel de *stihiri/ strofe*[260], utilizarea deasă a oximoronului, a jocurilor de cuvinte ori a construcțiilor retorice deosebite, fapte ce devin aproape *o regulă* în cartea lui Cantemir.

Hameleonul e mânios, așadar, de pierderea *vânatului* său:

---

[258] Idem, p. 362.

[259] Idem, p. 414.

[260] *Poezia Triodului* a fost remarcată în același veac, în care Cantemir scria *Istoria ieroglifică*, și în cel următor, și a fost prelucrată în versuri populare. A se vedea articolul nostru de aici:

http://www.teologiepentruazi.ro/2015/03/03/versuri-populare-inspirate-din-triod/.

Și așe, îndată sculându-să
și ducându-să,
pre dulăi
și pre cotei
și pre alalți brehăi,
pre toți la un loc află,
cătră carii cu spurcat glas
într-acesta chip vorovi:

„/…/ nepriietinul, carile prin a mele
și a voastre nenumărate ostenințe
în butucul morții cădzusă,
de iznoavă în scaunul vieții s-au urcat /…/
Ce mai mult așteptați?
Ce mărturie mai adevărată cercați?
Și ce mai bună vreme
asupra nepriietinului
și acmu și soțiilor lui așteptați?

Au după ce în nedezlegate legături v-or lega,
atuncea să vă deșteptați?
Nu știți cuvântul carile prostimea dzice:
Apa doarme, iară nepriietinul nu doarme?

Au după ce răul gând își vor plini,
atuncea să vă sculați?
Dară atuncea, ce folos[261]?

„Ce mai mult așteptați?/ Ce mărturie mai adevărată cercați?” este iarăși o parafrază, la

---

[261] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ed. cit., p. 309.

cuvintele arhiereului Caiafa, prin care acesta a instigat tot sinedriul la condamnarea lui Hristos:

> „Au hulit, *ce ne mai trebuie încă mărturii?* Iată, acum ați auzit hula Lui. Ce vă pare voao?” (Mt. 26, 65, *Biblia 1688*).
>
> „Iară arhiererul, rupându-ș[i] veșmintele sale, zise: «*Ce ne mai trebuiaște noao mărturie?* Auzit-aț[i] hulele; ce vă pare voao?» Iară ei toți judecară pre El a fi vinovat morții” (Mc. 14, 63-64, *Biblia 1688*).

La fel, *„îndată sculându-să și ducându-să”* reprezintă un mod de exprimare tipic scriptural.

Și tot Hameleonul este cel care îi sfătuiește pe uneltitorii împreună cu el cum să îl prindă, din nou, pe Inorog:

Într-aceste dzile și Uleul sosi,
carile, cu dulăii,
cu Râsul și cu Hameleonul împreunându-să,
pentru cea de tot a Inorogului prăpădenie,
cum vor face și de ce s-ar apuca,
la sfat stătură.

Râsul cu Hameleonul,
după pestriciunea ce avea,
mai multe răutăți și vicleșuguri a scorni știia.

Deci Hameleonul îndată
fumul spurcăciunii
și duhul înșelăciunii
gros
și întunecos
slobodzind:

„Eu, dzice, încă de la tată-mieu, Apariul,
meșterșugul maghiii [magiei] foarte bine am
învățat,
în care meșterșug deplin învățat și pre alt chip,
carile acmu aicea să află,
știu, cu carile împreună, de va vrea,
o mreaje să împletim,

adeverit sint că ori în ce fundul pământului
Inorogul ascuns ar fi,
meșterșugul mrejii
și puterea vrăjii
la înșelăciune îl va aduce.

Că Vulcanul pre Mars
cu Afroditi asupra curviii vrând să prindză
și mreaje de fier împletind,
descântecul vrăjii în stele scris și tipărit
l-au lăsat,
pre carile meșterșugul a-l citi
putând,
după cursul stelelor
și după învățătura trupurilor [corpurilor]*cerești*
urmând,
din mreajea carea vom împleti

orice cât de iute
și de tare ar fi,
într-însa a nu cădea
și nescăpat a nu să ținea
cu putință nu ieste”[262].

Povestea cu Mars/ Ares și Afrodita, prinși printr-un vicleșug izvodit de Hermes, într-o *mreajă* construită cu mare îndemânare, este din mitologia grecească. Cu alte cuvinte, inamicii Inorogului apelează la metode oculte – nu e prima dată când autorul acuză acest lucru.

Faptul că *„descântecul vrăjii”* a rămas *„în stele scris și tipărit”* reprezintă o altă fabulație a lui Cantemir, dar care are și alte semnificații, importante pentru noi.

Modul de împletire al mrejei a rămas *tipărit* în stele. Dincolo de fabulația scriitoricească, *imaginea poetică* deosebită ne reține atenția, pentru că ne indică ceea ce considerăm a fi un reflex de mentalitate, în ceea ce-l privește pe autorul acestor rânduri.

Faptul că ceva poate fi *„în stele scris și tipărit”* și se poate lectura *„după cursul stelelor/ și după învățătura trupurilor* [corpurilor] *cerești”* reprezintă o credință care are legătură și cu învățătura bizantină despre *biblia cosmică*, pe care Cantemir a dezvoltat-o în cărțile sale și despre care va vorbi, ceva mai departe, și

---

[262] Idem, p. 311-312.

în *Istoria ieroglifică*. Noi am făcut și în trecut referire la aceasta[263].

Uneltitorii merg la *„o jiganie dintr-altă monarhiie”* pentru ca *„o mreaje să le mrejască”*:

stihurile cele de aur,
pre carile Camilopardalis
de la capiștea Pleonexiii le învățasă,
citindu-i,
cu mare plecăciune i să rugară,
ca după înalt și adânc meșterșugul ei
o mreaje să le mrejască,
cu carea pre acel iute și neprins nepriietin
a prinde să poată[264].

Jigania cu pricina îi informează despre faptul că mai sunt și alții care vor *să arunce mreje* și chiar că a mai împletit altele asemenea pentru unii care au uitat să plătească și care s-au prins până la urmă în ele:

Dară Șoimul și cu Bâtlanul,
mai în trecutele dzile,
cu numele tuturor pasirilor viind,
mi s-au rugat ca să le împletesc o mreaje
cu carea să poată vâna corbi. /.../

---

[263] A se vedea cartea noastră, *Epilog la lumea veche*, vol. I. 1, op. cit., p. 382-392,
http://www.teologiepentruazi.ro/2014/01/11/epilog-la-lumea-veche-i-1-editia-a-doua/.

[264] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ed. cit., p. 312.

Să știți, dară,
că odânăoară
Vidrii am împletit o mreaje,
cu carea au prins pe Fil,
ce, nefăcându-mi-să plata
carea îmi giuruisă,
de asupra Filului
asupra Vidrii am întors descântecul
și într-aceiași mreaje
Vidra s-au prins.

Apoi, și Filul de cuvânt rămâind,
de asupra lui vrajea mi-am luat
și asupra Cămilii mai cu vreme au cădzut.
Deci acmu, datoriia Vidrii și a Filului asupră-vă
de viți lua,
mreaje cu carea pre Inorog să prindeți
voi împleti

(de noroc era Inorogul
cu primejdiile sale datoriile altora a răsplăti,
precum întâi pentru Hameleon crocodilului,
așe acmu pentru Vidră și Fil vrăjitoarii).

Atuncea dulăii și alalți cu toții
de plată tare să apucară
și spre aceasta cu blăstămi
și cu giurământuri vârtos să legară.

Spurcata jiganie cuvinte
din multe silave alcătuite
din limbă a bolborosi

și din budză a șopti
începând, descântecul vrăjii
asupra Inorogului descânta[265].

Însă *„jigania vrăjitoare"* nu păstrează secretul, ci îi comunică Șoimului, prietenul Inorogului, cele întâmplate.

Într-acesta chip Inorogul nefericirea
într-un chip cani cu de-a sila
în fericire întorcând
(că de multe ori răbdarea,
de fierul [ancora] suferelii vasul legându-și,
pre cele nepărăsite valurile fortunii
încălecând
biruiește),

vremea (carea dascălul și învățătoriul tuturor
ieste)
ce cale îi va arăta
și ce meșterșug îl va învăța
aștepta[266].

O altă *jiganie* îi aduce Inorogului vestea că și Filul a mers la vrăjitoare, ca să împletească *mreje* împotriva Strutocămilei, însă i s-a cerut să se împrietenească cu Corbul și să renunțe la solidaritatea sa cu Inorogul. Ceea ce Filul, *„în prostimea inimii"*[267], a făgăduit să facă.

---

[265] Idem, p. 313.
[266] Idem, p. 314.
[267] Idem, p. 315.

Ca acestea și altele ca acestea
cel ce vrăjiia
cu cel ce să vrăjiia
în vânt arunca
și gândurile în aier își spulbăra, /.../

că într-aceiași vreme
din părțile ostroavelor mediterane
o jiganie mare s-au râdicat,
ai căriia mreji
și vrăji
atâta de tari
și de mari
era,
cât pre toate celea
ce de la ceialalte jiganie tocmite era,
îndată în deșert le scoasă
și, așeși de tot fărâmându-le,
le rumpsă.

În care vreme, Inorogul,
vădzind că chipurile vrăjitoarelor s-au
schimbat
și vrăjile spre alte descântece s-au mutat,
așijderea de mrejile carile întinse
și acmu rumpte și destinsă
fără nicio grijă socotindu-să,
îndată de la lăcașurile Cucoșului coborându-să,
la ale sale să dusă[268].

[268] Idem, p. 316.

Hameleonul și tovarășii săi nu se lasă însă descumpăniți:

iarăși alfavita din-ceput a citi
și buchele din capăt a prociti
începură,
sfaturile înturnară,
voroavele răsturnară,
gândurile tăvăliră,
chitelele prăvăliră,
dârmoiară
și cernură,
nighina din grâu
și bobul din madzire să aleagă
nu putură,
grămădiră,
vrăvuiră,
aruncară,
scuturară,
spulbărară,
vânturară,
pleavele din grăunțe a despărți,
obosindu-să, să lăsară[269].

Cantemir insistă aici pe *muzica verbelor*. Ne amintim că, într-un capitol anterior, autorul apelase la același *joc poetic*, în care am descoperit un *procedeu modern*, utilizat mai târziu de Heliade și de Botta[270], numai că acolo enumerația era *substantivală*:

[269] Idem, p. 316-317.
[270] A se vedea:

holburi,
vivore,
tremuri,
cutremuri,
tunete,
sunete,
trăsnete,
plesnete.

Însă, și acolo, rolul substantivelor era să sublinieze...*mișcarea*, enumerația viza a scoate în evidență *dinamismul neobișnuit* al tabloului.

Cu atât mai mult în situația de față, unde avem *o cascadă de verbe*.

Acolo era peisajul unui revolte cosmice, realizat printr-o *acumulare* impresionantă de elemente active, aici sugestia neliniștii interioare, a *furnicarului* de gânduri, idei și planuri ale celor cărora nu le era pe plac eliberarea Inorogului.

Paradoxul este că, acum, nu avem niște *activități* propriu-zise, plenare, o *mișcare amplă* și susținută ca în exemplul anterior.

Cantemir mai degrabă ironizează strădaniile adversarilor, utilizând atât de multe verbe, pentru ca în final să le sublinieze zădărnicia: *„sfaturile înturnară,/ voroavele răsturnară,/ gândurile tăvălíră,/ chitelele prăvălíră,/ dârmoiară/ și cernură,/ nighina din grâu/ și bobul*

---

http://www.teologiepentruazi.ro/2015/01/17/creatori-de-limba-si-de-viziune-poetica-in-literatura-romana-dimitrie-cantemir-31/.

din madzire să aleagă/ nu putură,/ grămădiră,/ vrăvuiră,/ aruncară,/ scuturară,/ spulbărară,/ vânturară,/ pleavele din grăunțe a despărți,/ ***obosindu-să, să lăsară***”.

Autorul scontează pe efectele metaforice ale acestei enumerații, întreprinderea zadarnică a uneltitorilor fiind exprimată printr-o alegorie cu substrat *basmic*: ceea ce trebuia să facă ei se asemăna cu alegerea grâului de neghină și a plevei de grăunțe. O muncă ostenitoare și în final inutilă, pentru că nu poate fi dusă la îndeplinire cu succes.

Însă *trebăluirea* sau *mișunarea* aceasta, a celor care vor cu tot dinadinsul să facă rău, ne trimite cu gândul la Dosoftei și la psalmii săi versificați:

Deșert cătră [a]proape tot omul grăiește
Și cu-nșelăciune va de-l păgubește.
Cu buze viclene, din *inemi-adânce,*
Grăiesc răutate și cuvânt de price.

(Ps. 11, 5-8)

*

Sara, când să culcă să să odihnească,
Gândește la z[i]uă ce rău să scornească.

(Ps. 35, 9-10)

Răul mult cere și el o *inimă adâncă* să-l încapă. Dintr-o astfel de inimă izvorăște acest dinamism nefast: *înturnară, răsturnară, tăvăli-*

ră, prăvăliră, dârmoiară, cernură, grămădiră, vrăvuiră, aruncară, scuturară, spulbărară, vânturară.

Dosoftei reprodusese sintetic această *forfotă* negativă:

Că Tu, Doamne,-n fărălege
Pre nime nu laș[i] ***s-alerge***.

(Ps. 5, 11-12)

Cantemir a apelat la același procedeu stilistic și atunci când a ilustrat metaforic lupta păsărilor și a animalelor împotriva insectelor:

Mânie ca aceasta vărsară,
vrăjmășie ca aceasta arătară,
gătire ca aceasta făcură,
tunară,
detunară,
trăsniră,
plesniră,
răcniră,
piuiră
și din toate părțile cu mare urgie
marile acestea jigănii
asupra micșoarelor musculițe să repedziră...

Utilizarea lui în noul context este însă mai *subtilă*, pentru că, de data aceasta, așa cum spuneam, *dinamismul* este mai mult *interior*, eforturile vrăjmașilor se istovesc mai mult în

planuri, *chitele*, în *procitirea buchelor*, încercând să aleagă bobul de grâu de bobul de mazăre.

Încercând, adică, să scoată apă din piatră seacă și să găsească orice mijloc sau prilej, oricât de mic, de a face răul pe care doreau să-l facă.

Vânătorii Inorogului se căinează, deci, pentru eșecul acțiunilor lor:

Osteninţa a atâta vreme,
mulțimea a atâtea pagube,
șirilăile sudorilor,
izvoarăle lacrămilor
și alalte
toate
cu totul în vânt
și în deșert să dusără.

Iată, Inorogul la câmp, fără sială,
iată-l-ăi la lăcașurile sale fără dodeială,
iată-l-ăi, toate pre voia lui deplin a fi
nedejduiește fără îndoială.

Vremea lui lină,
noaî tulbure,
vrăjitorii
și mrejitorii,
sau neputincioși,
sau necredincioși,
în lucru nestăruitori,
la cuvânt nestătători. /.../

Iată, vânătorile ne batgiocuri,
iată, mrejile în toate părțile ne șpârcui,
iată, toate meșterșugurile *în darn*[271]
și toate trudele în zădar
ne scoasă...[272].

Un *Dulău bătrân* propune ca ei să recunoască adevărul uneltirilor în fața Corbului și să pună capăt vrajbei și ostenelilor zadarnice. Însă ceilalți iau în râs această propunere, afirmând că *chipul adevărului* a fost cu totul acoperit de *pictura amăgelilor* și nu mai poate fi în niciun fel restaurat:

cele de multe ori amăgele
și minciunoase văpsele
toată zugrăvala și chipul adevărului
scârnav *au muruit*
și la cel luminos chip
și a adeverinții figură a vini
preste putința șarurilor [culorilor] a fi
dzicea[273].

Cantemir a zugrăvit *portretul Adevărului* în *Metafizica* sa (*Sacrosanctae scientiae indepingibilis imago*).

---

[271] Expresie veche, însemnând *în zadar*, pe care o utilizează și Eminescu în *Junii corupți*, a se vedea: http://ro.wikisource.org/wiki/Junii_corup%C8%9Bi.

[272] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ed. cit., p. 317.

[273] Idem, p. 318.

Aici afirmă că inamicii săi au *muruit* (au tencuit, au astupat cu zid) *„cel luminos chip și a adeverinții figură”*. Substantivul *mur* (zid) va reveni ca neologism în poezia pașoptistă și la Eminescu.

Se iscă o ceartă între Dulău și tovarășii săi de până atunci. Dulăul îi acuză că, prin lupte și certuri necontenite, *„în vreme de patrudzăci de ani/ ca valurile țărmurile, nepărăsit* [lovind],/ *voi monarhiia Leului /…/ la cea mai de apoi și netămăduită răzsipă* [ruină] *ați adus-o”* și că urmează să facă același lucru și cu *„[re]publica pasirilor”*[274].

Imaginea *ruinei* țării ca a *țărmurilor* stâncoase mâncate de valuri, încet dar sigur, e neîndoielnic foarte reușită din punct de vedere poetic, dar și foarte concretă.

În reproșul acestui *Dulău bătrân* citim durerea boierilor bătrâni din paginile lui Costin sau Neculce, care deplâng epoca de decădere pe care au ajuns să o trăiască.

E, fără îndoială, o *imagine percutantă*, care ar fi demnă de piesele pașoptiștilor sau de proiectele dramatice ale lui Eminescu.

Însă îndemnurile aceluia la cumpătare nu-și găsesc ecou:

Înfocat
oarecum și încă mai cu mare mânie ațițat
[ațâțat]
și mai spre mare răutate pornit

[274] Ibidem.

de acestea cuvinte, Râsul cu cumplită urgie
cătră Dulău dzisă:

„O, cap de hârtie
cu crieri de aramă,
o, sac de mătasă și plin de fișchie,
o, ferice de voi și de monarhiia voastră,
când nedejdea voastră
în credința Inorogului viți aședza
și din aședzimântul lui lineștea
vă viți aștepta. /.../

Nu orbul, ce cel cu ochi giudecă de văpsele,
ochii noștri în trupul nostru,
iară ai voștri într-al vostru
sint deșchiși.
Nime casa altuia mai mult decât pre a sa
a cunoaște poate.

Noi sintem carii cea mai multă viață
cu Inorogul împreună ne-am petrecut,
noi sintem carii a lui gând și fire am cunoscut,
noi sintem carii și prin ficații lui am trecut
și ce idol înluntru poartă
și ce icoană afară arată
curat știm” *etc.*[275].

Recunoaștem iarăși, cu ușurință, formulările de tip *biblic*: *„Nu orbul, ce cel cu ochi giudecă de văpsele”*; *„Nime casa altuia mai mult decât pre a sa a cunoaște poate”*.

---

[275] Idem, p. 318-319.

Astfel,

Acestea
și altele multe ca acestea
Râsul, spre împiedecarea aședzimântului,
împotriva Dulăului, pre cât putu, ritorisi
și macar că pre o parte să părea
că cuvântul adevărul atinge
(căci dintr-îmbe părțile
încredințarea cu greu putea fi),
însă cu inima și cu gândul,
de la limanul lineștii [liniștii],
departe, în valurile tulburării, să bătea,

de vreme ce din gură
neîncredințarea argumentuia [argumenta],
iar din gând socotiia
că macar vreme[l]nică pace
între dânșii de să va cumva aședza,
cât de în scurtă vreme,
din cele nenumărate vicleșugurile lor,
multe pot să să descopere,
pre carile *Inorogul în catalogul său*
pre amăruntul însămnate le avea[276].

Catalogul cu vicleșuguri al Inorogului este chiar...*Istoria ieroglifică*, pe care, printr-un procedeu care acum este socotit *postmodern*, o va menționa în chiar paginile cărții, denigrându-l pe Corb, care *„nu numai după* Istoria ierogli-

[276] Idem, p. 319-320.

ficească *cu numele Corb,/…/ ce așe să fii te arăți"*[277].

„Dulăii vânători" obosesc și caută pacea cu Inorogul, însă Hameleonul și Râsul își continuă intrigile. Hameleonul vine în *„monarhiia Vulturului"*, ațâțându-l pe Corb împotriva vechiului său inamic:

Deci tot lucrul în stropșirea
și de tot prăpădirea
Inorogul stând,
numai asupra lui goana,
ori cu ce mijloc ar fi,
să nu părăsască și cu bine,
și cu rău vârtos le porunciia.

Acestea și ca acestea Hameleonul,
pre cât mai în grabă putu,
ară,
sămănă,
grăpă,
săceră,
trieră,
vântură
și în jitnița răutăților Corbului le aședză,
pre carile în vremea lor să răzsaie
nedejduind,
pentru ca spre monarhiia dobitoacelor
să margă
voie să-i dea
să rugă. /…/

---

[277] Idem, p. 329.

Hameleonul, voie și dzua bună luând,
cum mai curând
în monarhiia dobitoacelor trecu[278].

Șoimul însă încearcă să îl convingă pe Corb de nevinovăția Inorogului și de loialitatea Bâtlanului.

Cantemir conferă argumentației tiparul *filosofic* atât de drag lui, regăsind aici, (ca și în alte câteva locuri din *Istorie...*), limbajul *Divanului*:

Lucrurile firești
(milostivul mieu și de bine făcătoriu stăpân)
și cu un cuvânt să dzic,
oricâte de la ceriu până la ceriu
să văd,
să simt
și să înțeleg,
cei a firii iscoditori
și cu de-adinsul cercători [cercetători],
dzic, precum patru pricini să li să dea.

Pricina adecă: cine, din ce,
în ce chip și pentru ce.
Deci dintr-aceste patru
cele trii înainte mărgătoare [mergătoare]
(pre cât a mea proastă socoteală agiunge [ajunge])
adevărat fizicăi slujesc.

---

[278] Idem, p. 323-324.

Iară cea mai de pre urmă
nicicum cu *fizica* a să amesteca poate
(macar că grei și deplin învățători așe au
slăvit),
ce numai *ithicăi*,
adecă învățăturii obiceinice
temeiul și sfârșitul ieste
(ce pentru ca proimiul [începutul] voroavei
mele
cu lungimea ceva mai mult
supăr[are] să nu aducă,
în scurt,
pre cât voi putea și a proimiului cinste să
păzăsc
și deșchiderea a alalte voroave [discursuri]
precum să cade mai chiar să sfitesc [să arăt]
[mă] voi sili).

Ieste dară firea în lucruri,
carea le face a fi ce sint
și a lucra ce au poruncă a lucra,
și aceasta
afară din toată socoteala Pricinii săvârșitoare,
însă numai porunca și orânduiala Aceluia,
carile din [în]ceput spre vecinică
și neobosită clătire [mișcare] au pornit-o,
carea precum a nu să obosi,
așe nici a să schimba,
nici a să muta
știe sau poate.

Neschimbată, când dzic, în fețe,
iară nu în atomuri,

trebuie să înțelegi
de vreme ce toate atomurile în toate fețele,
în toată vremea
cursul perioadelor sale făcând
și săvârșind
și *ca-ntr-un vârtej întorcându-să*,
tând la nemica,
tând la a fi a lucrului
să întorc.

Adecă *de o parte născând,*
iară de altă parte perind,
singură schimbarea atomurilor tâmplându-să,
ființa fețelor,
după hireșul [propriul] său neam [gen]
întreagă și neschimbată să pădzește

(căci nici cel firesc lucrătoriu osteneala simpte,
nici materia lipsește,
nici formei după a sa orânduială firește
împiedecare
sau de tot ștergere
a să da poate).

Că, amintrilea fiind, încă de demult
vrunul din chipurile neamurilor
de tot a pieri s-ar fi tâmplat.

Tot, dară, orice *firea firește lucreadză*,
pricina săvârșitului preste socoteala și simțirea
ei ieste.
Că amintrilea dobitocul numai dobitoc a naște

ar fi lăsat,
iară nu lupul pe oaie și șoimul pe porumb
a mânca ar fi putut.

Așijderea, cele firești toate în sferă să întorc
și sferâi firește sfârșit nedându-să,
iată că nu pentru odihna sfârșitului,
ce pentru vecinica clătire
de la neclătitul Călătoriu [Dumnezeu] să clătește.

Soarele, luna, ceriul
și alalte trupuri cerești toate,
din-ceput năpărăsit și cu mare răpegiune
aleargă,
însă nu cu aceia socoteală,
ca doară vreodânăoară
la doritul țenchiu [scop] și sfârșit agiungând,
să să odihnească,
căci așe (precum s-ar putea dzice),
încă demult ar fi cunoscut,
precum firește la sfârșit să agiungă,
preste putință îi ieste
și precum până acmu
în vreun punct a sferii lucrării sale
loc de stare n-au aflat,
așe și de [a]cii înainte
în vecii vecilor,
precum nu va mai putea,
demult nedejdea
i s-ar fi curmat,
fără numai cândailea Clătitoriul firii
(Cel ce în clătire nehotărâtă [fără sfârșit] și

neodihnită o ține),
după a Sa slobodă și puternică voie
vreodată a o clăti
ar părăsi.

Aședară, toate lucrurile firești,
cu una și singură a soarelui paradigmă,
precum să cade
a să înțelege să pot.
Că precum soarele de la punctul Racului
până la punctul Capricornului
să suie și să pogoară
și în tot anul,
macar că toate locurile îmblării sale
negreșit atinge și cerceteadză,
însă nici curgerii sfârșit a face,
nici odihnii a să da poate,
fără numai cât cu apropiierea
și depărtarea sa de la locurile ce privește,
mutările
și schimbările
vremilor pricinește,
și aceasta afară din toată
socoteala și simțirea sa.

Într-acesta chip și cursul a toată fapta
nepărăsit atomurile schimbându-și,
toate cele din-ceput chipuri
nebetejite
și nepierdute
păzește.
De unde aievea ieste
că țenchiul [țelul] sfârșitului nu în socoteala

fireștilor,
ce într-a Izvoditoriului și Pricinitoriului firii
ieste.

Și așe, socoteala sfârșitului,
din cele firești cu totului tot râdicându-să,
rămâne ca după Pricina pricinilor,
în care a doa pricină socoteala pricinii
sfârșitului
să să afle.
Și aflând-o, să o pricepem trebuie.
Deci, precum aievea s-au arătat,
de vreme ce în cele firești
socoteala pricinii sfârșitului firește nu să află,
anangheon ieste
ca în cele ithicești stăruită să rămâie.

Așijderea ithica nu altor fapte,
fără numai ceiia carea cu socoteală
și cu înțelegere ieste,
slujește.
Deci oricarea între fapte în lucruri are
socoteală,
aceiași și a sfârșitului socoteală,
ce, pentru ce face,
a avea poate;
și aceia numai un țenchiu și hotar
lucrurilor sale puind,
la carile agiungând,
precum la sfârșit au agiuns
să cunoască,
și așe, de clătirea ce făcea
să să odihnească.

Cu acesta mijloc mare lumină
celor ce cu înțelegere să slujăsc
a lumina poate
și ascuțită sabie împotriva celora
ce pre Ziditoriul tuturor a tăgădui
nebunește îndrăznesc,
în mână să ia,
de vreme ce deosăbirea zidirii și a Ziditoriului
dintr-aceasta chiar [clar]
a să cunoaște poate.

Căci Ziditoriul, după înțelepciunea și puterea
Sa,
zidirea săvârșind,
de lucru să odihnește [Fac. 2, 2]
și, ca un deplin în putere stăpân,
o dată numai poruncind,
din veci și până în veci zidirea ca o slujnică
după poruncă nepărăsit aleargă.

Deci precum toate alalte [celelalte],
câte supt ceriu zidiri să află,
din [de] Ziditoriu să deosăbăsc,
căci socoteala nu a sfârșitului,
ce a poruncii numai au,
așe una numai [adică omul] Ziditoriului său
[lor] mai aproape
și a să asămăna să dzice,
căci precum a poruncii firească socoteală,
așe a sfârșitului fericirii și nefericirii,
a binelui și a răului său chibzuială
și adevătată hotărâre a cunoaște poate.

Și aceasta macar că nu din fireasca sa
vrednicie,
ce oarecum împotrivă și peste fire,
o înțelegere mai mult decât firească
și dumnedzăiesc
și ceresc
oarece (căruia suflet înțelegătoriu îi dzicem),
în sine strălumineadză,
carile, preste cele firești
hotară râdicându-l,
la cele metafizicești,
ithicești
și theologhicești
cunoștințe îl povățuiește.

Aședară, din cele înainte pomenite
a culege putem,
ca oricare zidire ithicește din-ceputul lucrului
socoteala sfârșitului ar avea,
aceia Ziditoriului său
cu partea înțelegerii să să asemene,
iară carea firește numai cele trii pricini ar
priimi,
iară socoteala sfârșitului nu ar avea,
ce numai după poruncă nepărăsit
și peste simțire ar alerga,
aceia Ziditoriului nicicum în ceva să nu să
asemene,
ce una din cele multe
și mai nenumărate în perioadele sale
pururea alergătoare
și ca cele mai proaste celui mai de cinste
[omului] slujitoare

și îndămnătoare
să fie[279].

În lume, zice Cantemir prin vocea Șoimului, există cauze *fizice* și cauze *morale/ spirituale*. Iar el nu este de acord cu acei filosofi, fie ei cât de mari, care consideră că există numai *cauze empirice* ale lucrurilor, care sunt, adică, *materialiști/ atei*.

Lucrurile iraționale din univers acționează fiecare *după firea lor*, pe care le-a dat-o Dumnezeu, fără ca ele să aibă *„socoteala* [înțelegerea] *Pricinii săvârșitoare”*, ele neputând să-și schimbe firea sau rostul cu care au fost create.

Firea rămâne neschimbabilă/ nemutabilă în lucrurile/ ființele iraționale individuale, de-a lungul veacurilor și al generațiilor.

„Firea firește lucreadză”, adică toate lucrurile și vietățile acționează *în mod firesc*, după *natura* lor, a fiecăreia în parte, fără să cunoască *„pricina săvârșitului”*, din ce motiv, adică, se comportă într-un fel sau altul, motiv care este (de) la Dumnezeu.

„Cele firești toate în sferă să întorc”: se referă la împlinirea unui *cerc* existențial (naștere, dezvoltare, înmulțire, moarte) pe care, într-un mod mai mult sau mai puțin complex, toate lucrurile din univers îl împlinesc. Este *cercul existențial* despre care va vorbi foarte mult și Eminescu și pe care îl va socoti

---

[279] Idem, p. 325-327.

obositor/ epuizant (*Luceafărul*, *Glossă* etc.), însă nu pentru că Dumnezeu a creat lucruri sau fenomene *rele*, ci din cauza patimilor umane, a degradării și a morții care au pătruns în lume odată cu păcatul primilor oameni și care fac ca această *repetiție* să devină până la urmă stresantă, angoasantă și ca omul să-și dorească să intre în *„repaosul de veci”*. Căci conștiința umană (și cu atât mai mult conștiința poetică sensibilă și genială) nu se poate obișnui cu *vremelnicia* pe care neîcetatele *cicluri naturale* i-o subliniază din ce în ce mai pregnant, de-a lungul vieții.

Și nu numai geniile poetice, ci și orice om care a cunoscut un parcurs existențial complex *obosește* să vadă *aceeași lume* care-și schimbă numai garderoba, repetând la nesfârșit *aceleași patimi*, și își dorește să primească *odihnă* de toată această înșiruire de *cadre identice* și alergare nebună după *deșertăciuni*.

Așa încât *oboseala* lui Eminescu și vehemența lui împotriva *repetițiilor* nu se explică numai printr-o ipotetică (dar mult și abuziv vehiculată și exploatată) credință în metempsihoză, după cum nici dorința de *vecinic repaos* (expresie eminamente ortodoxă) nu se traduce prin dorința de întoarcere în *Nirvana*, în *neființă*.

Dacă nu ar exista moarte și păcat – așa cum Dumnezeu a creat lumea la început – altul ar fi *ritmul* de viață paradisiac, inalterabil, și – în consecință – alta percepția asupra lui, care

este în afara extenuării sau a asteniei morale și fizice.

Însă Cantemir – Șoimul, adică – discută aici despre condițiile existențiale prezente. Vom vedea unde va duce demonstrația sa.

„Sferâi firește sfârșit nedându-să”: ciclurile existențiale actuale sunt imperturbabile, pentru că lumea este susținută de Dumnezeu într-o mișcare *necontenită* (*veșnică*, cum zice Cantemir): *„pentru vecinica clătire/ de la neclătitul Călătoriu* [Dumnezeu] *să clătește”*.

Dumnezeu este *nemișcat*, dar susține lumea în mișcare continuă[280].

„Toate lucrurile firești,/ cu una și singură a soarelui paradigmă” se pot înțelege corect, afirmă Șoimul, referindu-se, de fapt, la toate corpurile cerești, a căror mișcare orbitală este observabilă și care nu ies vreodată de pe axa lor. Mișcarea lor nu are un scop anume de atins, adică *un punct* la care să ajungă și în care să se oprească (*„în vreun punct a sferii lucrării sale/ loc de stare n-au aflat”*), pentru că Dumnezeu le-a lăsat să execute această *rotație* permanent.

Cantemir vorbește din două motive despre *„a soarelui paradigmă”*: pentru că este mai ușor de observat, odată cu *„mutările/ și schimbările/* [pe care] *vremilor pricinește”*, dar și pentru că

---

[280] *Cf.* Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Ambigua. Tâlcuiri ale unor locuri cu multe și adânci înțelesuri din Sfinții Dionisie Areopagitul și Grigorie Teologul*, trad. din gr., introd. și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, în col. PSB, vol. 80, Ed. IBMBOR, București, 1983, p. 228.

această paradigmă *„mare lumină/ celor ce cu înțelegere[a]* [cu rațiunea] *să slujăsc/ a lumina poate”*.

În același chip, toate lucrurile se mișcă în timp, pe o *orbită* de Dumnezeu prevăzută, iar *„țenchiul* [scopul] *sfârșitului nu în socoteala fireștilor,/ ce într-a Izvoditoriului/ și Pricinitoriului firii/ ieste”*. *Rațiunea sfârșitului* tuturor lucrurilor se află la Dumnezeu.

Cei care au rațiune, se odihnesc de *mișcarea* faptelor lor *„numai un țenchiu și hotar/ lucrurilor sale puind,/ la carile agiun-gând,/ precum la sfârșit au agiuns/ să cunoască”*. Adică *se odihnesc* dacă au ajuns să cunoască faptul că au atins sfârșitul dorit și proniat lor de Dumnezeu.

Din a face diferența între *mișcarea rațională* (îndeplinită de ființele raționale) și cea *irațională* (executată de lucrurile iraționale] se poate înțelege *„deosăbirea zidirii și a Ziditoriului”*.

Creaturile lui Dumnezeu iraționale se mișcă în mod firesc, *după porunca* Făcătorului lor, în mod instinctiv sau prin energia inoculată lor de harul dumnezeiesc, fără să aibă *gândul sfârșitului* sau al *scopului* pentru care execută o mișcare sau o acțiune.

Numai o singură creatură pământească *se aseamănă* Creatorului și *„precum a poruncii firească socoteală,/ așe a sfârșitului fericirii și nefericirii,/ a binelui și a răului său chibzuială/ și adevătată hotărâre a cunoaște poate”*.

Pe această creatură, care este omul, un *„dumnedzăiesc/ și ceresc oarece (căruia suflet înțelegătoriu îi dzicem),/ în sine strălumineadză,/ carile, preste cele firești hotară râdicându-l,/ la cele metafizicești,/ ithicești/ și theologhicești/ cunoștințe îl povățuiește”*.

Cele raționale, care se aseamănă lui Dumnezeu și Ziditorului lumii, au drept *slujitoare* pe cele iraționale și care nu cunosc scopul sau sfârșitul faptelor lor.

Cantemir exploatează aici *filosofic* calitatea aștrilor cerești de a fi *simboluri* ale Luminii dumnezeiești, ca și pe cea de a fi *indicatori* ai prefacerilor temporale.

> „Și zise Dumnezău: «Facă-se luminători întru întăritura ceriului, spre luminarea pământului, ca să osebească între mijlocul zilii și între mijlocul nopții și să fie în seamne și în vremi și în zile și în ani. Și să fie spre luminare întru întăritura ceriului, ca să lumineze pre pământ». Și să făcu așa” (Fac. 1, 15-16, *Biblia 1688*).

În poetizarea lui Heliade (*Anatolida*...), aștrii emit *ecoul de lumină* al *cuvântului* lui Dumnezeu, rostit către conștiințele umane din înaltul cerului:

Spre luminarea zilei, spre luminarea nopții
În firmament ne puse drept *candele de aur,*

În templul său cel mare,
A fi imagini însăși nespusei Lui splendoare:

Reprezentați pe Domnul, *narați* a Lui putere
Și *gloria-I* divină prin *legea ce vă puse*.
Lumina vă e vocea, prin ea vorbiți vederii;
În cursul periodic *vă exprimați cuvântul*,
Distingeți între vară, distingeți între iarnă,
La timpi, la ani, la zile *fiți semne* nemutabili:
Aceasta va e legea.

Armatelor de stele, străbateți firmamentul,
La veghiele voastre glorificați pe Domnul
În tot nemărginitul, fiți *eho l-a Lui voce*,
Căci zice că *e bine*[281].

După cum se poate observa, Heliade vorbește și el – pe lângă faptul că aștrii sunt *„imagini însăși nespusei Lui splendoare”* și *narează* puterea Lui creatoare și *gloria* Lui (*cf.* Ps. 18, 1, VUL: „enarrant gloriam Dei”) în toate veacurile – despre *legea* pusă de Dumnezeu în astre, ca să se rotească permanent și să indice ciclurile naturale de viețuire.

Cantemir amintea rolul acestora de a fi *luminători ai conștiinței*, atunci când afirma că soarele *„mare lumină/ celor ce cu înțelegere[a]* [cu rațiunea] *să slujăsc/ a lumina poate”*.

Ambii autori *au moștenit* însă, în mod tradițional, o cugetare ortodox-bizantină de

[281] *Cf.* I. Heliade Rădulescu, *Poezii. Proză*, op. cit., p. 218.

veacuri, pe marginea căreia inovează la nivel *filosofic* sau *poetic*.

Chiar Șoimul recunoaște acest lucru, glăsuind astfel în fața Corbului: *„să nu cumva gândești că socoteala mea/ au fost noaî și neaudzită filosofie/ să-mi vândz”*[282].

El își explică astfel motivele disertației sale:

nici în zădar (precum mi să pare)
cui și în ce socoteala pricinii sfârșitului slujește
în tot chipul chiar a-ți arăta m-am nevoit,
ce mai vârtos de stepăna ființii tale
aminte aducându-ți,

în statul [statutul] carile te afli,
cu ce parte din fire
și cu ce parte mai mult decât din fire
ești alcătuit
și stăruit
să cunoști

și cunoscând îmbe [ambele] părților ale sale
și celea ce li să cuvin slujbe să orânduiești,
ca fietecarea pre calea
și orânduiala sa să m[e]argă

(că cârma la corabie,
zăbala la cal,

---

[282] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ed. cit., p. 327.

socoteala la înțelegători
sinonime sint).

Deci trebuie să știi, o, Coarbe,
că pre o parte (precum mai sus am dzis),
din fire, decât *un atom din cele multe*
altăceva mai mult nu ești,

iară pre altă parte, cu socoteala slujindu-te,
lucrurilor tale un țenchiu
și loc însămnat
și hotărât
să pui,
ca la acela vreodânăoară agiungând,
spre odihnire să te aședzi[283].

Cu alte cuvinte, Șoimul i-ar fi reamintit Corbului că este *„un atom”* care se mișcă din voia lui Dumnezeu și că trebuie să caute *odihna* celor cugetătoare, stabilind *„un țenchiu”* (un scop, o finalitate) lucrurilor sale.

Și, ca și când și-ar fi dat și autorul seama că îndrăzneala Șoimului era cam mare în fața Corbului, adaugă:

Toți niște atomuri putredzitoare
sintem,
toți din nemică în ființă
și din ființă în putregiune
pre o parte călători

---

[283] Idem, p. 327-328.

și trecători
ne aflăm.

Una numai rămâitoare
și în veci stătătoare
să ține și ieste,
adecă sfârșitul [vieții] carile în bunătate să
plinește.

Căci din cea vie și vecinică
adevărată Socoteală [Dumnezeu-Cuvântul,
Logosul, Rațiunea]
începătura începăturilor
și sfârșitul sfârșiturilor
purcede.

Nici alt sfârșit bun și fericit
a să numi
sau a fi
poate,
fără numai carile de la Dânsul începe,
cu Dânsul mijloceadză
și într-Însul să odihnește[284].

În pasajul acesta par să rezoneze versuri din poemul *Viiața lumii* al lui Miron Costin:

Fum și umbră sântŭ toate, visuri și părere.
Ce nu petrece lumea și-n ce nu-i cădere?
Spuma mării și nor suptŭ cer trecătoriŭ,

---

[284] Idem, p. 328.

Ce e în lume să nu aibă nume muritoriŭ?

Zice David prorocul: „Viiața ieste floare,
Nu trăiaște, ce îndată ieste trecătoare".
„Viierme sântŭ eu și nu om", tot acela strigă /.../

Nu-i nimica să stea în veci, toate trece lumea,
Toate-s nestătătoare, toate-s niște spume.
Tu, Părinte al tuturor, Doamne și Împărate,
Singur numai covârșești vremi nemăsurate. /.../

Născându-ne, murim; murind, ne facem
cenușă
Dintr-această lume trecem ca pentr-o ușă.
Astăzi mare și puternic, cu multă mărire:
Mâine treci și te petreci cu mare măhnire.

În lut și în cenușă te prefaci, o, oame,
În viierme, după care te afli în putoare.
Ia aminte, dară, o, oame, cine ești pe lume
Ca o spumă plutitoare, rămâi fără nume.

Una fapta, ce-ți rămâne, buna, te lețește,
În ceriu cu fericie în veci te mărește[285].

În loc de: *Ia aminte, o, Coarbe, cine ești pe lume...*, Șoimul zice: *„Toți niște atomuri putredzitoare/ sintem,/ toți din nemică în ființă/ și din ființă în putregiune/ pre o parte călători/ și trecători/ ne aflăm./ Una numai rămâitoare/ și*

[285] *Cf.* Miron Costin, *Opere*, ed. cit., p. 320, 323.

în veci stătătoare/ să ține și ieste,/ adecă sfârșitul [vieții] *carile în bunătate* [virtute] *să plinește*”.

O „meditație asupra întregii condiții umane”[286]...

Referindu-se la situația concretă a celor două *monarhii*, ilustrarea Șoimului este plastică și totodată plină de patetism:

Acmu, dară, ia aminte și pune în socoteală,
a atâtea răscoale și tulburări
(cărora cu ce socoteală
începătura le-ai făcut, nu știu)
sfârșitul carile va să fie?
Și, de ieste vreunul, când și cum va să fie?

Iată, amândoaî monarhiile
din patru părți s-au scuturat,
iată, lucrurile publicăi noastre
spre groznică răzsipă [ruină] s-au plecat,
râdicarea așteptând,
căderea ne sosește,
unele altora s-au amestecat
și toate în tot chipul s-au strămutat. /.../

Vulturi ne-am ținut,
Liliecii mai în trecutele dzile ne-au batgiocurit,
Lei ne-am numit,
țințarii și mușițele ne-au obosit
și de toată ocara vrednici a fi ne-au arătat.

---

[286] Manuela Tănăsescu, *Despre Istoria ieroglifică*, Ed. Cartea Românească, București, 1970, p. 47.

Celor mici și slabi atocma să ne punem
neputând,
cu jiganiile mai mari
și mai tari
de luptă ne-am apucat. /.../

De ieste dară la cineva
începutul cu socoteala sfârșitului
și sfârșitul cu chiteala începutului
împreunată,
dintr-aceste mai sus pomenite
culeagă.

Mă rog, lucrurilor noastre
ce sfârșit ieste să urmedze?
Precum rău și prea rău ieste să urmedze
și cel cât de tâmp la socoteală
va putea pricepe[287].

Retorica este proprie literaturii bizantine, religioase sau istorice.

Șoimul îl povățuiește pe Corb să renunțe la animozitatea sa la adresa Inorogului, pentru că neînțelegerile dintre conducători nu au adus decât vrajbă și surpare celor două monarhii:

Copaciul pizmei, carile încă de demult
strâmbe și cohâioase rădăcini,
lungi și late crăngi au aruncat,

[287] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ed. cit., p. 328-329.

din *livada inimii* tale
de tot a-l dezrădăcina
și peste prilazul [pârleazul] îngrăditurii
afară a-l lepăda
ți să cade.

Că monarhiile acestea,
precum din bătrânii noștri am audzit,
și istoriile, ca cu glasurile răpăosaților,
nepărăsit ne povestesc
și în toate ceasurile în urechi
ca dobele [tobele]
și ca clopotele
ne răzsună,
că nici odânăoară într-o omonie legate
și una cu alta într-o inimă încleștate
multă vreme a trăi n-au putut. /.../

Șterge-ți, rogu-te, ochii de *pravul* [praful]
zavistiii,
și *painjina pizmei*
de pre față îți râdică...[288].

Însă chiar aceste pagini dovedesc faptul că cel care este *„după* Istoriia ieroglificească *cu numele Corb*" știa să asculte. Ceea ce alții *n-au răbdat*...

Dar această lungă disertație *filosofică* (mai bine zis *teologică*) nu este decât un...*prolog* al istorisirilor Șoimului către Corb.

---

[288] Idem, p. 330, 332.

Urmează, așadar, o relatare și mai lungă, pe care, dacă o privim fără colaționarea cu realitatea istorică – după cum ne-am obișnuit, de fapt, în demersul nostru – este o adevărată povestire fantastică, care pare a se înrudi, ca atmosferă, cu *basmele* din *Țiganiada*.

E o *forfotă de personaje* care aleargă fiecare la *vrăjitori* care mai de care mai vestiți și mai puternici, pentru a împleti *mreje* în care să se prindă *neprietenii*.

Șoimul susține că toate au început după ce,

cu datoriia firii[289],
Monocheroleopardalis de pre pământ
spre cele cerești s-au luat,
Inorogul, după lege, moștenitoriu stăpânirii
părintelui său rămâind[290].

Corbul *„vreme aflând, pre jiganiia în neam cu prepus,/ adecă pe Vidră,/ tirănește asupra moștenirii Inorogului au pus"*[291]. Inorogul, însă, *„aflând mijlocul,/ pre Vidră din tirănie au lepă-*

---

[289] Aproape identic se exprimă Neculce, relatând acest moment: „Ș-au domnit puțin, nu deplin 8 ani, și ș-au plătit și el datoria după obiceiul acestei lumi", *cf.* *Letopisețul*, ed. cit., p. 104.

A plăti datoria de obște sau *datoria lumească* (adică a muri) reprezintă un mod de a vorbi pe care Neculce îl întrebuințează și cu alte ocazii în istoria sa (Idem, p. 35, 161).

[290] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ed. cit., p. 335.

[291] Idem, p. 336

dat/ și pre Fil în locul moștenirii mai drepte/ au aședzat"[292].

Corbul *„pre Fil din moșiia/ și moștenirea sa/ scoțind,/ iarăși pre tiranul, Vidra,/ în locul său au băgat"*[293]. Apoi *„veste la Corb sosi, aievea, /…/ precum Vidra/ cu tot de-adinsul le poruncește* [Bâtlanului și Brebului]/ *ca prin munți mreji întindzând,/ pre la vrăjitori vrăji/ asupra Corbului să vrăjască"*[294].

Așa încât Corbul caută pace cu Inorogul, prin *„Istoriograful Afrodiseu de la cetatea Deltii"* și *„descântătoriul de la Lacul-Dracilor"*, însă, în același timp, vrea să pună epitrop, în locul Vidrei, o *jiganie străină*, din *Țara Îngemănată*[295].

Prin *„împleticite vicleșuguri"* ale Corbului, *„în curândă vreme toată monarhiia pasirilor/ mare răzsipa* [ruina]/ *și prăpădeniia/ Filului și a Inorogului așteaptă"*[296]. Însă *„într-aceia vreme din părțile Mesopotamiii,/ un vrăjitoriu prea mare a vini/ să tâmplă/ (că părțile Persiii/ cu vrăjile și maghiile vestite sint)"*, căruia Filul și Inorogul îi cer ca *„mreaje asupra Vidrii să le împletească"*[297].

La carea vrăjitoriul dzisă,

---

[292] Ibidem.
[293] Idem, p. 337.
[294] Ibidem.
[295] *Cf.* Idem, p. 338-339.
[296] Idem, p. 340.
[297] Idem, p. 341.

precum în cale fiind,
cinii de mreajea ca a aceia a împleti
gata nu-i sint,
iară la cetatea Deltii mărgând,
fără greș, precum cererea le-a plini
să giurui[298].

Filul și Inorogul nădăjduiau că îl vor atrage pe Corb de partea lor, însă acesta

pe bietele jiganii
carile lângă dânsul era fugite,
în taină chemând,
brâncele în loc de peceți să-și puie
și un hirograf cu rugăminte
la vrăjitoarea cea mare să trimață
îi îndemna,
ca, milostivindu-să,
de supt tiraniia Vidrii
să-i scoață.

Jigăniile, săracele, încredințându-să
și după *undelemnoase cuvintele lui*
muindu-să,
ce în hirograf s-ar fi scris nu știia
(că hirograful pre limba vrăjitoriului
scris fiind,
jiganiile nu o înțelegea,
ce numai ce plăzmuit le tălmăciia,
aceia știia).

[298] Ibidem.

Iară într-adevăr mai mare jalobă [jalbă]
asupra Filului decât asupra Vidrii
să cuprindea
și precum uniia dintre dânsele epitropiia
să isprăvască să ruga[299].

Cuvintele undelemnoase care *înmoaie* inimile, dar care sunt mincinoase, le-a găsit Cantemir în *Psaltire* (Ps. 54, 24):

„Muiară-să cuvintele lor mai mult decât nește oloi [ulei] și eale sânt săgeț[i]" (Dosoftei, *Psaltirea de-nțăles*).

„Muiară-să cuvintele lor mai mult decât untul-de-lemnul, și eale sânt împroșcături" (*Biblia 1688*).

Revenind la istoria Șoimului,

Deci Filul cu Inorogul puținele dzile
la cetatea Deltii zăbovindu-să,
de pre semne începură a cunoaște
că mintea vrăjitoriului de o parte de lăcomie,
iar de altă parte pentru a sa bezcisnicie
ieste lovită,
de vreme ce, precum neputința acoperindu-și,
așe vremea din dzi în dzi urnind, dzicea:
„Eu mreajea
fără prepus voi împleti,

[299] Ibidem.

numai niște stele foarte trebuitoare
stau cani departe,
carile peste puține dzile apropiindu-să,
lucrul după pofta voastră să va săvârși”[300].

Așadar, *vrăjitorul* dă vina pe stele...însă *poezia trebuitoare* nu-i lipsește autorului nostru. Corbul îi întorsese vraja Inorogului...iar acesta,

îndată la vrăjitoriul cel mare ducându-să,
de toate vicleșugurile,
carile cu mita Corbului
și cu lăcomiia a altor vrăjitori i să gătesc,
îi povesti
și precum cu toții pre dinafară
cu mâzda [camăta] otrăviți fiind,
sfat împreună au făcut
ca cu descântecele
și cu farmecele
rugămintelor să-l ademenească,
ca mreaja asupra lui să împletească[301].

Iar *vrăjitoriul ce mare* îl asigură: *„adeverit să fii că,/ cursul stelelor și vârtejirea țircălamurilor cerești/ de-mi vor agiuta,/ în curândă vreme mreaje/ asupra Corbului voiu împleti/ și aripile lui/ cu sămnul cel de biruință în mâna*

---

[300] Idem, p. 342.
[301] Idem, p. 343.

ta/ îl voi da"[302]. Șoimul îi reamintește, așadar, Corbului, toată istoria vrăjmășiei dintre el și Inorog, adăugând că:

Ce nu atâta a lui nevoință
ieste de vinuit,
pre cât a ta mare norocire de fericit,
că nu socoteala ta cea dreaptă,
ce norocul lui cel împotrivnic
și strâmb până astădzi
lucrurile în norocire ț-au arătat.

Ce nu până într-atâta ieste de credzut
fortuna norocului,
o, Coarbe, carea,
precum din bătrâni am audzit,
numai aripi să fie având,
dzic,
iară nu și picioare
și pe deasupra capului zburând,
după cel norocit urmadză [urmează],
iar de tot pe dânsul a să pune
nici va,
nici, de ar vrea,
în ce să să sprijenească are

(că cine cu *aripile norocului* a zbura
i să pare,
când în piatra stăruielii
a să sprijeni va,
atuncea

[302] Idem, p. 344.

precum nici picioare neclătite
să nu fie având
cunoaște)[303].

Din nou se observă cum Dimitrie Cantemir face apel la scrierile lui Miron Costin, în încercarea evidentă de a se înscrie în tradiția literar-spirituală românească:

Norocul la un loc nu stă, într-un ceas schimbă
pasul
Anii nu potŭ aduce ce aduce ceasul.
Numai mâini și cu aripi [are], și picioare n-are,
[Ca] Să nu poată sta într-un loc niciodinioare.

(*Viiața lumii*)[304]

Miron Costin versifica această *sentință* extrăgând-o din propria traducere a unui fragment (*Graiul solului tătărăscŭ către Alexandru Machidon*) din *Alexandria* cultă:

„Așa zic bătrânii noștri, tătarii, că norocul n-are picioare, numai mâini și aripi. Cându-ți pare că-ți dă mânule, atunci și zboară"[305].

[303] Idem, p. 347.
[304] Miron Costin, *Opere*, ed. cit., p. 321.
[305] Idem, p. 316.

Dimitrie Cantemir cunoștea și poemul *Viiața lumii*, dar și traducerea lui Costin din *Alexandria*, după cum ne dovedește și scurtul comentariu perifrastic prin care completează această sentință, în *versurile* care urmează.

Autorul își *învăluie* însă împrumuturile *metaforice*, la tot pasul, recurgând la metamorfoze stilistice ingenioase.

Rezultatul lungului discurs al Șoimului este acela de a-l fi făcut pe Corb *„domirit și domolit"*[306] în privința Inorogului, încât porunca acestuia către vânătorii din munți este *„ca spre pace/ și prieteșug a-l întoarce/ să poată"*[307].

Așa încât partea a unsprezecea a *Istoriei* ne prezintă drumul întoarcerii Filului la *epitropia* sa și tratativele de pace între cele două tabere:

Pre aceia vreme
între dulăii carii în munți să afla,
una din pasiri
(carea din cele supusă stepăna [treaptă]
cea mai de sus ținea),
foarte credincioasă Corbului
și a toată monarhiia
păsirilor dreaptă slugă era.
Aceasta, porunca Corbului vădzind,
mai mult într-alte socotele a sta
nu să zăbăvi (căci pacea

---

[306] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ed. cit., p. 348.

[307] Ibidem.

Inorogului tuturor dorită era),
ce, îndată sculându-să,
la un bun vrăjitoriu
și vechiu priietin al lor
să dusă, pentru ca vrajea
să ispitească
de ieste cu putință
de atâtea cumplite rane
inima Inorogului a să vindeca[308]...

Pasărea aceasta era Lebăda (*„căci aproape de moarte/ cântecul cel mai frumos au cântat”*), iar răspunsul pe care ea îl primește de la vrăjitor este:

de acmu lucrul cu linește
și cu blândețe ieste să ispitiți.
Deci tâmplarea după pofta voastră
de va ieși, fericiți sinteți,
iară de nu, cu *furtuna*
nu trebuie a vă lupta,
ce după *undele* apelor
vă ieste a va lăsa.

Căci amintrile,
toate vrăjile minciunoase sint
și când viți nedejdui că mreajea
asupra nepriietinului să împletește,
atuncea voi într-însa învălătuciți [înfășurați]

---

[308] Idem, p. 349.

și împleticiți
vă viți afla[309].

Remarcăm – pe lângă metafora mării, la care autorul nostru a apelat foarte des – utilizarea termenului *unde*, ca în *Psaltirea pre versuri*, în loc de *valuri mari/ înalte* (despre care putem spune că Dosoftei l-a *poetizat*, i-a dăruit un loc important ca termen poetic).

Și tot de la Dosoftei a împrumutat Cantemir și termenul *ținc* (țânc) în loc de *pui* (după cum am precizat și altădată[310]):

Iară Inorogul,
într-acea dată știind
precum acelui vrăjitoriu
bobii nu-i prea îmblă
și teiele îi sint cani împleticite,
socoti ca în vremea slăbiciunii lui
cu dânsul prieteșug și cunoștință să facă /.../

La carile pre un dulăoaș,
carile cu dânsul cunoștință avea,
trimasă (*țincușorul* acesta născut,
crescut
și așeși încăruntit
la oi era,

---

[309] Idem, p. 349-350.

[310] A se vedea Dr. Gianina Maria-Cristina Piciorуș, *Studiu despre Viața Sfântului Macarie Romanul*, op. cit., p. 43, *cf.* http://www.teologiepentruazi.ro/2014/10/31/studiu-despre-viata-sfantului-macarie-romanul/.

ce și la bătrânețe
de minte tot *țînc* era)[311].

Tot Dosoftei, traducând *Psaltirea*, a transpus astfel Ps. 56, 5:

„Trimis-au Dumnădzău mila Sa și adevara Sa, ș[i]-au izbăvit sufletul mieu din mijlocul *țâncilor de leu*” (*Psaltirea de-nțăles*).

Și Ps. 103, 22:

„*Țâncii leilor*, scâncind să apuce și să-ș[i] ceae de la Dumnădzău hrană șie”.

Coresi folosește, în aceiași psalmi, pentru *țânci de leu*, termenul „schimeni”[312] – din gr. σκύμνος, LXX, iar *Biblia de la București (1688)*, în aceleași situații, spune: „pui de lei” și „puii de lei”. A discutat aceste aspecte și Al. Andriescu, care consideră că „schimeni”, din tipăritura coresiană, provine din slavonă[313].

---

311 Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ed. cit., p. 350.

312 *Cf.* Coresi, *Psaltirea slavo-română (1577) în comparație cu Psaltirile coresiene din 1570 și din 1588*, text stabilit, introducere și indice de Stela Toma, Ed. Academiei RSR, 1976, p. 241, 434.

313 A se vedea: Al. Andriescu, *Psalmii în literatura română*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2004, p. 123-125.

Revenind la textul *Ieroglificei*, *„țincul cel bătrân”* intermediază întâlnirea Inorogului cu vrăjitorul, care îi propune a face *„pace cu Corbul”*[314], de care acesta încă se îndoiește, căci

precum să dzice cuvântul
(glasul cucului din glasul pupădzii
nedeosăbind),
totdeauna urechile sale
cătră cuvintele mele
surde
și de tot astupate
ș-au ținut[315].

Însă neașteptatul se produce, căci *vânatul* se întâlnește și convorbește cu *vânătorii* săi:

În scurt, să dzicem,
vrăjitoriul dintr-îmbe părțile atâta
de cu osârdie s-au nevoit,
cât s-ar putea dzice
că focul cu apa ar fi adunat
și ceriul cu pământul ar fi împreunat,
de vreme ce într-aceiași dzi,
pre Lebădă și pre dulăii vânători acolea
aducând,
cu Inorogul a să videa

---

[314] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ed. cit., p. 351.

[315] Ibidem.

și prin câtăva vreme a să vorovi [vorbi]
i-au făcut.

Ce-i încoace și încolea,
tractatele pentru pacea la mijloc puind,
unii trăgea,
alții împingea,
iară ceva de adevăr
și de folos nu să alegea.

Deci cu toții lucrurile așe împletecite
și încurcate
vădzind
(că[ci] când cineva
adevărului a să îndupleca
nu va,
încurcătura minciunilor
nu cu lesne de dezlegat
să înnoadă),
soroc vrajbei în 25 de ani pusără[316].

Așadar, se pun, totuși, temeliile păcii.

Observăm, însă, din nou, că Dimitrie Cantemir are felul *colorat* de a povesti, înțesat de parafraze, aluzii, comparații sau caracterizări, pe care îl vom întâlni mai târziu la Creangă. Formulele introductive ne întăresc această impresie: *„în scurt să dzicem”*, *„ce-i încoace și încolea”* (la Creangă: „scurt și cuprinzător”, „scurtă vorbă”[317] etc.).

---

[316] Ibidem.
[317] Ion Creangă, op. cit., p. 178, 189.

În *Istoria* lui Cantemir, caierul vrăjilor se mai domolește și vrăjile mai *tac* o vreme:

Într-aceasta vreme de armistiție [armistițiu]
vrajea vrăjitoriului mijlocitoriu
așeși de tot să închisă.
Iară povestea pricinii era
că vrajitoriul cel mare
cu farmecele sale
atâta putere agonisisă,
cât pre toate vrăjile
mute întorcând,
singur el numai, când,
ce și cui vrea,
vrăjiia[318].

Pe neașteptate însă, *„ca ciuperca din gunoiu”*[319] răsare un vrăjitor mare, de care toți se tem.

Corbul îl trimite pe Uliu (Uleul) negociator în locul Lebedei, care *„la cuibu-și s-au înturnat,/ unde nu preste multe dzile/ verșurile încheindu-și/ cântecul ș-au săvârșit”*[320].

În dzilele acestui vrăjitoriu
Filul și Inorogul
mare întrare și ieșire aflară,

[318] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ed. cit., p. 352.
[319] Ibidem.
[320] Idem, p. 353.

de carea nepriietinii macar
cum ştire a lua nu putură[321].

Găsim iarăşi o parafrază (cum adesea se întâmplă în *Istoria ieroglifică*) a unei expresii biblice:

> „Eu sânt uşa: pren Mine de va întra neştine, mântui-se-va. Şi *va întra şi va ieşi*, şi păşune va afla" (In. 10, 9, *Biblia 1688*).

Intrarea şi ieşirea indică, aşadar, marea trecere pe care o are cineva pe lângă o persoană de rang înalt: aceasta este decriptarea lui Cantemir.

Cu alte cuvinte, *a intra şi a ieşi prin uşa Hristos*, din versetul de mai sus, semnifică, dacă urmărim dezlegarea lui Cantemir, a avea *mare îndrăzneală* la Dumnezeu, în rugăciune, a fi intim cu Domnul.

Filul şi Inorogul având, deci, *intrare şi ieşire* la noul vrăjitor, lucrurile se schimbă din ce în ce mai mult în bine, în favoarea lor.

Acum, se întoarce roata şi acest vrăjitor începe să împletească mreji pentru Corb şi pentru Struţocămilă. Iar

mreajea asupra Strutocamilii
mai pre iuşor fiind a să împleti

---

[321] Ibidem.

(macar că pre amândoaî deodată
vrăjitoriul le începusă),
acmu gata Filului să o dea
pre vrăjitoriu îndemnă.
Filul, luând mreajea,
până în dzece dzile
pre Strutocamilă vână. /.../

După ce Strutocamila în mreaje să prinsă,
la Grumadzii Boului o adusără.
Iară Lupul, Ciacalul și alalți
carii partea Filului ținea,
până la vinirea Filului,
lucrurile monarhiii dobitoacelor
a chivernisi începură
și pe jigăniile carile să împrăștiiasă,
până la vinirea Filului,
iarăși la locul său le adunase,
fără numai Guziul Orb și Hameleonul,
în fuga lor rămâind,
ca cum sămânța răutăților
și tulburărilor
într-alții de ar pieri,
într-aceștea să să păzască[322].

Filul, care *„epitropiia dobitoacelor/ de la vrăjitoriu luase"*[323], în locul Struțocămilei, *„la locul epitropiii sale să dusă"*[324].

[322] Idem., p. 353, 356.
[323] Idem, p. 354-355.
[324] Idem, p. 360.

Hameleonul, *„organul răutății”*[325], are tupeul de a-și cere scuze (cu ipocrizie, desigur) și de a încerca să facă pace cu Inorogul, printr-un intermediar. Acesta îi răspunde:

primejdiile carile am tras
voii norocului mieu le dau,
carile, până împotrivă îmi va merge,
încă mulți Hameleoni să vor izvodi.

Iară el acmu să știe că acestea toate
ca cum nu mi le-ar fi pricinit,
așe le-am luat
și ca cum nu mi le-ar fi făcut,
așe le-am uitat.

El, cu trup, cu suflet,
vicleșug și cu stat,
cu fapt,
răutate ieste.
Deci în care parte mă voi uita?
Și căriia iertăciune
sau izbândă să dau
sau să iau?

Agiunge-i lui, o, Plotune,
singur șie
și lucrătoriu
și izbânditoriu
să-și fie

---

[325] Idem, p. 359.

(că cu vreme celea
ce din singure faptele rele
ochiul dreptății izbândește
și răsplătește,
nici voia împotrivnică,
nici mâna vrăjmășască
mai cu asupră a afla
poate).

Iară pentru leacul ce mă întreabă,
îi vii spune că altăceva mai mult nu știu,
făr̆ă numai visul carile odânăoară
dzic să fie visat,
precum ieste și precum adevăraților onirocriți
să cade să-l tâlcuiască
(că cine spune minciuna,
întâi obrazul își rușineadză,
iară mai pre urmă
sufletul își ucide).

Iară cela ce oaî de vipere bea
puii prin pântece cu mari chinuri naște,
precum și el, giurământurile înghițind,
pântecele sufletului despicându-i,
pre unde nici să gândește,
pre acolo în ocara a toată lumea
vor să-l scoață.

Așijderea,
a sulemendriții învățături,
carea spre înghițirea oaâlor viperii le-au
îndreptat,

pofta răutăților spre vicleșugul
și călcarea dreptății aducându-l,
cele de apoi mai rele decât cele dintâi i-au
arătat,
că[ci] când prin spinii și deasă pădurea visului
îmbla,
umbra necunoștinții îl acoperiia
și soarele adevărului nu-l videa,

căci între doaî împotrivnice chipuri
cu cuvinte împleticite îmbla,
umbra minciunilor precum lumina
dreptății va astupa
i să părea.

Iară când lângă para focului să apropie,
atuncea la ivala
vicleșugurilor sosind,
de la pământ până la nuări,
adecă preste toată lumea cu mari sunete,
vestea răutății lui au ieșit.

Inorogul precum în munte înalt șede
prin vis i să părea,
iară acmu în bună nedejde stăruit,
unde vicleșugurile lui a agiunge nu pot,
cu linește viața își petrece.

Pasirea neagră (carea Corbul ieste)
cu neprietiniia în cap a i să pune neputând,
din mândria sa gios cădzind,
la pace să pleacă.

Iară Hameleonul, *în groapa carea*
singur au săpat,
într-aceiași singur au cădzut;
precum odânăoară pre mine
fălcilor crocodilului nevinovat
mă vândusă,
așe acmu același crocodil,
în fălci țiindu-l, nu-l înghite,
ce-l suge,
nu-l amestecă,
ce-l încolțește.
După aceasta, sfârșitul și izbânda dreptății
în curând să așteaptă,
ca ce au sămănat, aceia să secere,
și ce ș-au așternut,
pre aceia să să culce[326].

Acestea sunt spuse cu referire la visul Hameleonului, pe care numai *„adevărații onirocriți să cade să-l tâlcuiască”*, Inorogul fiind, așadar, un *adevărat onirocrit* (judecător/ înțelegător al viselor).

În *Scriptură* avem exemplul Sfântului Iosif Patriarhul, cel ce a dezlegat visele faraonului și a devenit apoi guvernator al Egiptului.

„Ce au sămănat, aceia să secere” reprezintă o altă parafrază biblică, a unui verset (Osea 8, 7) la care Cantemir a mai făcut apel și altădată[327].

---

[326] Idem, p. 359-360.

[327] A se vedea Dr. Gianina Maria-Cristina Picioruș, *Creatori de limbă și de viziune poetică în*

Iar în ceea ce privește expresia biblică *„în groapa carea singur au săpat,/ într-aceiași singur au cădzut”*, despre care am mai vorbit în alt context[328], reproducem aici comentariul lui Al. Andriescu:

> „Atât de legat de textul *Bibliei* în *Divan*, cu un accent deosebit pus pe psalmi, doar la șase ani de la tipărirea primei sale cărți, Dimitrie Cantemir *își schimbă radical atitudinea față de această sursă* (n. n.).
>
> *Istoria ieroglifică*, încheiată în 1705, *este practic lipsită de citate biblice* (s. n.). Editorii textului, în excelenta ediție academică, Dimitrie Cantemir, *Opere complete*, IV, îngrijită de Virgil Cândea, identifică, într-un remarcabil efort pe care îl face Nicolae Stoicescu, autorul unor note minuțioase, surse mai numeroase din *Noul Testament*, și doar câteva din *Vechiul Testament*, cum ar fi de exemplu *Pildele lui Solomon*.
>
> *Psaltirea* este menționată indirect doar cu formularea devenită populară

---

literatura română. Dimitrie Cantemir, vol. 2. 1, op. cit., p. 253-256, *cf.*

http://www.teologiepentruazi.ro/2015/01/08/creatori-de-limba-si-de-viziune-poetica-vol-2-1/.

[328] A se vedea cartea noastră, *Epilog la lumea veche*, vol. I. 1, ediția a doua, op. cit., p. 138-139, *cf.*

http://www.teologiepentruazi.ro/2014/01/11/epilog-la-lumea-veche-i-1-editia-a-doua/.

«Cine sapă groapa altuia cade singur în ea», cu trimitere la *Pilde* 26, 27, la care se adaugă, în nota 947, o observație de reținut în legătură cu circulația acestui proverb în literatura română, de la *Învățăturile lui Neagoe Basarab*, până la cronicari: N. Costin, pseudo-Muste, I. Neculce, Radu Greceanu, Zilot Românul și Dosoftei”[329].

În primul rând, am demonstrat, în studiul nostru de față, că apelul lui Dimitrie Cantemir la *Psaltire* și la *Scriptură*, în general, este de natură *mult* mai amplă și mai complexă decât s-a crezut până acum. Căci, deși nu mai avem *citate* scripturale, ca în *Divan*, ci *parafraze*, care, e adevărat, sunt mult *mai greu de identificat*, ele sunt totuși foarte numeroase (după cum am dovedit) în cuprinsul *Ieroglificei* și constituie nuclee cognitive și poetice deosebit de semnificative.

Am descoperit, deci, pe parcursul exegezei noastre, nenumărate exemple care infirmă ipoteza – eronată – că „Dimitrie Cantemir își schimbă radical atitudinea față de această sursă [*Scriptura*]”. Din cercetarea noastră rezultă că autorul și-a păstrat *intactă* vechea atitudine, numai că a implementat-o la un alt

[329] Al. Andriescu, *Psalmii în literatura română*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2004, p. 97-98.

nivel de scriitură, în care fraza scripturală, *poetică* sau *paremiologică*, este întrețesută în text.

Și totuși, operația nu este cu totul nouă, pentru că există *stilizări ale citatului biblic* chiar și în *Divan*, care „fac de nerecunoscut sursa biblică”[330].

În această privință, înclinațiile profilate în *Divan* sunt desăvârșite, la nivel literar, în *Istoria ieroglifică*.

Până la sfârșitul cărții nu mai există multe pasaje care să ne atragă atenția prin *lirism* sau *poezia* lor interioară. Autorul se concentrează asupra tratativelor de pace care se poartă între cele două tabere și care nu au prea mult suflu poetic.

Ne-a reținut totuși atenția, în capitolul al 12-lea al cărții și ultimul (mai scurt decât celelalte), o splendidă alegorie din *prologul* Camilopardalului:

Că duhurile muritorilor asemenea sint
vânturilor clătitului aier,
carile și plăcut,
și împotrivă
a sufla pot.

Inimile corăbii
pre nestătătoare lucrurile tâmplărilor
ca pre umerile mărilor
plutesc,

[330] Idem, p. 102.

sfârșitul lucrurilor liman,
întrarea la liman,
aflarea lineștii
și scăparea din furtună
ieste.

Deci precum adese s-au vădzut
că, cu nepaza cârmaciului
și cu lenevirea corăbierilor,
acmu în sinul limanului întrați fiind,
aceia pat [pățesc],
de carea între groznice *undele valurilor*
au scăpat.

Într-acesta chip și lucrurile voastre,
ca un vas de multe valuri
și din multe părți izbit și strânciunat
[zdruncinat],
acmu la limanul adăpostirii
și la lineștea odihnirii
să fie agiuns socotesc.

Cea mai multă primejdie,
precum să vede, au trecut.
Rămas-au acmu ca în adăpost,
pentru paza vivorului,
fierul să să arunce,
pândzele să să învălească,
funele să să întărească
și vasul, cu nerumpte odgoane,
la margine legându-să,
să să sprijenească,

ca nu cândailea, despre uscat
vivorul duhurilor fără veste scornindu-să,
iarăși mările odată călătorite
și valurile mai denainte trecute
a le poftori să silească,
unde de nu cea de tot prăpădenie,
însă cea mai rea decât cea dintâi primejdie,
poate să să tâmple.

Iată, deoparte,
Inorogul singur cârmaciu,
singur vasul voii sale încotro ar pofti
a-l porni
știe și poate,
carile, în liman întrând,
cu ce odgon și la ce stâncă vasul s-ar lega,
singur din sine voii
și alegerii noastre au lăsat.

Deci despre aceasta parte
fără prepus sint
că în adăpostul odihnii
vasul inimii sale,
fără nici o primejdie,
cu groase odgoane,
cu tari funi
și la credincioase locuri
să va lega,
unde, neclătit rămâind,
vivor cât de repede,
furtună cât de mare
și holbură cât de năprasnă a-l mai urni
nu va putea

(că mai pre lesne ieste vântului
o mie de odgoane a rumpe
și o mie de fiiară a smulge,
decât sufletului cinstei purtătoriu
din cuvântul dat a să întoarce).

Acmu, dară, lucrul rămâne
că, de vreme ce vasul Corbului
prin epitropie ieste să să chivernisască,
carile dintre voi ar fi acela carile
voie slobodă și toată puterea să aibă
ca la locul ce vom cunoaște noi
că-i mai de credință,
cu funea carea vom dzice că-i mai tare
și cu fierul carile vom pricepe că-i mai de
nedejde,
acolo și cu acelea să să lege
și să să priponească.

Deci carile epitropiia navarhului ar avea
să mi să arete,
ca cu acela cuvintele obștindu-mi,
celea ce spre sfârșitul lucrului
ar căuta să vorovască[331].

Cantemir apelează din nou la *metaforele marine*, care au născut atâtea pagini poetice în *Istoria ieroglifică*. Magnifică este imaginea în care apar *„inimile corăbiii”* care *plutesc* pe undele întâmplărilor vieții *„ca pre umerile mărilor”*.

---

[331] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ed. cit., p. 369-370.

Este vorba, de fapt, despre *corăbiile inimilor* – și mai departe Cantemir amintește de *„vasul inimii”* –, însă inversiunea oferă un plus de efect poetic.

Imaginea poetică a *vasului inimii* i-a fost sugerată tot de *Scriptură*:

> „Și în casă mare nu sânt numai vase de aur și de argint, ce și de lemn și de pământ; și unele sânt de cinste, altele spre necinste. Deci, de va curăța neștine pre el de eale, fi-va vas spre cinste svințit și de bună treabă Stăpânitoriului, la tot lucrul bun fiind gătit.
>
> Iar de pohtele ceale tinerești fugi și gonească [aleargă după] direptatea, credința, dragostea, pacea, cu ceia ce cheamă pre Domnul den curată inemă” (II Tim. 2, 20-22, *Biblia 1688*).

Vasul inimii trebuie să fie curat, pentru a fi de folos Stăpânului care l-a creat. Sfântul Pavel pomenea, de asemenea, despre *Olarul* care face, după voia Sa, „vase de urgie” și „vase de milă” (Rom. 9, 21-23).

Cantemir extrapolează semnificațiile și preschimbă *vasul* în...*corabie*, imaginând cum *„inimile corăbii[lor]”* plutesc *„pre umerile mărilor”*.

Aici, alegoria privește o situație în care *furtuna mării* a fost depășită și *corăbiile inimilor* au aflat liman, însă nu unul definitiv,

existând primejdia ca uraganul să se stârnească din nou, *„vivorul duhurilor fără veste scornindu-să”*.

Credem că, în aceste compoziții, experiența celui care a putut admira atâta timp Bosforul și Marea Mediterană se împletește cu recursul la tradiția literară.

În *Psaltire* – după cum arătam și altădată – există această metaforă duhovnicească care ilustrează *primejdia înecului* (față de care considerăm că nici Bacovia, mai târziu, nu a rămas insensibil):

> „Mântuiaște-mă de glodiște ca să nu mă înglod, izbăveaște-mă de [cei] carii nu mă pot vedea și de adâncile [adâncurile] apelor.
>
> Să nu mă înneace volbura apei, nice să mă soarbă adâncul, nice să-ș[i] slobоadze preste mine puțul rostul său [să nu-și reverse peste mine adâncul gura sa]” (Dosoftei, *Psaltirea de-nțăles*, Ps. 68, 18-19).

> „Strigat-am în grijea mea spre Domnul, Dumnădzăul mieu, și audzitu-m-au. Din pântecele iadului, vaetul meu, audzit-ai glasul mieu. Aruncatu-m-ai într-*adâncul inemii mării* și păraoă încongiurară-mă. Toate nălțările Tale și valurile Tale preste mine trecură. [...]
>
> Vărsatu-s-au apă pănă la sufletul mieu, prăpastia [abisul] încongiuratu-m-

au cea mai de-apoi” (Idem, *Rugăciunea Sfântului Iona din chit*[332]).

De aceea este nevoie de un *navarh* priceput, care să știe să-și cârmuiască *vasul inimii* sau *corabia sufletului*, pentru că viața noastră plutește *„pre nestătătoare lucrurile tâmplărilor”*, care, pornindu-se furtuni mari, pot să ne răstoarne și să ne scufunde.

În *Psaltirea în versuri* a lui Dosoftei, versetele pe care le-am reprodus puțin mai sus au născut o splendidă poezie:

O, Dumnezău Svinte, Tu mă scoate
De *puhoi de ape*, toi [tumult] de gloate,
Ce-m[i] vine la suflet, și de gloduri
Cu *pâcle adânci, fără poduri*.

Că sunt încungiurat de *adâncuri*,
De mă trage vivorul la *smârcuri* [vâltori].
Strigând mi-au venitu-mi amețeală,
Mi-au amurțât limba-n osteneală. /.../

Nice să laș[i] să m-afunde *tina*,
Ce să rădici de pre mine vina.
Și să scap de cine mi-s cu greață
Și de *genuni adânci, line-n față*.

Vivorul apei să nu mă tragă,
Să mă-nghiță *genunea cea largă*,

---

[332] *Cf.* Dosoftei, *Psaltirea de-nțăles*, op. cit., p. 680.

Nice *smârcul* buza să-ș[i] deșcheie
Să *mă soarbă* și să să încheie.

În vremea lui Cantemir, la *alegorii marine* recurge adesea și Sfântul Antim Ivireanul, ca spre exemplu în acest pasaj:

Pentru care lucru mie mi se pare a fi
Părinții cei de demult
asemenea acelora pre carii îi ia
și-i învăluiaște
furtuna cea de noapte pre mare
și văd lumină oare unde,
departe,
într-un loc de nădejde pusă,
spre care silesc
să o ajungă cei învăluiți;

și adese cu ochii
către dânsa privesc
și pânzele le îndreaptă
ca să meargă (din cât pot) într-acolo;
și aceia,
de nu pot amintrilea,
cu ochii și cu sufletul
o cuprind[333].

Inorogul, *„singur cârmaciu”*, care își conduce către adăpost *„vasul inimii sale”*, ne

---

[333] Antim Ivireanul, *Opere*, ed. cit., p. 110-111.

trimite cu gândul și la aceste versuri ale lui Emil Botta:

„Ce mi s-a făcut corabia,/ ce s-a ales de corabia mea?/ Eu, tandru cârmaci,/ spre Arcturus cel aspru îndreptat-am corabia,/ luminat de Stea” (*Singurătatea a VII-a*).

Bibliografie

Carte veche

Antim Ivireanul, *Opere*, ediție critică de Gabriel Ștrempel, Ed. Minerva, București, 1972.

Biblia adecă Dumnezeiasca Scriptură, București, 1688, reeditare, Ed. IBMBOR, București, 1988.

Budai-Deleanu, Ion, *Țiganiada sau Tabăra țiganilor. Poemation eroi cómico-satiric alcătuit în doaosprăzece cântece*, ediție îngrijită de Florea Fugariu, repere istorico-literare de Andrei Rusu, Ed. Minerva, București, 1985.

Cantemir, Dimitrie, *Istoria ieroglifică*, ediție îngrijită de P. P. Panaitescu și I. Verdeș, studiu introductiv de Adriana Babeți, Ed. Minerva, București, 1997.

Idem, *Divanul sau Gâlceava înțeleptului cu lumea sau Giudețul sufletului cu trupul*, ediție critică de Virgil Cândea, postfață și bibliografie de Alexandru Duțu, Ed. Minerva, 1990.

Idem, *Descriptio antiqui et hodierni status Moldaviae/ Descrierea Moldovei*, traducere du-

pă originalul latin de Gh. Guțu, introducere de Maria Holban, Ed. Academiei RSR, București, 1973.

Cartea cronicilor, texte antologate și comentate de Elvira Sorohan, Ed. Junimea, București, 1986.

Cărticică sfătuitoare, pentru păzirea celor cinci simțuri, și a nălucirei, și a minții, și a inimii, ms. rom. B. A. R. 3074.

Costin, Miron, *Opere*, ediție critică, studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice și glosar de P. Panaitescu, ESPLA, București, 1958.

Coresi, *Psaltirea slavo-română (1577) în comparație cu Psaltirile coresiene din 1570 și din 1588*, text stabilit, introducere și indice de Stela Toma, Ed. Academiei RSR, 1976.

Dosoftei, *Opere. 1. Versuri*, ediție critică de N. A. Ursu, studiu introductiv de Al. Andriescu, Ed. Minerva, București, 1978.

Idem, *Psaltirea de-nțăles*, text stabilit și studiu lingvistic de Mihaela Cobzaru, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2007.

Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său, Theodosie, text ales și stabilit de Florica

Moisil și Dan Zamfirescu, cu o nouă traducere a originalului slavon de G. Mihăilă, studiu introductiv și note de Dan Zamfirescu și G. Mihăilă, Ed. Minerva, București, 1970.

Moxa, Mihail, *Cronica universală*, ediție îngrijită, însoțită de izvoare, studiu introductiv, note și indici de G. Mihăilă, Ed. Minerva, București, 1989.

Neculce, Ion, *Letopisețul Țării Moldovei*, ediție îngrijită și glosar de Iorgu Iordan, Ed. Minerva, București, 1980.

Varlaam, *Cazania (1643)*, ediție îngrijită de J. Byck, Ed. Academiei RSR, București, 1966 [1943].

Bibliografie generală

Andriescu, Al., *Psalmii în literatura română*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2004.

Asachi, Gheorghe, *Opere*, ediție critică și prefață de N. A. Ursu, vol. I (versuri și teatru), Ed. Minerva, București, 1973.

Biblia sau Sfânta Scriptură, ediția sinodală 1988.

Botta, Emil, *Poezii*, cuvânt înainte de Valeriu Râpeanu, text îngrijit, note și variante de Aurelia Batali, Ed. Eminescu, București, 1979.

Caracostea, D., *Poezia tradițională română. Balada populară și doina*, ediție critică de D. Șandru, prefață de Ovidiu Bârlea, EPL, București, 1969.

Călinescu, G., *Istoria literaturii române. De la origini până în prezent*, ediție nouă, revăzută de autor, text stabilit de Al. Piru, Ed. Vlad & Vlad, Craiova, 1993.

Cele trei epistole catolice ale Sfântului Apostol Ioannis, traducere și note de Pr. Dr. Dorin Octavian Picioruș, Teologie pentru azi, București, 2015, *cf.*
http://www.teologiepentruazi.ro/2015/01/23/cele-3-epistole-catolice-ale-sfantului-apostol-ioannis/.

Creangă, Ion, *Povești, amintiri, povestiri*, Ed. Eminescu, București, 1980.

Cronica lui Stavrinos, în traducerea lui Gheorghe Tomozei, Ed. Eminescu, București, 1975.

Densusianu, Ovid, *Vieața păstorească în poesia noastră populară*, vol. II, Ed. Casei Școalelor, București, 1923.

Eminescu, M., *Opere,* I, *Poezii tipărite în timpul vieții. Introducere. Note și variante. Anexe*, ediție critică îngrijită de Perpessicius, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol al II-lea", București, 1939.

Idem, *Opere,* IV, *Poezii postume. Anexe. Introducere. Tabloul edițiilor*, ediție critică îngrijită de Perpesiccius, Ed. Academiei R.P.R., București, 1952.

Gaster, M., *Chrestomathie roumaine*, vol. II, Ed. F. A. Brockhaus/ Socecu & Co., Leipzig/ București, 1891.

Heliade Rădulescu, Ion, *Poezii. Proză*, antologie și repere istorico-literare de Marin Mincu, Ed. Minerva, București, 1977.

Mazilu, Dan Horia, *Recitind literatura română veche*, vol. II, Ed. Universității din București, 1998.

Idem, *Recitind literatura română veche*, vol. III, Ed. Universității din București, 2000.

Maxim Mărturisitorul, Sfântul, *Ambigua. Tâlcuiri ale unor locuri cu multe și adânci înțelesuri din Sfinții Dionisie Areopagitul și Grigorie Teologul*, trad. din gr., introd. și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, în col. PSB, vol. 80, Ed. IBMBOR, București, 1983.

Picioruș, Dr. Gianina Maria-Cristina, *Antim Ivireanul: avangarda literară a Paradisului. Viața și opera*, Teologie pentru azi, București, 2010, *cf.*
http://www.teologiepentruazi.ro/2010/03/10/antim-ivireanul-avangarda-literara-a-paradisului-viata-si-opera-2010/.

Idem, *Țiganiada: tradiție și inovație. Aventura scriiturii și canonul literar românesc*, Teologie pentru azi, București, 2012, *cf.*
http://www.teologiepentruazi.ro/2012/07/19/tiganiada-traditie-si-inovatie/.

Idem, *Trei poeți și-un început de secol*, Teologie pentru azi, București, 2014, *cf.*
http://www.teologiepentruazi.ro/2014/06/13/trei-poeti-si-un-inceput-de-secol/.

Idem, *Studiu despre Viața Sfântului Macarie Romanul*, Teologie pentru azi, București, 2014, *cf.*
http://www.teologiepentruazi.ro/2014/10/31/studiu-despre-viata-sfantului-macarie-romanul/.

Idem, *Epilog la lumea veche*, vol. I. 2, ediția a doua, Teologie pentru azi, București, 2015, *cf.*
http://www.teologiepentruazi.ro/2015/05/16/epilog-la-lumea-veche-i-2-editia-a-doua/.

Idem, *Eminescu și literatura română veche. Universalism, vizionarism și imagistică literară*, Ed. Universității din București, 2013.

Idem, *Creatori de limbă și viziune poetică în literatura română. Dosoftei*, vol. 1, Teologie pentru azi, București, 2013, *cf.*
http://www.teologiepentruazi.ro/2013/06/15/creatori-de-limba-si-de-viziune-poetica-in-literatura-romana-vol-1/.

Idem, *Creatori de limbă și de viziune poetică în literatura română. Dimitrie Cantemir*, vol. 2. 1, Teologie pentru azi, București, 2015, *cf.*
http://www.teologiepentruazi.ro/2015/01/08/creatori-de-limba-si-de-viziune-poetica-vol-2-1/.

Idem, *Studii literare*, vol. I, Teologie pentru azi, București, 2014, *cf.*
http://www.teologiepentruazi.ro/2014/06/29/studii-literare-vol-1/.

Papu, Edgar, *Poezia lui Eminescu*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Ed. Junimea, Iași, 1979.

Petică, Ștefan, *Opere*, ediție îngrijită de N. Davidescu, Ed. Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II", București, 1938.

Petrescu, Ioana Em., *Eminescu și mutațiile poeziei românești*, Ed. Viitorul românesc, București, 1998.

Poezia românească în epoca romantică, ediție de Mircea Anghelescu, Ed. Fundației Culturale Române, București, 1997.

Salomon, Sfântul Profet, *Cântarea Cântărilor*, traducere și note de Pr. Dr. Dorin Octavian Picioruș, Teologie pentru azi, București, 2015, *cf.*
http://www.teologiepentruazi.ro/2015/02/18/cantarea-cantarilor/.

Sorohan, Elvira, *Cantemir în cartea ieroglifelor*, Ed. Minerva, București, 1978.

Stănescu, Nichita, *Ordinea cuvintelor. Versuri*, vol. I și II, prefață cronologie și ediție îngrijită de Alexandru Condeescu, Ed. Cartea Românească, București, 1985.

Tănăsescu, Manuela, *Despre Istoria ieroglifică*, Ed. Cartea Românească, București, 1970.

Triodul, Ed. IBMBOR, București, 2000.

Surse online

Chivu, Gheorghe, *Dimitrie Cantemir și limba română literară veche*, în rev. „Limba Română”, nr. 10-12, anul XVII, 2007, în varianta online accesibilă aici:
http://www.limbaromana.md/index.php?go=articole&n=617.

Idem, *Modele stilistice de origine folclorică în „Istoria ieroglifică”*, în „Analele Universității de Vest din Timișoara”, Științe filologice, XLVIII, 2010, *cf.*
http://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/A6455/pdf.

Dosoftei, *Acatistul Născătoarei de Dumnezeu*, transliterare de Dr. Gianina Maria-Cristina Picioruș, *cf.*
http://www.teologiepentruazi.ro/tag/acatistul-nascatoarei-de-dumnezeu/.

Dr. Gianina Maria-Cristina Picioruș, *Versuri populare inspirate din Triod*, *cf.*

http://www.teologiepentruazi.ro/2015/03/03/versuri-populare-inspirate-din-triod/.

Alte resurse online

http://en.wikipedia.org/wiki/Metamorphoses

http://www.revistamagazin.ro/content/view/9121/20/

http://www.descopera.ro/dnews/4587737-secretul-regenerarii-este-detinut-de-o-salamandra

http://dexonline.ro/

http://ro.wikipedia.org/wiki/Șapte_minuni_ale_lumii_antice

http://ro.wikisource.org/wiki/Junii_corup%C8%9Bi

Surse electronice

LXX [*Septuaginta*] și VUL [*Vulgata*] *cf. BibleWorks 07*, http://www.bibleworks.com/.

Cuprins

Dr. Gianina Maria-Cristina Picioruș